

GLADSAXE

75 ÅR
1945
2020

**HVER-
DAGENS
HELTE**

GLADSAXE UNDER OG EFTER BESÆTTELSEN

Indhold

Hverdagens helte	4
Et rids af tiden	5
Rationering	7
Mad og drikke	11
El, gas, pels, brænde og vand	16
Beskyttelse af civile borgere	20
Modstand og KZ-lejre	25
Efter krigen – centralkontoret fortæller	30
Mindetavle og -sten	40
Fremtiden forberedes i tide	45
Hverdagsliv og stille modstand	47
Retsopgøret set fra Gladsaxe	52
Flygtninge af enhver art	55
Hverdagens helte – hvem var de så?	68
Kilder	69
Litteratur	70

Tekst: Eva Molin, Gladsaxe Byarkiv

Layout: Jette Klingsholm, Gladsaxe Kommune

Sats: KLS PurePrint A/S

Tryk: KLS PurePrint A/S

Trykår: 2020

Oplag: 300

Befrielsen var en fest for langt de fleste. Efter fem lange år med mørklægning, rationering, skuddramaer, husvagter, civilberedskab og ikke mindst uønskede tyskere, skulle livet tilbage i normale rammer.

Det gik ikke så hurtigt. Efter en årelang krig tog det tid at få produktion og byggeri i gang igen. Ikke desto mindre havde lokale politikere og embedsmænd forberedt sig på befrielsen, ligesom de i fællesskab med Gladsaxes borgere havde tacklet krigens udfordringer.

Verdenskrigen gik ikke hen over hovederne på Gladsaxes borgere, selvom den ramte mildere hos os, end den gjorde i København. Også hos os var der modstandsfolk såvel som tysksindede. Og så var der alle dem, der i deres hjerter holdt med modstandsfolkene, og som ydede betydningsfulde indsatser i den mindre skala. Som meldte sig som nattevagter for at gelejde folk i beskyttelsesrum ved luftvarslinger, som slukkede brande på frivillig basis eller som sad på Gladsaxe Rådhus og i al diskretion hjalp modstandsfolk til at gå under jorden eller sørgede for, at de flygtede jøders jordske gods blev bevaret.

Det er første gang, Gladsaxe Kommune har åbnet for et kig ned i politikernes og embedsmændenes bevarede papirer fra krigens tid og årene umiddelbart derefter.

Jeg håber, I vil læse med, forundres, overraskes, frastødes, le, ryste på hovedet og ikke mindst glæde jer over, at vi i dag kan leve et liv i fred og frihed og nyde godt af de frø, der blev sået i en mørk tid. Vi er vore forfædre en tak skyldig.

Trine Græse

Trine Græse
Borgmester

Hverdagens helte

Krig er vindere og tabere. Krig er helte og skurke. Krig er vovemod og angst. Krig er noget, de fleste umiddelbart sætter i forbindelse med de helt store følelser og armbevægelser. Men krig er også hverdag. Hverdag for dem, der befinder sig midt i rædslerne. Hverdag for dem, der skal forsøge at mildne den nød, der rammer almindelige borgere. Borgere, de normalt er valgt ind i politik for at beskytte. Eller borgere, de er ansat i en offentlig stilling for at hjælpe. Hverdag for alle dem, der lever midt i en bizar verden, men som samtidig er stensikre på, at en skønne dag, så bliver verden fredelig igen. Så kommer normale problemer på dagsordenen igen. Så kan vi begynde forfra. Det bliver måske med en lidt anderledes hverdag efter krigens ophør. Der kan være skabt nye muligheder undervejs. Måske har hverdagens helte sået frø under krigen, som kan blive til uventet glæde, inspiration og liv under fredelige betingelser?

Forventningsafstemning

Fokus i dette skriv vil ligge på hverdagens helte og heltinder. De oversete borgere i Gladsaxe, som gjorde deres bedste for at få enderne til at mødes midt i rationering, iskulde og arbejdsløshed. Hr og fru helt-almindelige-Jensen, bageren og grønthandleren. Politikeren og embedsmanden. Alle de, der både prøvede at gøre hverdagen så tålelig for byens borgere som muligt, og som samtidig arbejdede utrætteligt på at sikre de bedst mulige vilkår udi den fremtid, hvor der atter måtte blive fred.

Skriftet fokuserer på tiden fra 9. april 1940 og slutter med opsætningen af mindetavlen på Gladsaxe Rådhus, hvor navnene på kommunens faldne modstandsfolk står mejslet. Disse mænd, der satte deres liv til for en fred, de ikke selv kom til at opleve. Disse mænd, der satte hverdagens helte og heltinder i stand til at leve videre i en tid, der blev præget af stigende velstand, velfærd, teknologi og demokrati.

Men først et kort, historisk rids af tiden.

Et rids af tiden

Depression, arbejdsløshed og fattigdom

En af årsagerne til Hitlers succes i 1930'erne var, at han lovede arbejde til alle.

1930'erne var kendetegnet ved lavkonjunktur, tårnhøj arbejdsløshed og fattigdom. Tiden er kendt under navnet Depressionen. Den startede med et børskrak på Wall Street i USA i 1929, og den bredte sig til Europa med raket fart. Tyskland blev især hårdt ramt, fordi Tyskland var blevet pålagt at betale store krigsskadeerstatninger efter 1. verdenskrig, og de penge havde tyskerne fortrinsvis lånt af netop USA. Derfor var det ikke mindst i slipstrømmen på Depressionen, at en folkefører, der talte lige ned i folks tomme maver og ditto lommer, kunne komme til magten.

Hitler lovede ikke bare guld og grønne skove, men arbejde og materielle goder. Samtidig udpegede han hele befolkningsgrupper, der kom til at agere syndebukke for de 'ariske' tyskers lidelser. Udover jøder var det fysisk og psykisk syge, mentalt handicappede, kommunister, romaer og til en vis grad også katolikker.

Og faktisk formåede Hitler med sin grumme politik at skaffe arbejde. Der blev blandt andet bygget motorveje og jernbaner til det, der skulle vise sig at være en krigsmaskine uden sidestykke.

For hjemmegående hustruer, var der ikke så mange muligheder for spændende indkøbsture i krigens sidste år. Rationeringen og vareknapheden satte sit præg på hverdagen, men til gengæld tjente frisører og andre indenfor velvære og skønhed gode penge.

Samtidig eskalerede volden og ensretningen i samfundet, men fordi levestandarden rent faktisk var stigende, formåede en stor del af den tyske befolkning at lukke øjnene for rædslerne. Og da omfanget af rædsler oversteg enhver forstand, var hverdagsterroreren for eksempel i form af børn, der angav deres egne forældre, naboer, der angav hinanden og anden form for intensiv overvågning allerede på et niveau, hvor den menige tyskers mulighed for at sige stop var forbundet med livsfare. Livsfare for eget liv, men også for familiemedlemmers liv. Det var ikke kønt, og det endte i de største etniske udrensninger, verden havde hørt om på det tidspunkt, og som næppe er overgået af andre end Mao og Stalin sidenhen.

Situationen i Danmark

I Danmark var arbejdsløsheden også tårnhøj. Ved årsskiftet 1932/33 var 43,5 % af den samlede arbejdsstyrke arbejdsløse, hvilket var og er det højeste tal nogensinde. Mange uden levebrød forsøgte sig i andre brancher som for eksempel cykelhandlere eller dørsælgere med diverse tingeltangel i kufferterne (de såkaldte jammerkømmøder).

Reallønnen blandt folk, der faktisk havde arbejde, var til gengæld højere i 1930'erne end i 20'erne. Det betød mere overskud til forbrug for cirka halvdelen af Danmarks befolk-

75 ÅR
1945
2020

ning, og salg af radioer, støvsugere, gulvtæpper, biograf-ture, nyt tøj, lamper, cykler og anden luksus steg. Det afspejles også i annoncerne i Folkebladet – Søborg Ugeblad, hvor eksempelvis skønhedspleje for hjemmegående fruer blev et sikkert hit hos E.H. Salonen.

Ikke mindst på grund af uligheden i samfundet og arbejdsløsheden, var der flere danskere, der meldte sig ind i det danske nazistparti. Partiets register blev efter krigen udgivet af Modstandsbevægelsen og rummer navnene på 22.795 danskere, hvoraf nogle var særdeles aktive, mens andre ikke fik deres drøm om eksempelvis et arbejde opfyldt, og derfor aldrig betalte kontingent eller var aktive på nogen måde.

I følge bogen Fra klondyke til moderne velfærdskommune s. 93, var godt 200 borgere i Gladsaxe registreret i DNSAP, som var den officielle forkortelse for Danmarks National-socialistiske Arbejderparti, og i forhold til befolkningstallet som helhed, var det noget højere end landsgennemsnittet, men i forhold til det øvrige storkøbenhavn, var det normalt. Partiet slog igennem, hvor nøden var størst, og det var den i byområder, hvor arbejdsløshed og fattigdom florerede.

Samtidig skal det ikke glemmes, at regeringen i besættelsens første år ligefrem opfor-

drede unge mennesker til at tage arbejde i Tyskland. Hvert år tog cirka 30.000 frivilligt afsted for at undslippe den stadig meget høje arbejdsløshed i Danmark. Andre blev hjemme, men tog arbejde for tyskerne med for eksempel at bygge bunkers på den jyske vestkyst eller andre store anlægsarbejder.

I Gladsaxe fik vi på baggrund af Arbejdsministeriets cirkulære af 13. juli 1940 om sikringen af arbejdskraft til landbruget et Arbejdsløshedsudvalg. Udvalget holdt sit første møde 9. juli 1940, og der skete meget lidt i udvalget det første år. Men det lykkedes at kanalisere en del af den ledige arbejdskraft over i landbruget, i det mindste i høstsæsonen, og en del unge mænd blev sendt i skoven for at samle bøgeolden, som blev brugt som brændsel.

Udvalget søgte ligeledes at etablere kontakter til arbejdsløshedskasserne for at forhindre snyd med de offentlige midler. Med lov nr. 322 af 24. juli 1942 ændrede udvalget navn til Det kommunale Beskæftigelsesudvalg.

Beskæftigelsesudvalget administrerede kommunale beskæftigelsesprojekter ud fra Arbejds- og Socialministeriets løbende cirkulærer om beskæftigelsesprojekter og offentligt arbejde.

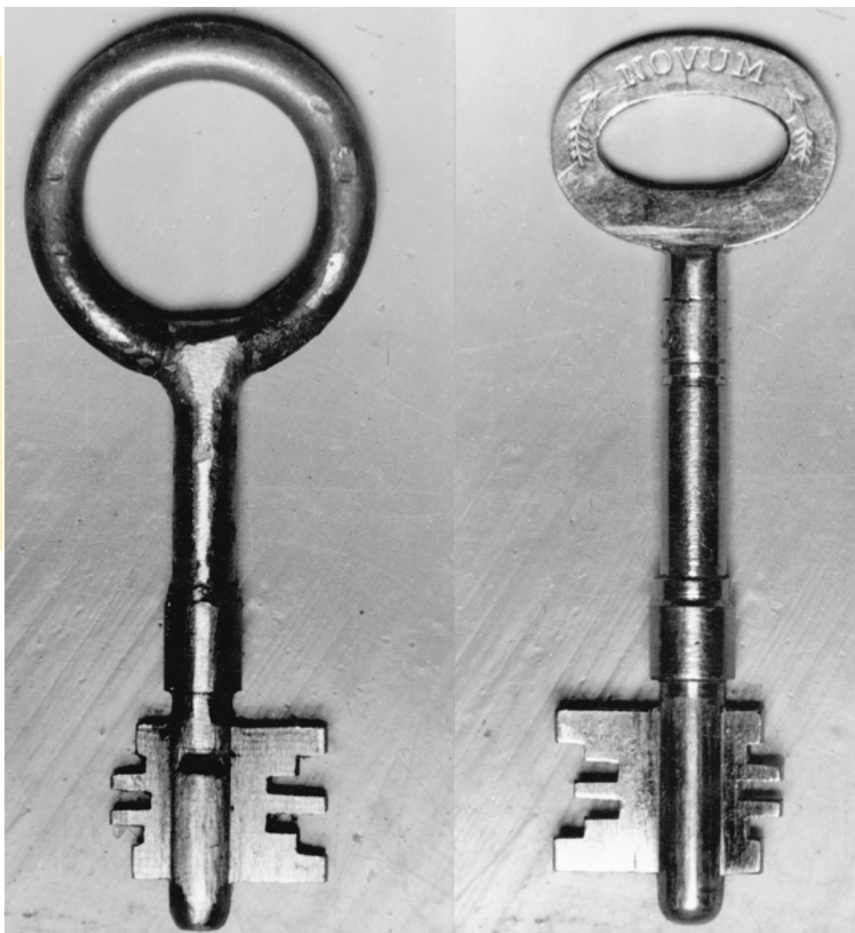
Beskæftigelsesudvalget arbejdede også sammen med Amtsarbejdsanvisningskontoret blandt andet i forbindelse

med arbejdskortordningen. Af lokale beskæftigelsesprojekter for kvinder blev der i 1942 iværksat en tøjreparationscentral og oprettet en husmoderafløsning. En husmoderafløser var en mellemting mellem en husassistent og en sygeplejerske, der typisk rykkede ud, hvis moderen i en familie blev ramt af sygdom. Hun tog sig af børnepasning, rengøring, indkøb, madlavning, vask, fyring i kakkelovn og alt, hvad husmoderen ellers normalt selv tog sig af. Plus at husmoderafløseren altså også tog sig af den syge moder, forudsat at hun ikke befandt sig på et hospital. Tøjreparationscentralen blev en kilde til diskussion, for hvem kunne få omsyet tøj gennem centralen? Var det ansatte i husmoderafløsningen eller ansatte på rådhuset? I marts 1945 vedtog Beskæftigelsesudvalget, at det var umyndige, der kunne få omsyet tøj. Sydamerne arbejdstid var 40 timer om ugen under krigen, men i oktober 1945 blev den ugentlige arbejdstid udvidet til 48 timer om ugen. Først i september året efter, altså i 1946, blev antallet af sydamer reduceret.

Tøjreparationscentralen og husmoderafløsningen i Gladsaxe blev nedlagt pr 1. juni 1950. Da havde initiativerne kørt siden 13. maj 1943. De havde hver især kostet kommunen små tusinde kroner, men havde været til gavn for mange i en svær tid.

Rationering

Mændene var nemmere at beskæftige, især om sommeren. Godt nok var der ikke afsindigt meget landbrug tilbage i Gladsaxe i 1940'erne, men til gengæld blev der anlagt veje. På decembermødet i Beskæftigelsesudvalget besluttede medlemmerne således, at første halvår af 1944 skulle bruges på at forlænge Klausdalsbrovej fra Gladsaxe Møllevvej til kommunegrænsen, Krogshøjvej skulle forlænges fra Klausdalsbrovej til Bagsværd, Tinghøjvej skulle anlægges mellem Gladsaxe Skole og Gladsaxe Kirke, Grønnemose Allé skulle udvides, Rådhuspladsen skulle reguleres, gaderne skulle fejes, jord skulle drænes og så videre.

Billedet viser den originale nøgle til boksen i Gladsaxe Rådhus' bogholderi samt en nøgle (med det runde greb) kopieret af Modstandsbevægelsen.

Kopinøglen blev efter kapitulationen afleveret til sognerådsformanden med oplysning om, at den er udført for, at man kunne bemægtige sig rationeringskortene til kommunens beboere for april kvartal 1945. Modstandsbevægelsen var bekendt med, at kommunen hentede kortene i en bil hos firmaet Barfod, og havde oprindeligt tænkt at bemægtige sig kortene under kørslen hjem fra trykkeriet og med våbenmagt tiltvinge sig kortene. Imidlertid anså man denne fremgangsmåde for mere opsigtsvækkende end nødvendigt, og man besluttede sig da til at sætte sig i besiddelse af kortene om natten, efter at de var hentet hjem til Rådhuset den foregående eftermiddag. Kopinøglen passer ikke helt, men det vil let ses, at den lange tap i kammen til venstre blot skal files lidt kortere, for at nøglen er i orden.

Kortene blev imidlertid ikke hentet, idet modstandsbevægelsen på anden måde fik tilstrækkelige forsyninger til de medlemmer, der levede under jorden, og nøglen opbevares som en erindring om de bevægede tider. Skrevet 18. december 1945 af Eugen Amding, der også tog billedet.

Vareforsyningsloven

Allerede i september 1939 vedtog Folketinget Vareforsyningsloven. Loven foregreb den varemangel, som nødvendigvis måtte følge af krigsudbruddet. For selvom Danmark indtil videre var neutralt, gjorde krigen det vanskeligt at importere en lang række varer.

Da Danmark blev besat 9. april 1940, blev situationen yderligere forværret. Det danske landbrug producerede ellers så rigeligt til danskernes

75 ÅR
1945
2020

egne behov for kød, mælk, æg, mel, gryn med mere, men efter besættelsen blev der også knaphed på disse produkter. Tyskland opfattede Danmark som sit spisekammer, og tyskerne tømte det efter behov.

Benzin og kul var det første, der blev rationeret i 1939, men snart fulgte andre varer efter. Fx brød og sæbe. Varer, der ikke kunne produceres i Danmark, såsom kaffe, margarine og cacao forsvandt fra hylderne, og mere eller mindre sære erstatningsprodukter fandt vej ind i butikkerne og ud i de små hjem. Bagerierne lukkede på stribe, for hvedemelet blev hårdt rationeret.

Smørrationeringen var til gengæld ikke slem, hver dansker fik i 1942 udleveret smørmærker svarende til 300 gram smør om ugen. Der var også masser af rugmel, og med et særligt tilsætningsmiddel blev syren i rugen neutraliseret, sådan at det kunne bruges til wienerbrød og kager.

Almindelig piskefløde forsvandt, men der blev udviklet 'gulddråber' – et fortykningsmiddel – som ved tilsætning inden piskning kunne forvandle en blanding af skummetmælk og kaffefløde til noget, der lignede flødeskum.

Rationeringen var ikke udelukkende styret ved hjælp af rationeringsmærker. Til kød, flæsk og pålægsvarer blev der udstedt forbrugerkort, og til tøj, tobak og babyudstyr blev der udstedt særlige købekort.

Noer på Søborg Hovedgade var, at dømme efter annoncerne, den største slagter i kommunen i krigens år. Forretningen havde en stor annonce på forsiden af Folkebladet for Gladsaxe Kommune hver uge. Der var dog mange andre slagtere også. I 1944, hvor ovenstående reklame også er fra, var der 17 slagtere i alt i Gladsaxe Kommune. Noers reklamer var ren poesi. 13. maj 1945 lød annoncen som følger: 'Nu skal vi til at ha' det godt, snart er hver Kø en Saga blot, til NOER finder hver en Husmoder Vej efter Kalve-, Flæske- og Lammesteg'. Svend E. Noer var desuden højt respekteret medlem af Handelsforeningen for Søborg og Omegn, hvor han år efter år blev valgt som dirigent ved den årlige generalforsamling.

Uanset hvordan rationeringen blev styret, var der et stort illegalt marked for mærker og kort. Det betød også, at mange hjem blev besøgt af tyve, der gik målrettet efter rationeringskort og -mærker.

Institutioner og skoler var særlig hårdt plaget af den slags tyverier. Flere af kommunens børnehaver, Kronprinsesse Louises Praktiske Husholdningsskole og Bagsværd Kostskole oplevede indbrud, hvor alle rationeringsmærker forsvandt.

Lommetyverier fra husmødre på indkøb var dog den type sager, der var flest af. Hver eneste sag blev nøje efterforsket, men kun ganske få blev opklaret. Var der mis-

tanke om, at en borger havde solgt sin ration på det sorte marked, blev der ikke uddelt erstatningsmærker.

I et enkelt tilfælde i 1946 kom en borger og anmeldte sig selv. Han forklarede, at han havde solgt et helt kvartals rationeringsmærker og købekort for 48 kroner, og nu havde han bitterligt fortrudt. Sagen passerede også politiet, og endte med, at han fik en påtale, en lærestreg og ingen erstatningskort. Hvilket i praksis betød, at han kunne få lov at leve af vand, havregryn og kartofler de næste tre måneder.

At krigen sluttede i maj 1945 gjorde ikke umiddelbart rationeringen mindre.

Af hensyn til handelsbalancen og landets overordnede økonomi forblev smør, sukker, mælk, brød og ikke mindst kød og 'ægte' tobak rationeret. En voksen dansker kunne dog stadig købe op til 565 gram svinekød om ugen plus 115 gram kødpålæg, men ikke desto mindre var netop begrænsningerne på kødindtaget blandt de mest upopulære.

Smørrationeringen blev ophævet i 1950, de sidste rationeringer, som blandt andet gjaldt kaffe, sukker og kød, blev først ophævet i 1952.

Rationeringskort blev udsendt for tre måneder ad gangen, og var som udgangspunkt kun gældende i den

pågældende periode. Forud for hver ny tildeling af rationeringsmærker annoncerede kommunen i Folkebladet, at de nye mærker var på vej, og hvordan man kunne gøre indsigelse, hvis mærkerne af uransagelige grunde ikke blev leveret med det ellers yderst pålidelige postvæsen. Samtidig påpegede sognerådet hver gang, at 'Det bemærkes, at det er forbundet med Strafansvar at beholde Mærker, saafremt Betingelserne for at erholde disse ikke er til Sted'.

Mennesker med problemer med bentøjet, som var vant til at få bragt varer ud, blev yderligere ramt i vinteren 1945, hvor papirlagrene var ved at være opbrugt og derfor blev

skarpt rationeret. Bagere, viktualiehandlere, grønhandlere, alle, der pakkede ind i papir og udleverede varer i papirposer blev ramt af rationeringen. Mange måtte indstille udbringning på den konto, og de første, der indstillede udbringningen var byens leverandører af morgenbrød, altså bagerne.

Tobakken – en historie for sig

Da leverancerne af oversøisk råtabak ophørte efter krigsudbruddet i efteråret 1939, forsøgte den danske tobaksindustri i begyndelsen at klare sig med sydeuropæisk tobak, først og fremmest fra Balkan, men efterhånden kom danskdyrket tobak til at udgøre en stadig vigtigere del af produktionen.

Rundt omkring i landet var mange gårdejere, husmænd og gartnere i gang med at avle tobak, som efter høsten i efteråret blev opkøbt af staten til fordeling mellem de danske tobaksfabrikker; desuden syslede et ukendt antal private hobby-dyrkere med tobaksavl hjemme i baghaven til eget forbrug.

At ryge var en helt naturlig ting på den tid. Konfirmander fik cigaretrør og -etuier i konfirmationsgave. Nybagte mødre på Astrid á Rogvis

Foto fra Gartneriet Rosendal. Her ses gartner Leon Christensen med børnene Mogens og Ole. I 1944, hvor billedet er taget, var der omkring 12.000 tobaksdyrkere i Danmark, hvoraf næsten 3/4 boede på Fyn. Fotografiet er venligt doneret af Conny Christensen.

Fødeklíník på Søborg Torv fik et askebæger i barselsgave af klinikken. I 1950 røg 80 % af alle danske mænd og 40 % af kvinderne jævnfør tal fra Kræftens Bekæmpelse.

Også Gladsaxe-gartneriet Rosendal begyndte at dyrke tobak. Gartneriet, der var blevet etableret i 1887, havde ellers specialiseret sig i frugt og grøntsager samt chrysanthemum til salg på Københavns Grønttorv, men besættelsesårenes voksende efterspørgsel efter danskavlet tobak lokkede gartner Leon Christensen til at plante tobak på alle gartneriets 5 hektarer jord.

Hele gartnerfamilien var involveret i arbejdet på tobaksmarkerne. Det fremgår af en stribe gamle pressefotografier, optaget til brug i en samtidig ugebladsomtale af tobaksdyrkingen hos gartner Christensen på Rosendal. Fotografierne bevidner, at der selv på vore breddegrader kan frembringes tobaksblade af en ganske anselig størrelse.

Da krigen var slut, og rå-tobaksleverancerne fra de oversøiske lande atter blev genoptaget, faldt efterspørgslen efter dansk tobak brat. Rundt omkring i landet måtte avlerne derfor opgive tobakken – men for Gartneriet Rosendal blev afskeden med tobaksplanterne samtidigt et farvel til hele gartnerivirksomheden.

Kolonihaveforeningen 'Høje Søborg' lå på Søborg Torv før det nuværende 'Høje Søborg' blev bygget. Her er kolonihaverne set fra vandtårnet. Til venstre i billedet kan man skimte Indianerlandsbyens huse på Andersen Nexø Vej.

Årsagen var, at Gladsaxe Kommune i krigens sidste år havde udlagt området til industri-kvarter. I 1946 erhvervede Telefonfabrikken Automatic gartneriets areal, men fik ikke selv brug for de 5 hektar. Tre år senere solgte de derfor grunden videre til American Tobacco Co.

Tobaksrationeringen gjaldt for de importerede cigaretter indtil 1948. Afsnittet om tobak bygger primært på artiklen 'Farvel og tobak' af Niels Gustav Bardenfleth, Gladsaxe lokalhistoriske Forenings årbog 2012.

Kartofler til hverdag og fest

Befolkningen i byerne var hårdere ramt af rationering end folk på landet, og Gladsaxe var i den sammenhæng 'landet'. I Gladsaxe betød krigen en stor stigning i antallet af kolonihaver. Folk købte eller lejede små jordlodder, hvor de

dyrkede deres egne grøntsager. Gladsaxe Sogneråd støttede stærkt op om tendensen med nyttehaver og købte læggekartofler, som folk kunne købe af kommunen for en særdeles overkommelig pris. Ordningen var en del af Den storkøbenhavnske Kartoffelordning og blev indført allerede i oktober 1940. Den fortsatte krigen igennem. Kommunen havde dels et lager af læggekartofler, dels et beredskabslager af spisekartofler og konserves, som blev tildelt ekstra nødlidende, oftest gamle og/eller fattige. Kartoffelordningen betød, at kommunen uddelte kartoffelrabatkort til forhandlerne af kartofler i kommunen. Grønthandlere og gartnere fik lov at købe kartofler med henblik på videresalg til maksimalpriser, som Den storkøbenhavnske Kartoffelordning var med til at fastsætte. De fattige i de år var vitterlig fattige,

Mad og drikke

kartoffelordningen var med til at sikre, at selv de dårligst stillede kunne spise sig mætte. Nogle forskere mener i dag, at folkesundheden under krigen generelt var god på grund af den fedt- og sukkerfattige mad, de mange grøntsager og vanskeligere adgang til alkoholiske drikke.

På Søborg Torv opstod en hel kolonihaveby, som senere blev nedlagt igen og erstattet med bygningerne på det nuværende torv. I andre områder af kommunen, fx Gladsaxe og Mørkhøj, købte folk større jordstykker med henblik på at bygge helårsbolig på stedet, når der engang atter var byggematerialer at opdrive. I mellemtiden kunne jorden forrente sig selv ved at forsyne familierne med vitaminrig og god næring.

I slutningen af 1944 og indtil krigens slutning blev varemanglen særligt udtalt, men det lykkedes generelt gartnerier og grønthandlere i Gladsaxe at skaffe lægge- og spisekartofler nok.

Vitaminol og sundhed

At alle ikke kunne opretholde den bedste sundhedstilstand, var dog et ubestrideligt faktum. Gladsaxe Sogneråd udstedte derfor særlige rabatkort til gravide og børn, som med kortet i hånden fik lov at købe et levertranpræparat, der hed Vitaminol. Vitaminol kom på markedet i 1943 og forsvandt igen i 1949. 1946 var dog sidste år, Gladsaxe Sogneråd udleverede rabatkort til præparatet, der i bund og grund var et levertranagtigt kosttilskud af A og D-vitaminer. 11. januar 1945 var der en større opsang til forældre med vrangvillige børn i Folkebladet. 'Nogle har gjort den Erfaring, at Børnene ikke rigtig kan lide Smagen. Men Forældre har faktisk ikke Lov til af denne Grund at lade Vitaminol-Mærkerne ligge uudnyttet hen. Her bør det ikke være Børnenes Smagsforenemmelser, der er det afgørende, men alene Hensynet til Børnenes Sundhed. Og for resten er det nu paavist, at Børnene overhovedet ikke kan smage Vitaminolet, hvis det gives dem i en lille Smule Mælk. Altsaa: Giv alle Børn over 2 Maaneder Sommersol i Vitaminol.'

Det, Indenrigsministeriet frygtede, var en genopblussen af engelsk syge, som især i 1800-tallet havde forkrøblet mange børn på livstid, og som ved stikprøveundersøgelser med røntgen atter blev konstateret hos hvert fjerde barn i 1943.

Engelsk syge opstår ved D-vitaminmangel. Det fandt man ud af så sent som i 1915, men i det mindste kendte myndighederne nu vejen til forebyggelse.

Engelsk syge eller rakitis, som det også hedder, er en smertefuld og uhelbredelig lidelse, hvis først lemmerne er blevet deforme. Det af ministeriet nedsatte Levertranudvalg handlede derfor resolut på faren, og kommunerne støttede godt op, mens børnene strittede imod efter bedste evne.

Sognerådet tog også på anden vis stilling til folkesundheden. I vinteren 1941 blev der udarbejdet en beredskabsplan i tilfælde af en influenzaepidemi og et par år senere fik samtlige ansatte i skolevæsenet tilbudt vaccination mod difteritis.

Mælkeudvalg

Gladsaxe havde både en Sundhedskommission og et Mælkeudvalg. Sundhedskommissionen var en gammel myndighed, som havde virket siden begyndelsen af århundredet, mens Mælkeudvalget blev nedsat i forbindelse med rationeringen. Børn, gravide og ammende kvinder skulle først og fremmest sikres daglig, frisk mælk.

75 ÅR
1945
2020

Simonsens Gård lå på Bagsværd Hovedgade 265B. Her er gården fotograferet i maj 1950. Simonsens gård lå i det område, man dengang kaldte Stralsund. I dag kalder man området for Skovbrynet. Foto: Eugen Amding.

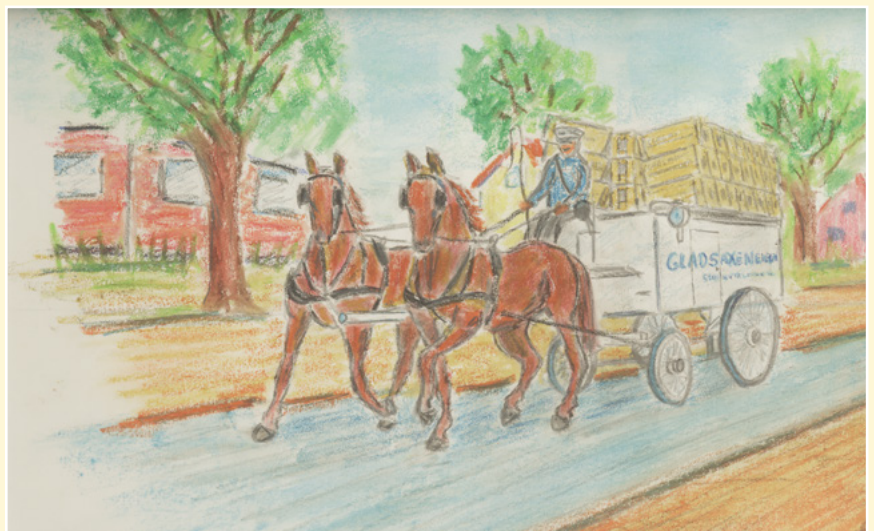
Og det med frisk mælk var slet ikke nemt at gennemføre. Der var ingen faste krav om varmebehandling af mælk, førend vi fik en mælkeepidemi, der i løbet af få dage forårsagede angina-/hjerteanfald hos 2-3000 mennesker i københavnsområdet, hvoraf flere døde eller blev invalide. Epidemien startede med skam at melde i Bagsværd, nærmere bestemt på Simonsens gård i 1941. Det fik myndighederne til at gribe ind, og samme år blev det lovpligtigt at pasteurisere al konsummælk. Folkebladet kunne 27. marts 1942 fortælle, at gårdejeren fik 400 kroner i bøde for at have leveret mælk fra en syg ko.

Et andet og stigende problem var udbringning af mælken. Mælkevognene kørte daglig ud på deres ruter fra Gladsaxe Mejeri. Mælken blev typisk sat på dørtrinnet foran

folks huse, og det var relativt uproblematisk så længe der var køretøjer nok, hvad enten de var motordrevne eller hestetrukne. Men også her gjorde krigen det vanskeligt, og Gladsaxe Mejeri måtte, ligesom alle andre mejerier,

erkende at der blev færre vogne at indsætte på ruterne.

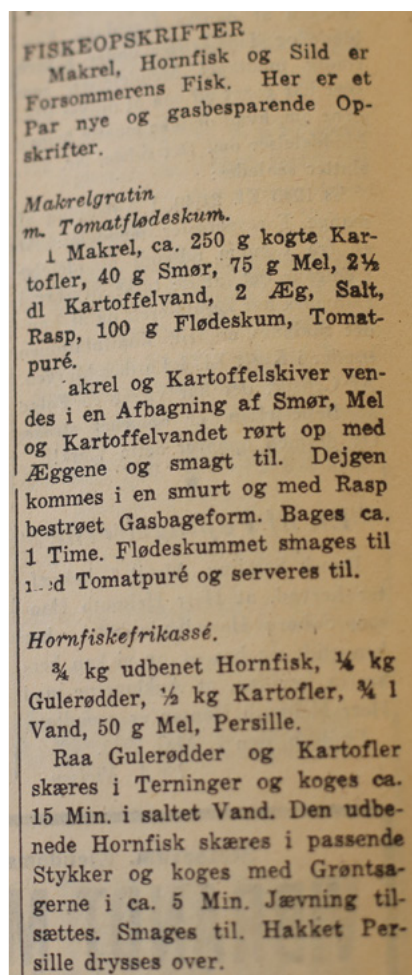
Allerede i juli 1943 foreslog Sundhedskommissionen og Mælkeudvalget derfor, at detailmælkevognsruterne blev nedlagt i de tættest beboede kvarterer hurtigst muligt, og at de frigjorte vogne i stedet blev indsat i de mere åbne kvarterer, hvor der var langt mellem husene, langt til butikker og ingen rutebilkørsel. I første omgang blev sagen udskudt, men i oktober samme år blev sagen taget op og tiltrådt af Sognerådet. Derefter måtte borgerne i især Søborg og Bagsværd hente deres mælk hos de lokale ismejerier. Det lod sig gøre selvom mange ismejerier allerede i 1942 havde valgt at holde lukket én dag om ugen, fordi Det storkøbenhavnske Mælkeudvalg havde betinget, at der selv på en lukkedag skulle være salg

Tegningen her er malet med oliekriddt teknik og viser en mælkekusk fra Gladsaxe Mejeri på Kildebakkegårds Alle. Billedet er skænket af forhenværende mælkekusk Henning Christensen.

af mælk mellem 7 og 10 om morgenen. I september 1943 blev åbningstiden i mælkeforretningerne/ismejerierne yderligere indskrænket, da de derefter holdt lukket daglig mellem 12.30 og 14.

I forvejen havde Sundhedskommissionen og Sognerådet allerede i april 1943 søgt Indenrigsministeriet om til-

Diverse krigs- og efterkrigsopskrifter fandt vej til Folkebladets spalter efter papirrationeringens ophør. Indtil da måtte husmødrene dele opskrifter på anden vis. Opskrifterne her er fra Folkebladet 24. maj 1945 side 4.

Reklame fra 1943. Fiskehandleren var periodisk leveringsdygtig i meget andet end klipfisk og sild.

ladelse til at forbyde gade- og hushandel med nærings- og nydelsesmidler, når kommissionen skønnede, at der var sanitære ulemper vedrørende opbevaring, transport eller forhandling. Da krigen omsider sluttede, var det meste af fødevarsalget fra vogne derfor ophørt og borgernes indkøbsmønstre ændret til butikshandel.

Kaniner og klipfisk

Menuen i krigstid var præget af mad fra tidligere generationers køkkener. Når kødet var rationeret, måtte der andet på spisebordet. Borgerne i Gladsaxe var generelt heldigere stillet end beboerne i København, for en stor del af borgerne i Gladsaxe havde adgang til jord, og dermed mulighed for at dyrke kartofler og grøntsager, hvor kålrabi, selleri, løg, gulerødder og andre grove grøntsager var mest populære. Havde en familie for meget til eget brug, kunne det altid sæl-

ges. Det vidner utallige rubrikannoncer i Folkebladet om. Var det muligt at holde høns eller kaniner, gjorde folk ofte det. Hønsene gav æg, og selv en gammel udtjent læggehøne, som under normale forhold ville have ladet livet uden at ende i suppegryden, blev nu tilberedt. Spisekyllinger var relativt dyre at opfodre, for de skulle primært fodres med korn.

Kornet var tillige rationeret, men i hvert fald i 1941 er der fundet kommunale annoncer i Folkebladet, hvor der stod, at folk med høns kunne få tildelt ekstrarationer af foderkorn.

Kaniner blev også en udbredt spise. Talrige annoncer i lokalavisen fortæller om salg af grydeklare kaniner, og selv Søborg Fiskebørs på Søborg Hovedgade 69 solgte ind imel-

75 ÅR
1945
2020

Barrikade på Bagsværd Hovedgade under folkestrejken.

lem kaniner og harer, ligesom butikken var storleverandør af klipfisk, spegesild, hornfisk og friske sild, når der var sæson.

Henkogte bær og frugt var populært - især blandt børnene. Men forsyningerne af bær og frugt var svingende, og lige netop bær og frugt blev tit handlet sortbørs. Handelsforeningen for Søborg og Omegn opsummerede handelsåret 1944 den 11. januar 1945. Her hedder det: 'adskillige Varer viste en kedelig Evne til at forsvinde, naar man havde sat Næsen op efter lidt ekstra 'Krydderi' til den daglige Menu. Lad os blot nævne Rabarber, Bærfrugt og så videre.'

Folkestrejken 1944

I begyndelsen af juni 1944 gik allierede tropper i land i Normandiet, og de fleste begyndte nu at håbe på en snarlig ende på krigen. Herhjemme optrappede frihedskæmperne kampen mod den tyske besættelsesmagt. En af de store

frihedskæmperbevægelser hed BOPA. BOPA var startet som KOPA i 1942 og dækkede over KOMmunistiske PARTisaner. Men efterhånden kom der flere ikke-kommunistiske medlemmer - heraf mange studenter. KOPA skiftede derfor navn til BORgerlige PARTisaner i løbet af 1943. BOPA angreb Riffelsyndikatet 22. juni, hvor de erobrede en del våben. Tyskerne svarede igen efter få dage. De angreb blandt andet Tivoli under en schalburgtage-aktion og skød alle medlemmer af Hvidstengruppen. Det opildnede gemytterne yderligere, og i de sidste dage af juni nedlagde først B & W-arbejderne, siden en række andre, arbejdet klokken 14 hver dag, fordi tyskerne havde indført spærretid.

Spærretiden betød, at ingen måtte færdes ude fra 20 aften til 5 morgen. Men da det samtidig var en varm sommer, og da de fleste storby-danskere var afhængige af selvdyrkede kosttilskud fra nyttehave, der

lå et stykke væk fra boligen, var spærretiden helt igennem uspiselig for især den københavnske og storkøbenhavnske befolkning.

30. juni var det efterhånden kun el-, gas- og vandværkerne samt hospitalerne, der fungerede normalt. Og selv vandforsyningen kneb det med. Niels Ehlers Olsen fortæller i Mit Søborg om folkestrejken: 'Generalstrejken i sommeren 1944 var jeg ked af, at jeg ikke rigtig oplevede, fordi jeg var på sommerlejr i netop den uge. Men det havde været ret dramatisk. Far havde lukket butikken som alle andre, men folk skulle jo have noget at spise, så de blev ekspederet fra bagdøren, så længe der var noget at sælge. Blandt andet tog far budcyklen og tog ud på landet for at skaffe nogle flere kartofler'. Desuden flyttede nogle bekendte ind hos familien Olsen i den uge, strejken varede. Det gav andre udfordringer: 'Der var næsten ingen vand, så der var store problemer både med madlavning, vask og toiletbesøg. Jeg fik også fortalt, at folk havde stået i kø udenfor bager Gregersen overfor, og at en bil med soldater var kørt forbi med geværene rettet mod køen, uden at der dog blev skudt'.

Første juli blev København erklæret i undtagelsestilstand, og de københavnere, der ikke havde nået at flygte ud ad byen, ligesom familien, der slog sig ned hos familien Olsen i Søborg, måtte blive i byen, hvor der nu var blevet lukket for el

Kø foran bageren på Søborg Hovedgade 75 under folkestrejken.

og vand, ligesom gastykket blev sænket så meget, at madlavning blev umulig.

I Gladsaxe blev det forsøgt at bygge barrikader både på Bagsværd Hovedgade og på Søborg Hovedgade under folkestrejken. Årsagen skulle angiveligt være en episode, hvor Hipó'er kørte vildt skydende ned gennem Søborg Hovedgade, men der findes ingen skriftlige beviser for, at det faktisk var så dramatisk. Til gengæld har vi billeder af barrikaderne, som dog hurtigt blev fjernet igen af tyskerne. De sidste rester af folkestrejken ebbede ud 5. juli.

Langt de fleste handlende i Gladsaxe udviste samfundssind i de urolige dage, hvor især bagerne arbejdede i døgn drift for at folk kunne få brød på bordet i de dage, hvor gasforsyningen ikke rakte til madlavning i hjemmene. Folkebladet roste de handlende 13. juli, men ugen efter kom der en korrektion fra en familiefar, hvis sønner, der var sendt ud

for at købe noget spiseligt, var kommet hjem med 'en gnalling rugbrød til ågerpris', købt ved en brødbil. Helte og skurke

fandtes og levede side om side – besættelsen fik det bedste op i de fleste, og det værste op i enkelte.

Bagsværd Bagerens brødbil var én af de mange brødbiler, der kørte rundt til de mindre befolkede områder i Gladsaxe Kommune før og under krigen. Det var dog ikke denne brødbil, de to drenge fra Søborg havde handlet hos til ågerpris under Folkestrejken. Den lille dreng på billedet hed Anker Neumann og billedet er venligst doneret af Knud Neumann.

75 ÅR
1945
2020

El, gas, pels, brænde og vand

Kolde krigsvintre

Krigsvintrene var ekstremt kolde, og der skulle meget tørv, kul, koks og anden brændsel til at holde boliger og forretninger opvarmede til bare 15-16 grader. Brænde var naturligvis rationeret, og tørvene blev af stadig ringere kvalitet, jo længere ude i moserne de skulle skæres. Gas og elektricitet blev også rationeret i 1944.

Allerede forud for vinteren 1940/41 forudså kommunens Tekniske Forvaltning, at der ville blive problemer med varmforsyningen, og bibliotekets (der var kun ét på daværende tidspunkt, og det lå på Gladsaxevej) oliefyr blev erstattet med et koksfy.

Ved sognerådvalget i 1943 blev våde tørv ligefrem et valgtema. Kommunens Tekniske Forvaltning havde med tilladelse fra Sognerådet indkøbt 5000 tons tørv til fordeling blandt kommunens aldersrentenydere. Tanken var prisværdig. Gladsaxes ældste borgere skulle ikke fryse ihjel, blive syge eller på anden måde lide overlast på grund af krig og kulde. Desværre viste det sig, at de indkøbte tørv var af så ringe kvalitet, at de på det nærmeste var ubrugelige, da de både indeholdt for meget vand og aske til at brænde ordentligt. Og tørvene havde kostet en formue, hvorfor den konservative partileder, Jørgen Jørgensen, mente at en del mennesker i den kommunale

administration og ledelse var inkompetente og burde udskiftes. De konservative gik to mandater frem ved valget, men sognerådsformand Frederik Willumsen kunne dog fortsætte på posten efter valget.

Sognerådet kunne i begyndelsen af februar 1945 fortælle borgerne, at lys- og gasrationerne blev yderligere reduceret. Det betød at damefrisørerne i Søborg 8. februar 1945 annoncerede, at de indtil videre alle sammen holdt lukket hver tirsdag. Ugen efter fulgte kommunens øvrige butikker med. Rationeringen gjaldt også for de offentlige bygninger, skoler, plejehjem, rådhus med flere. Og hvis vandet ikke også skulle ende med at blive rationeret, skulle borgerne stramme sig an nu og udvise sparsommelighed. Kommunen tillod varmt vand til badning i skolerne og på de offentlige badeanstalter, men ud over det, var der ikke varmt vand i de offentlige vandhaner.

At spare på el, gas og vand var naturligvis slet ikke nemt, når der skulle gøres rent og laves mad. Sognerådet og Strandvejsgasværket, der var leverandør af gas til størstedelen af Gladsaxes borgere, indgik en aftale om, at gasværket i februar måned holdt fire foredrag for husmødre med råd og vejledning i at spare på gassen. Samtidig så nye sparekomfurer beregnet på kvas dagens lys. Sparekomfurerne kom i en lind strøm til forskellige brændselstyper under

krigen. De havde ét kogehul eller blus, og de brugte et minimum af brændsel. Også Gladsaxe Rådhus blev forsynet med sparekomfur i juni 1945. Administrationen på rådhuset havde konkluderet, at årets strømforbrug allerede var så højt, at eneste mulighed syntes at være at lukke køkkenet i tre måneder. Ikke fordi der i øvrigt var madordning på rådhuset på den tid, men fordi køkkenet bryggede en lind strøm af kaffe-erstatning til de ansatte. Med et sparekomfur kunne de ansatte stadig få deres kaffe.

Her er det på sin plads at fortælle, hvad rationen af el i en normal husstand lød på. Den 8. februar 1945 havde NESA en stor annonce i Folkebladet, hvor borgerne fik at vide, at hver husstand havde en grundration på 12 kw pr. kvartal. Ud over det, fik hver person i husstanden en ekstra tildeling på 6 kw pr. kvartal. Børn under to år talte ikke

Rationeringen i krigens slutfase var omfattende. Her er en annonce fra 15. februar 1945.

med, og gav ikke ekstratil-
deling af strøm. Logerende
blev medregnet til husstan-
den, så de havde ikke deres
egen grundration. På den tid
boede en del på pensionat
på grund af både penge- og
boligmangel. Det var en billig
boligform på den tid. Pensio-
naterne fik tildelt én grundra-
tion, hvis værtinden boede
der, plus én ekstra grundra-
tion til samtlige øvrige bebo-
ere. Og så naturligvis de 6 kw
pr. beboer over 2 år. I eks-
traordinære sygdomstilfælde
kunne lægen skrive en attest,
og beboeren modtage en
mindre ekstraration af strøm.
Strømmen gik primært til lys,
for mad blev primært lavet
over gas.

Udover strøm til lys i lejlig-
hederne, måtte husmødrene
forbruge op til 33 kw i kvarta-
let til at varme vand til vask.
Havde familien centralvarme,
og det var der ikke ret mange,
der havde i 1944/45, fik de
yderligere 50 kw i kvarta-
let til at holde fyret i gang.
Boede man i en opgang, var
der tildelt 3 kw i kvartalet til
belysning på trappen - uanset
om opgangen gik til 1. eller 5.
sal og havde 2 eller 6 lamper.
Et kvartals forbrug af strøm
til almindeligt forbrug for en
enlig uden oliefyr, lød derfor
på 51 kw time i kvartalet = 204
kw på årsbasis. En enlig for-
bruger i dag nærmere 1500 kw
på årsbasis alene i den daglige
husholdning jævnfør Energi-
styrelsens beregninger.

*Vintrene i krigens år var meget hårde. Desværre blev der ikke foto-
graferet meget i de år, men billedet her viser sneryddere på Mørk-
højvej i året 1929. Det fungerede på samme måde i 1940'erne.
Med masser af arbejdsløse mænd, der tjente en dagsløn ved at
stille med en skovl og starte fra en ende af.*

En måde at spare gas på, var
at koge maden færdig i en
høkkasse. Gassen fortsatte med
at være rationeret et stykke tid
efter krigen, hvorfor Folkebla-
det, da der atter var papir nok
til at trykke en avis på mere
end 8 sider, indførte en spalte
med gasbesparende opskrif-
ter. Blandt andet på denne
hornfiskefrikassé: trekvart kilo
udbenet hornfisk, 250 gram
gulerødder og et halvt kilo
kartofler blev kogt sammen
i trekvart liter vand, jævnet
med 50 gram mel og pyntet
med persille.

At brændselsituationen
ikke blev bedre i en fart efter
krigens slutning vidner blandt
andet et ekstraordinært sog-
nerådsmøde den 13. januar
1947 om. Der var kun cirka
260 tons brændsel tilbage i
kommunens lager, og det var
hvinende koldt.

Det betød, at alle kommu-
nens skoler, badeanstalter
og idrætsanlæg måtte lukke
i 14 dage. Der blev dog lavet
varme- og fritidsstuer for de
mindste elever og nødun-
dervisning for de elever, der
skulle til eksamen samme år.
Biblioteket forblev åbent. Al-
lerede i maj 1947 blev kul- og
tørveforsyningerne for det
kommende år derfor bestilt.
I alt skulle der bruges 4000
tons brændsel til kommunens
bygninger på en vinter.

75 ÅR
1945
2020

Hugo Buch kom til Gladsaxe i 1941. Han var tilskærer og fik straks arbejde. I oktober 1943 startede han egen tøjforretning, hvor skrædderarbejdet var i højsædet, og alt kunne genbruges. Efter krigen fulgte Hugo Buch med tiden, og blev stedet, hvor MAN købte sit tøj i 1960'erne og 70'erne

Genbrugs-, vende- og pelstøj

Klæder skaber folk, og skrædderne havde en storhedstid af dimensioner under og efter krigen. Der kom en stor industri ud af vendetøj og genbrug af enhver form for tekstiler. Skræddermester Hugo Buch

åbnede egen butik midt under krigen. Fra begyndelsen annoncerede han via store, iøjnefaldende reklamer i lokalavisen. Han opfandt betegnelsen 'Buch-vendt' om tøj, som hans butikker tog ind, vendte og moderniserede. Hugo Buch var én af dem, der formåede at bruge sin viden og kunnen til

alles bedste og tillige forstod at følge med tiden efter krigens ophør.

Tøj blev så stor en mangelvare, at der forekom tyverier af børnenes overtøj på skolerne. I 1942 fik lille Edith stjålet sin vinterfrakke på Søborg Skole. Sognerådet vedtog at give familien 35 kroner i erstatning, men faktum var, at det var umådelig svært at opdrive stof og rationeringsmærker til en ny frakke. Samtlige de otte-ti børn, der i løbet af krigsårene fik frastjålet overtøj, fik tilkendt en efter tidens forhold, klækkelig erstatning i rede penge.

Isvintrene kaldte på pels, og da der blev spist utallige kaniner, var der også mange, der opkøbte kaninpelse. At også en del andre husdyr endte med at måtte lade livet vidner en annonce fra krigens sidste tid om. En butik, der kaldte sig Buddinge Kanin- og Skinddepot og lå på Buddinge Hovedgade 38 efterlyste således: 'Alt i Kaniner, Katte, Hunde købes levende eller slagtede'. Efter krigens ophør genindtog hundene hurtigt deres status som kæledyr, som ingen med respekt for sig selv ville eje en pels af, katte- og kaninskind blev fortsat brugt. Opkøb af katteskind ophørte først henover sommeren 1945, men bestanden af vildkatte var formentlig også langt større dengang end nu, og vildkatte har aldrig nydt ret høj status.

Af andre kreative tiltag, som så dagens lys i det sidste krigså, var konserveringsvæske til bevaring af vand, samt ditto midler, der kunne holde æg friske i over et år. Læsket kalk og melkalk var blandt konserveringsmidlerne til æg. Krigens afslutning betød ikke enden på fødevarerationeringen. 24. maj 1945 bragte Folkebladet en længere artikel om opbevaring af fødevarer, hvor husmoderen kunne læse om opbevaring og brug af tømælk, gulerødder, selleri, kålrabi, knækbrød og resterne af sidste sæsons sylteeddike. Ugen efter var der gode råd om, hvordan man kunne salte kød, næsten uden brug af det rationerede salt.

Brændesagen, der endte blindt

Allerede 23. april 1940 nedsatte Sognerådet et Brændselsudvalg. Udvalget bestod af sognerådsformand Frederik Willumsen, som også var formand for udvalget, sognerådsmedlem G. Bodi, som repræsenterede forhandlerne, og endelig direktør Frederik Hilmand som sagkyndig. Udvalget skulle sikre forsyningerne af brænde, tørv og petroleum med mere, og ikke mindst skulle de sikre, at forsyningerne, som var stærkt rationerede, blev solgt efter reglerne og til fastsatte maksimalpriser.

Det lykkedes faktisk stort set at sikre brændslets korrekte salg og brug, men der

var brodne kar ind imellem. Det meste af en vinters brændsel til de kommunale institutioner forsvandt i 1942. Muligvis solgt på det sorte marked af en kreativ medarbejder. Sagen blev forfulgt, men aldrig opklaret. Det var muligt at være skurk uden at være nazist eller på anden måde tyskvenlig.

Under sognerådsmødet 6. marts 1945 måtte formanden for Skoleudvalget, Aage Bruhn Andersen, fortælle, at det snart var forbi med kommunens lagre af brændsel. Meget var naturligvis gået til opvarmning af især skoler og andre kommunale bygninger, men meget var også blevet solgt til private, som ingen anden mulighed havde for at skaffe sig varme. Når det kom så vidt, var det ikke mindst fordi brændselshandlerne tog maksimalprisen for varerne, og fordi de fattigste af kommunens borgere, nemlig de arbejdsløse og de gamle, ganske enkelt ikke kunne betale maksimalpriserne. I 1945 betød det, at skolerne måtte lukke for varmen allerede i midten af april.

Amtet havde så lidt tillid til kommunens forvaltning af brændsel efter brændesagen i 1942, at den nedsatte et udvalg til undersøgelse af Gladsaxes brænderegnskab. Udvalget fortsatte med at granske brænderegnskaberne i årene der fulgte. I 1944 var der således forsvundet 187 rummeter, jfr amtets vur-

dering. Denne gang havde kommunen dog svar på, hvor brændet var blevet af. Den ene forklaring gik på, at kommunen havde fejlskønnet, hvor mange rummeter træ, det ville give at fælde de kommunale vejtræer. En anden del af forklaringen gik på, at kommunens ansatte ved salg til private, nødlidende borgere havde leveret 'rigelige Maal' (Folkebladet 12. april 1945).

Brændselsrationeringen fortsatte, ligesom en del af den øvrige rationering, et godt stykke tid efter krigens slutning, og Brændselsudvalgets forhandlingsprotokoller er ikke ophidsende læsning. Langt de fleste møder gik med at behandle sager fra borgerne om tilladelse til at få ekstra rationer af enten petroleum eller brændsel. Under krigen fik næsten alle afslag med mindre ansøgeren kunne vedlægge en lægeattest som dokumentation for ekstra varme i vintermånederne. I så fald blev der tildelt ekstra rationer. Udvalget blev nedlagt igen i marts 1950.

Beskyttelse af civile borgere

Det var ikke noget let job at opretholde lov og orden i den politiløse tid under 2. verdenskrig. Men de kommunale vagtværn gjorde en god indsats på trods af, at både tyskerne og deres håndlangere i Hipo gjorde det ekstra vanskeligt at bekæmpe vold og kriminalitet - uden nogen form for magtmidler. Her ses hele styrken i Gladsaxe Kommunes Vagtværn foran Søborg Skole kort efter oprettelsen i oktober 1944. Siddende midt for i første række ses chefen, købmand og tidligere berider i militæret J. C. Larsen.

Frivilligt vagtværn og husvagter

Politiet blev interneret 19. september 1944, og på sognerådsmødet 26. september tog Sognerådet stilling til situationen. Besættelsesmagten havde naturligvis forberedt sig og skrevet til sognerådsformand Frederik Willumsen i et brev dateret 23. september 1944, at kommunen havde tilladelse til at oprette et ordens- og kriminalpoliti til opretholdelsen af den offentlige ro, orden og sikkerhed. Sognerådsmedlemmerne var dog enige om, at en kommunal politistyrke ikke var vejen frem, men at det til gengæld ville støtte et frivilligt vagtværn oprettet fra privat side, for eksempel af grundejer- eller handelsforeningerne.

Det betød, at Håndværkerforeningen, Handelsforeningen og Søborg Grundejerforening indkaldte til borgermøde for deres tilsammen rigtig mange medlemmer i Borgernes hus søndag den 1. oktober. Mødet gik ud på at finde en ordning, der kunne yde borgerne sikkerhed for liv og ejendom, så længe politiet var sat ud af spillet. Foreningerne frarådede at indgå aftaler med private vagtkorps. Foreningerne så helst, at den vagttjeneste, der var nødvendig i kommunen, kun blev udført af mennesker, der var godkendt af én af de tre foreninger.

19. oktober var vagtværnet i gang, men nogle havde alligevel allieret sig med andre private vagtværn af mere eller mindre lødige observans. Problemet var, at almindelige

mennesker ikke kunne skelne mellem vagtværnene. For eksempel skulle en stakkels hr. Larsen møde tidligt og var blevet standset af to vagtværnsfolk klokken 4.20. De havde bebrejdet ham, at hans cykellygte ikke var kraftig nok, og som straf lukket luften ud af hans cykelringe. Hr. Larsen gik til foreningerne, som undersøgte sagen og meddelte, at det ikke var nogen af deres frivillige vagtfolk.

24. oktober 1944 vedtog Sognerådet at overtage det frivillige vagtværn. Det kontormæssige arbejde blev placeret under Økonomisk Forvaltning, hvor der blev oprettet et nyt kontor og ansat en jurist. Vagtværnschefen var Jens Carl Larsen, der ud over at sidde i Sognerådet fra 1943-46 var formand for Søborg Handels-

forening fra 1937-48 og aktiv købmand, assurandør, pelsdyr-farmer mv.

Vagtværnet havde lokale stationer på henholdsvis Søborg og Bagsværd Skoler. Det i Søborg flyttede siden til den gamle politistation på Maglegårds Allé 7. Det var altså kommunens to tættest bebyggede kvarterer, der fik vagtværn, mens Gladsaxe, Mørkhøj, Stengård og Bud-dinge måtte undvære, hvilket de naturligvis protesterede imod, om end til ingen verdens nytte. Vagtværnet i Søborg skrev til gengæld regelmæssigt i Folkebladet og berettede om, hvad de foretog sig. Og det var lidt af hvert. Her et udpluk fra vinteren 1944/45: de var tilstede ved Låsefabrikken på Søborghus Alle 21, tilså telefonskabene,

grusede fortovene, holdt øje med vejbelysningen, anholdt cykeltyve og sortbørshandlere, almindelige tyve, uterlige mandspersoner og hjalp med belysningen i sporvognsventesalen, der havde det med at gå ud.

Udover vagtværnet, fik alle beboelsesejendomme så vidt muligt deres egen husvagt. Husvagterne skulle sørge for, at alle kom i beskyttelsesrum ved luftalarm, og de havde pligt til at blive i beskyttelsesrummene sammen med dem, de fik gennet derned. Henning Ehlers Olsens far, Holger, var husvagt for ejendommene Søborg Hoved-gade 84 samt 86-88. Henning fortæller i sine erindringer: 'I begyndelsen tog han det meget alvorligt og vækkede, som han skulle, alle fire familier,

når der var alarm, men det frabad de sig i tydelige vendinger, så det holdt han hurtigt op med - også fordi de allesammen var kunder hos ham! Men desværre for far var der én, apotekeren, som altid gik i beskyttelsesrummet i kælderens, så der måtte far holde ham med selskab. Ganske vist bød apotekeren på ægte cigarer, men far ville hellere have været i sin egen seng og undværet cigaren'. Bombninger fandt generelt sted i København, og de fleste varslinger viste sig unødvendige, så folk i Gladsaxe vænede sig i stor stil til at ignorere luftalarmmerne.

Frivillige villaluftværn

I november 1944 blev der opfordret til dannelse af frivillige brand- og sanitetskolonner. Falck havde problemer med at overkomme alle brand- og redningsopgaver i krigens sidste år. Derfor oprettede flere af kommunens grundejerforeninger frivillige villaluftværn også kaldet L.B. Kolonnen (Luftværns Beredskabs Kolonnen). Kolonnerne bestod af en række frivillige mænd fra hver boligforening, som i tilfælde af angreb med brandbomber, skulle kunne slukke en brand i en villa. Kolonnerne dækkede

Beskyttelsesrum på Gladsaxevej/Mosevej i 1940. Beboerne i ejendommen sad i dette rum, når der var luftalarm under 2. verdenskrig, så de havde større chance for at overleve, hvis ejendommen blev bombet.

75 ÅR
1945
2020

kun sjældent en hel grundejerforening. Dertil var tilslutningen for lille. Typisk var det et mindre antal ildsjæle fra én eller to veje, der slog sig sammen til en kolonne. I alt fik for eksempel Søborg Grundejerforening 24 kolonner, og som fællesleder af kolonnerne stod Kaj Nielsen fra Lykkesborg Allé 24, der dog ikke havde telefon og ej heller nåede at få det, mens krigen rasede. Det var særdeles upraktisk, for kolonnelederen havde naturligvis ikke vagt 24-7, til gengæld havde han fri på en helt anden måde, end hvis det havde været i dag.

L.B'erne samarbejdede tæt med Falck. De havde én kolonneleder og én stedfortrædende kolonneleder per grundejerforening, og fik omfattende instruktioner i brug af brandslukningsredskaber, kan man læse om i Folkebladet 30. november og 7. december 1944. Instruktørerne kom ikke kun fra Falck, men også fra Københavns Luftværnsforening, som var opbygget på samme måde som LB'erne i Gladsaxe. Der kom frivillige villaluftværn i Gladsaxe-Mørkhøj Borger- og Grundejerforening, Gladsaxe-Buddinge Grundejerforening og i Søborg Grundejerforening, som også var initiativtager og tovholder på 'luftværnssagen', som den blev kaldt. LB'erne fik uniformer bestående af kapper, bukser og stålhjelme.

4. februar 1945 lidt over ni om morgenen var der hold-up mod de fremmødte LB'ere på udrykningsstationen i Søborg. På vagt var 16 mand fra CB'ernes Tekniske Tjeneste og cirka 35 LB'ere. De tilstedeværende var samlet til den ugentlige øvelse, men inden deres rigtige ledere mødte frem, dukkede en gruppe revolverbevæbnede mænd, hvoraf nogle var iført LB-undergruppeløberuniformer op i gården og forlangte alle kapper, livremme og stålhjelme udleveret. Det stjalne blev læst på en LB-ambulance fra Københavns Brandvæsen og kørt væk. 13. februar samme år mødte en LB'er på vej til vagt på Søborg Skole en tilsvarende gruppe revolverbevæbnede mænd. Også han måtte af med kappe, hjelm og livrem. Hvem de bevæbnede mænd var, og hvad tøjet skulle bruges til, fortæller sig i krigens tåger. Først i vinteren 1946 blev villaluftværnene endelig nedlagt, kan man læse i Folkebladet. På det tidspunkt havde de dog for længst overdraget det meste af deres materiel til Falck.

Lydighed og respekt

'For ret at byde, lær først at lyde!' Loven om Civilbeskyttelsestjenesten blev vedtaget 25. juni 1940. CB'erne bestod fortrinsvis af unge mænd, der af den ene eller den anden grund ikke var militæregnede. Alle CB'ere kom gennem en uddannelse, som ikke mindst bestod i at lære at adlyde

ordrer og befalinger, for som der står på den første side i CB'ernes instruks: 'Naar den CB-Pligtige selv har lært og forstaaet Disciplinens Betydning, vil det være lettere for ham at vejlede og hjælpe sine Medmennesker'.

Ud over at adlyde, skulle CB'eren vise respekt for alle overordnede og hilse høfligt på dem. Mødte en uniformeret CB'er en kongelig person eller nogen, der bar en udfoldet fane, skulle han gøre front mod personen/fanen og hilse. I kirken skulle han blotte sit hoved. Det var forbudt at hilse med pibe eller tobak i munden eller med hænderne i lommen, og stod han i samtale, måtte han afbryde den for at hilse. Der var regler for, hvilken side, en underordnet CB'er stod på i forhold til en overordnet, hvordan han skulle tildales med videre.

Det var forbudt at klage over en overordnet, uden først at have varskoet den person, man ville klage over, og klageren skulle kunne bevise sin klage. Kunne han ikke bevise sin klage over modparten, fik han straf. Straffen kunne være hård. Udeblivelse, lydighedsnægtelse eller tjenstlige forseelser kunne ifølge loven af 25. juni 1940 § 7 stykke 1 straffes langt hårdere, end vi så det her i Gladsaxe, nemlig med bøde, hæfte eller fængsel i op til to år. I Gladsaxe var det lovens §7 stykke 2, vi kan se, blev brugt. Stykke to var såkaldte disciplinærstraffe. I Gladsaxe blev de

næsten altid udmøntet i ekstravagter á tre timers varighed eller ekstraøvelser, der skulle foretages i fritiden. Øvelserne kunne for eksempel være marchering på Søborg Hovedgade, at springe fra cykelskurets halvtag ned i en pressening, der blev holdt af fire mand, eller at sætte slanger og rør sammen til brandslukning.

Det med de tre timer var en særlig raffineret straf, fordi vagter på 4 timer eller derover blev aflønnet med 3-6 kroner i timen afhængig af vagtens længde. Straf blev også tildelt, hvis man fx havde glemt at møde op til en vagt eller hvis man ikke havde overholdt ordens- og hilsereglementet. Disciplinærstraffe kunne ikke ankes og SKULLE efterkommes. CB-tjeneste blev for nogle af de indkaldte en fuldtidslevevej.

CB'ernes hverdag

Civilbeskyttelsesenhederne var lokale, sådan forstået, at Lyngby-Taarbæk, Søllerød, Gladsaxe og Herlev og så videre havde hver sin CB beredskabscentral. 2. oktober 1940 blev 37 mænd fra Gladsaxe Kommune indkaldt til 'iklædningsdag' på Lindegårdsskolen i Lyngby, hvor de fik udleveret uniform med kappe, frakke, benklæder, skråhue, hjelm, livrem, hvidt armbind, gummistøvler, kedeldragt og gasmaske. Chefen for CB'erne i Gladsaxe var kommuneingeniør Henry Larsen, mens Eugen Amding, der også var

Civil Beskyttelses Vagten holder øvelse i Søborg Skoles gård i 1941. I forgrunden til højre instruktøren fra Falcks Redningskorps. Det ses, at de CB-værnepligtige er fuldt feltmæssigt udrustet med stålhelme og gasmasker, og at det er den lokale brandinspektør, tømremester og entreprenør Peter Johansen fra Runebergs Alle 22, der har lagt lastbil til.

ansat i kommunens Tekniske Forvaltning, var instruktør og senere blev leder af rydningsholdet.

Civilbeskyttelsen skulle træde til ved luftalarmer. Tjenesten havde ansvaret for, at de kommunale gas-, el- og vandværker var sikrede. Alle værker havde faste vagter, og CB'erne var blandt andet ansvarlige for, at mørklægningen var i orden. Hvis der opstod katastrofe på et værk, hvor personalet ikke kunne håndtere situationen, var det CB'ernes ansvar at tilkalde hjælp gennem CB'ernes beredskabscentral. I Gladsaxe blev CB beredskabscentralen placeret på Søborg Skole. Da politiet blev interneret i 1943, flyttede beredskabscentralen ind i den mennesketomme politistation, hvor den snart fik følge af det kommunale vagtværn. CB'ere med nattevagt overnattede på tjenestestedet, hvor der blev

redt op kl. 22.30, og der skulle være fuldstændig ro mellem 23 og 5. CB-vagterne foregik almindeligvis udenfor normal arbejdstid. En del studerende sås derfor også blandt CB-personalet. De kunne snildt passe studier i dagtimerne og være CB'ere om eftermiddagen/aftenen/natten, og det var jo i tiden længe inden SU, så studerende måtte selv betale alle leveomkostninger i studietiden.

Ud over at sikre forsyningsværkerne, havde CB'erne 4 inspektionshold á 2 personer, som vurderede skadernes omfang. Der ud over var der 2 reparationshold á 3 personer, og

6 rydningshold á 6 personer. Rydningsholdene skulle hjælpe brandvæsenet med at rydde hustomter mv. efter bombeangreb, og træde til, hvis der var fare for ueksploderede bomber. Rydningsholdenes gasmasker var af en bedre slags end dem, de civile brandmænd hos Falck havde. Reparationsholdene befattede sig især med vej- og kloakskader. Ud over de udadvendte hold som tog rundt, var der to ordonnanshold med en telefonist og fire hjælpere på hver. Alle holdledere blev udpeget blandt kommunens tekniske personale. I alt blev der indkaldt 60 mænd fra Gladsaxe, her i blandt adskillige kommunalt ansatte, til CB-tjeneste i 1940, men det stod holdlederne frit for at rekruttere flere mænd blandt kommunens civilværnepligtige, hvilket blev gjort i større omfang i løbet af 1941 og '42. Der var omkring 200 mænd knyttet til beredskabscentralen i Søborg, da der var flest. Da politiet blev interneret, standsede luftværnschefen rekruttering af nye CB'ere, muligvis fordi de disponible mænd nu i stedet blev hyret til de kommunale vagtværn. De to instanser samarbejdede tæt, delte vagtstation og lavede øvelser sammen.

Søborg CB-Forening

Når omgangstonen mellem højere og lavere rangerende CB'ere var så formel, men alle i beredskabet i øvrigt kendte

CB'erne på Søborg Skole holdt julefrokost i 1944. CB stod for Civil Beskyttelse. CB'erne samarbejdede med Falck om blandt andet at beskytte gas- og vandværker ved luftalarmer, slukke brande og meget andet.

hinanden, mange oven i købet fra gammel tid og privat, var det ikke så sært, at der snart blev oprettet en selskabelig forening. Søborg CB-Forening var en selskabelig forening, hvis erklærede formål var at 'samle C.B.-Mandskabet til underholdende Sammenkomster til fremme af Kammeratskabet under og efter Tjenestetiden'. Foreningen blev stiftet 19. oktober 1941 og lovene for foreningen blev vedtaget 8. februar 1942. Én af initiativtagerne, Lui Beilin, som var i rydningstjenesten, har i Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune årgang 1995 fortalt meget levende og muntert om foreningen. Lui Beilin stod bag tidsskriftet

CB'eren – organ for Søborg CB Forening, et blad, hvor allerede 2. nummer fra juni 1942, blev beslaglagt. Ikke af tyskerne, men af Eugen Amding, der muligvis ikke kunne lide den muntre beskrivelse af livet som CB'er i tiden INDEN orden, alvor og disciplin blev hverdag.

Efter krigen var CB'erne med til at bevogte de tyske flygtninge - ikke kun i Gladsaxe, men også i lejrene andre steder i landet. I 1949 blev Civilbeskyttelsen ændret til Civilforsvaret, som siden 1993 er indgået i Beredskabsstyrelsen.

Modstand og KZ-lejre

Folkeregistret saboteres

Indenrigsministeriet udsendte i juni 1944 et cirkulære, der bestemte, at alle danske statsborgere over 15 år skulle have et legitimationskort. Folkeregistret i Gladsaxe Kommune udstedte derfor 15.057 legitimationskort, som blev uddelt uden videre problemer. Men så blev politiet fjernet 19. september 1944, og i kølvandet på det, steg graden af modstand mod den tyske besættelsesmagt. Modstandsfolk over hele landet fik i stigende grad brug for falske identiteter, og når det var tilfældet, var det meget uheldigt, hvis tyskerne kunne gå op på rådhuset og krydstjekke med folkeregistret. Folkeregistret indeholdt desuden stillingsbetegnelser, og det blev derfor akut for at sikre flest mulige politibetjente mod deportation, at de blev hjulpet med at gå under jorden eller flygte med falske identiteter.

Danmarks Frihedsråd, som blev dannet i juni 1943, og som var en slags uofficiel regering, der forsøgte at koordinere modstandsbevægelsens sabotage, våbenfordeling og lignende, bifaldt dog ikke modstandsbevægelsens aktioner mod de danske folkeregistre, som, selvom de utvivlsomt skete under 'de bedste og mest velmente Motiver, idet man mente at skade Tyskerne og gavne Modstandsbevægelsen', stadig i almindelighed måtte siges at skade den danske administration betydeligt mere end de generede tyskerne. Frihedsrådet pålagde 'alle ansvarlige

Ledere af Modstandsgrupper saavel som Enkeltpersoner ogsaa i dette Forhold at bevare Hovedet koldt og ikke lade sig rive med til uoverlagte Handlinger'.

Men Frihedsrådet til trods, var der vinteren igennem indbrud på en lang række af de større danske kommuners folkeregisterkontorer. 29. november kom turen til Gladsaxe Kommune. I kommunens årsberetning 1944/45 stod der: 'Sent paa Aftenen trængte bevæbnede Personer ind paa Raadhuset, hvorpaa de fjernede ca. Halvdelen af Hoved- og Navneregistret, der derefter blev brændt paa Pladsen uden for Raadhuset'. 16. december vendte modstandsfolkene tilbage og fjernede og ødelagde resten af de to registre. I Gladsaxe lykkedes det på denne måde at redde 10 af de 13 politibetjente, som havde tjenestested i Søborg, fra at blive interneret i Frøslevlejren. Da SS stormede Søborg Politistation var der kun 3 betjente på vagt. Den ene blev løsladt efter få timer, da han var over 60, og dermed undtaget for internering. Aldersgrænsen gik så vidt vides ved 56/57 år. Så var der to tilbage, men den ene slap på en eller anden måde fri. Dermed endte Svend Aage Ørnsholt med at være den eneste fra Søborg Politi, der blev interneret, men to andre betjente fra kommunen, der havde tjenestested i henholdsvis København og Gilleleje, blev også sendt til Buchenwald.

Sammendrag af Svend Aage Ørnsholts erindringer

Svend Aage Hansen Ørnsholt var født i Næstved i 1895. Hans far var stabschef i hæren og flyttede med sin familie til København i 1908. I 1914 bosatte familien sig på Hjortholms Alle i Utterslev, ganske tæt på Søborg. Svend Aage Ørnsholt var ved sin internering i Frøslevlejren overbetjent på Søborg Politistation (kommunens eneste politistation). Tyskerne begrundede interneringen med, at de via 'møjsomme Undersøgelser kunne fastslå' at politiet misbrugte deres embeder til at hjælpe illegale kredse. Blandt andet skulle politiet have givet husly til eftersøgte og vanskeliggjort tysk efterforskningsarbejde. Desuden havde tyskerne fundet diverse uniformer, soldatermærker og våben på Københavns Politigård, som de mente var klare beviser på, at dansk politi samarbejdede med 'den underjordiske Militærorganisation'.

Angrebet på Søborg Politistation kom tirsdag den 19. september 1944 om formiddagen. Om aftenen blev de

internerede fra København og omegn stuvet sammen i lastrummene på dampskibet Cometa, hvorefter de sejlede til Lübeck. Sejladsen tog to dage og var særdeles ubehagelig og farefuld, men det var for intet at regne mod turen videre i en kreaturvogn til Neuengamme. Vognens sider var gået løs, og under den hurtige kørsel var fangerne ved at falde af. Ørnsholt overlevede dog turen, og gennemgik nu en mængde fysisk, men især psykisk hårde strabadser sammen med sine medfanger i Neuengamme og andre lejre.

For Ørnsholt blev hurtigt forflyttet. Et mønster, der i øvrigt gentog sig. 26. september fik fangerne deres uniformer og ejendele retur, fik et bad og blev efter en hård march til stationen atter stuvet ind i en række kreaturvogne, hvor der blev proppet 50 mand ind i hver med én latrintønde i det ene hjørne til deling mellem mændene. Nu gik turen til Buchenwald, hvor fangerne var indtil 18. december 1944. I Buchenwald blev fangerne fordelt i barakker. Ørnsholts barak var en tidligere fransk felthestestald med enkelte vinduer i taget, men ingen i væggene. Alle vægge var beklædt med køjer i fire etager. Køjerne var 1,90 meter brede og her sov fem mand i hvert lag. Der var 40 cm op til overkøjen. I alt boede der 740 mand i samme barak som Ørnsholt. Barakken var på 315 kvm.

Maden i Buchenwald var bedre og rigeligere end i Neuengamme. I hvert fald de første par måneder. Stille og roligt blev rationerne mindre og nærmede sig stærk sultegrænsen, da Røde Kors fik lov at begynde at sende pakker til fangerne. Femte december blev godt 200 fanger sendt retur til Danmark. Ørnsholt var ikke blandt dem. Tvært imod blev han og de tilbageblevne medfanger den 20. december sendt videre til krigsfangelejren Mühlberg.

Mühlberg blev et kortvarigt møde. Sjetten januar 1945 blev Ørnsholt sammen med 103 andre tidligere politifolk beordret til at melde sig til en arbejdsstransport, som skulle til Grosssüssen nær Leipzig. 'Dagen før vi skulle rejse, blev vi afluset, hvorefter vi blev sendt tilbage til den barak, vi hele tiden havde boet i, så aflusningen skulle nok hjælpe, hvis der havde været lus i barakken, hvad der mærkelig nok ikke var. Den aften havde vi travlt med at pakke vores ting sammen, så vi kunne være klar til udrykning. Det var ikke noget let arbejde, da det måtte foregå i mørke. Om natten stillede vi op til afmarch kl. 2. Efter at vi var blevet visiteret, det varede et par timer, marcherede vi de 4 km til Neuburgdorf Station, hvor der imidlertid ikke var noget tog til os. Vi måtte vente i 4 timer inden toget kom, og det var en modbydelig kold omgang, da det frøs og blæste. Da vi

var stuvet ind i kreaturvognene, kørte vi så mod vort nye opholdssted. Vi var ikke flere i hver vogn, end at vi alle kunne sidde ned. Der var kakkelovn og brændsel i vognene, vel nok fordi vi nu regnedes for krigsfanger. Vi havde en dejlig Røde Kors pakke hver, så humøret var rigtig godt, og vi havde det ret hyggeligt på den tur. Det var sådan med os, at når blot vi havde en Røde Kors pakke, tog vi genvordighederne med godt humør, og fandt os i vor skæbne. Det var egentlig kun, når vi sultede, at det dårlige humør gjorde sig gældende.'

I Grosssüssen gravede fangerne brunkul. 'Hele egnen var ødelagt af gravning efter brunkul. Der var kulstøv overalt, det var en uendelig trist egn at bo i.' Til gengæld var beboelsesforholdene i lejren de bedste, fangerne havde oplevet under deres ophold i Tyskland. Der boede kun 20 mand på hver stue, og hver havde sin egen køje med to tæpper, plus at de danske fanger havde hver et ekstra tæppe med, som de havde fået via Røde Kors. Der var desuden kakkelovn på hver stue, og både varme og et vaskerum. Til gengæld var der væggelus i Grosssüssen og selvom der var nogenlunde mad nok, var den af meget elendig kvalitet og den stod på roesuppe og rugbrød med margarine næsten hver dag. Røde Kors pakkerne kom stadig regelmæssigt til lejren, men de tyske vagter tilbageholdt pakkerne og ødelagde

konservesdåserne for at fangerne ikke skulle ophobe lagre til brug ved flugtforsøg.

29. marts blev de danske politifolk sendt retur til Mühldorf, hvor de nu tilbragte to dage, inden de blev kørt videre til Neuengamme med De hvide Busser den 1. april. Femte april blev Ørnsholts navn råbt op på appelpladsen, og han kom med på det første hold af fanger, der blev sendt til Frøslevlejren, 'der viste sig at være et paradys imod de tyske lejre.' 'Vi fik anvist hver sin køje med spiralbund, der var noget uvant for os, og vi kom til at bo i nye og rene barakker. Næste dag tog vi lejren nærmere i øjesyn. Den lå ret kønt i en granplantage, og vi havde fra lejren udsigt til nogle smukke lyngbakker.' Maden i Frøslevlejren var god og rigelig i sammenligning med det, Ørnsholt havde oplevet i de øvrige lejre, hvor diverse grader af sult havde været en trofast følgesvend, og i modsætning til de fanger, der havde tilbragt hele deres fangetid i Frøslev, skulle Ørnsholt og hans fangekammerater fra Neuengamme ikke arbejde i Frøslev, men bare hvile og spise. De kedede sig bravt efter få dages forløb, så glæden var stor, da Ørnsholt den 26. april 1945 sammen med seks andre, der også var født i 1895, blev løsladt, kørt til Padborg og derfra af fængselsvæsenet fik udbetalt penge til resten af hjemrejsen.

Politiassistent Svend Aage Ørnsholt blev stationsleder på Gladsaxe Politistation på Maglegårds Alle 7 den 1. oktober 1945. Billedet her er taget ved afskedsreceptionen 30. april 1963. Ørnsholt sidder på sit kontor.

Ørnsholts egen konklusion på rædslerne og muligheden for overlevelse, var, at overlevelsen i fangenskab ikke så meget afhang af, hvor meget sul, der var på kroppen ved internerin-

75 ÅR
1945
2020

gen. 'En af mulighederne var, at vi ikke mistede livsmødet. For dem, der var meget syge, og hvis nerver ikke var stærke, var det næsten umuligt at bevare lysten til at leve.' Ørnsholt selv var syg og indlagt på lejrenes sygestuer i flere omgange, flere gange med dysenteri. To andre betjente fra Gladsaxe, som havde tjenestesteder i andre kommuner, blev også interneret, og de overlevede ikke de umenneskelige forhold, men døde begge i Buchenwald efter få måneder, angiveligt af lungebetændelse.

Svend Aage Hansen Ørnsholt blev hædret efter krigen ved at blive udnævnt til stationsleder pr. 1. oktober 1945. En stilling, han beklædte indtil 1963. De to betjente, der døde, var Hardi Jørgensen og Hans Peter Sylvester-Nielsen. Begge blev efter krigen hædret ved at komme med på den mindetavle, som hænger på Gladsaxe Rådhus i den gamle forhal.

De hvide busser

Omkring 6.100 danskere endte i koncentrationslejre eller arbejdslejre under 2. verdenskrig. Ørnsholt var én af mange, og heldig i den forstand, at han havde psyken og viljen til at overleve. Han var også heldig i og med at han var dansker. For selv efter samarbejdspolitikens sammenbrud i foråret 1943 indtog Danmark en særstatus i forhold til Tyskland. Danske fanger af enhver slags blev almindeligvis behandlet bare en lille smule bedre end

Rutebilejer og vognmand Poul Christen Thomsen (født 1890 og død 1965), var søn af vognmand Mads Thomsen og hustru Anna. I 1913 blev han gift med Elisabeth født Bærentzen (født 1889 og død 1953). De boede på Frydensgave Bagsværd Hovedgade 106 i Bagsværd. Han var droskechauffør i København 1913-19. Vognmand i Bagsværd 1919-22 og rutebilejer samme sted fra 1922.

fanger fra andre lande i Europa. Hvilket er svært helt at tro på, når man har læst Ørnsholts erindringer.

Da Østfronten brød sammen i foråret 1945, stod

hvidmalede busser klar i både Sverige og Danmark. Busserne skulle redde de overlevende fanger fra koncentrationslejre, arbejdslejre, fængsler mv og bringe dem enten til Sverige,

Norge eller Danmark. Busaktionen bliver generelt tilskrevet grev Folke Bernadotte, men busser og lastbiler af enhver art havde i virkeligheden stået klar rundt om i Norden siden foråret 1943 og bare ventet på, at krigen skulle ophøre, så chaufførerne kunne køre mod de tyske lejre. Svenskerne kom dog til at føre an, ikke mindst fordi de var neutrale under krigen, og dermed som noget helt specielt havde haft en fungerende ambassade i Berlin, og en deraf flydende større insider-viden om forholdene i Det Tyske Rige.

De første danske lastbiler kørte mod koncentrationslejrene i august 1944. Ikke for at hente fanger, men for at bibringe dem pakker fra Røde Kors.

Heinrich Himmler indgik en særaftale omkring de nordiske fanger med den danske administration i februar 1945. Aftalen gik ud på, at fortrinsvis svenske Hvide Busser fik lov at hente og samle de nordiske fanger fra diverse lejre i Neuengamme med henblik på at køre dem videre til Sverige.

Al den ekspertise og erfaring, som danskere og nordmænd allerede havde tilvejebragt ved kørsel med Røde Kors-pakker, blev stillet til rådighed for Bernadottes Hvide Busser, der begyndte at køre i marts 1945. De danske Hvide Busser blev indsat en måned efter, og de kørte primært danske fanger hjem til Danmark. Årsagen til arbejdsdelingen

mellem svenske og danske busser var logisk. Svenskernes bilpark var moderne og bestod af benzindrevne køretøjer, der kunne køre væsentligt længere og bedre end de danske køretøjer, der i vid udstrækning kørte på gasgeneratorer.

Lokalt i Gladsaxe lod vognmand Poul Thomsen, der ejede De Blå Rutebiler i Bagsværd med domicil på Frydensgave, en af sine busser male hvid, og stillede den til rådighed for afhentningen af de mange danskere, der nu skulle hjem. Chaufføren på bussen blev Thomsens svoger, Gunnar Bærentzen, som på det tidspunkt var 44 år og far til tre små drenge. Siden fortalte Gunnar sin familie om hjemturen på de tyske, udbombede grusveje, hvor bussen gik i stå i bakkerne, så de udsultede passagerer måtte ud og hjælpe til med at skubbe.

Afsnittet om de Hvide Busser bygger på oplysninger fra Gunnar Bærentzens svigerdatter, Jytte Bærentzen, men primært på Nationalmuseets artikler om emnet, der findes på: <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/besaettelsestiden-1940-1945>.

Efter krigen – centralkontoret fortæller

Særlige anliggender

Centralkontoret for Særlige Anliggender for Storkøbenhavn åbnede i maj 1945 som følge af et cirkulære af 18. maj 1945, som blev udsendt af Ministeriet for Særlige Anliggender. Kontoret stod for at yde øjeblikkelig midlertidig hjælp til alle, der på grund af deres deltagelse i frihedskampen, besættelsesmagtens overgreb eller krigshandlinger i øvrigt havde brug for øjeblikkelig hjælp. Kontoret skulle så vidt muligt hjælpe samme kreds af personer tilbage til arbejdsmarkedet, og medvirke ved forberedelsen og administrationen af den kommende lovgivning om erstatning, hjælp, hædersgave eller pension.

Til den brug blev alle kommuner bedt om at oprette fortegnelser over de personer, der var medlemmer af modstandsbevægelsen, havde været fængslet eller interneret eller som nu, hvor krigen var slut, vendte hjem efter flugt til især Sverige.

Centralkontoret fik en lokal afdeling i Gladsaxe, og af den grund har vi i kommunens arkiv en meget nøje gennemgang af både frihedskæmpere, flygtninge og politisk aktive. Registrene, for der er nemlig i alt fire, rummer navnene på 222 personer, hvoraf de 15 dog viste sig, ikke at høre til Gladsaxe, men andre kommuner og derfor blev færdigekspederet andre steder i landet. Det var nemlig den kommune, hvor

den pågældende sidst havde haft bopæl i Danmark under krigen, der skulle udrede den midlertidige hjælp, og som vurderede om sagerne skulle sendes tilbage til Centralkontoret i København, hvor de større erstatninger efter loven blev afgjort.

Der var altså 207 mennesker tilbage på de reviderede lister, som alle søgte en kontant hjælp til betaling af husleje, sygekasse, erstatning for tabt arbejdsfortjeneste, gæld, ødelagt tøj, brændsel eller lignende. Langt de fleste fik tilkendt én eller anden form for erstatning eller hjælp, som kunne variere mellem 10 og 1500 kroner.

Centralkontorets hjælp til jøderne i Gladsaxe

På grund af CKs lister ved vi temmelig nøjagtigt, hvor mange jøder over 18 år, vi havde i kommunen i 1943.

Hvis de voksne børn boede hjemme, kunne de dog max tildeles lomme penge som tilskud, indtil de fik selvstændig bolig og arbejde, så derfor var der flere jøder, end der figurerer på kommunens lister over erstatnings- eller hjælpberettigede personer. Til gengæld gav Centralkontoret også hjælp til statsløse jøder, som vi havde fire af i Gladsaxe. De var kommet til Danmark fra Polen og Tyskland på flugt fra krigen omkring 1938/39, og som statsløse var de egentlig ikke berettiget til hjælp, men cirkulæret fra maj var fleksibelt. Til gengæld var loven om erstatning fra oktober 1945 klar og omfattede kun danske statsborgere.

Ud fra Centralkontorets lister, kan vi se, at der var mindst 25 jødiske slægter i Gladsaxe i 1943. Centralkontoret registrerede hjælp til i alt

Salomon Majews herre- og dameskrædderi på hjørnet af Søborg Hovedgade og Dyssegårdsvej. Fra venstre ses Salomon Majew med sit personale.

33 jøder/jødiske familier eller familier af jødisk afstamning i Gladsaxe. Og det er ikke det samme. Mennesker af jødisk afstamning var og er generelt assimileret med danskerne i en grad, så der kun var/er en svag eller ingen tilknytning længere til den mosaiske tro, mens jøderne praktiserede/praktiserer deres tro i større eller mindre grad. Ligesom de færreste kristne er fundamentalister, er de færreste jøder ortotokse, der er mange grader og varianter indenfor tro, uanset trosretning. Den akutte hjælp var af meget forskellig art, og de fleste modtog blot en midlertidig starthjælp i form af penge til at starte ny forretning op, eller til betaling af husleje og fagforening i en kort periode, indtil de var i gang igen. Voksne hjemmeboende børn kunne få 10-15 kroner om måneden i lomme-penge.

Hjælp og erstatninger

De fleste jøder eller af jødisk afstamning i Gladsaxe betalte for overfarten til Sverige. En del søgte erstatning efter cirkulæret af 18. maj 1945 gennem Centralkontoret efter krigen, fordi de sad i gæld til halsen. Loven af 1. oktober 1945 gav ingen ret til kompensation for overfarten. Det var meget individuelt, hvad jøderne havde betalt for at komme til Sverige. Enkelte havde slet ikke betalt, men de fleste havde betalt et sted mellem 800 og 8000 kroner

for at komme med en båd. At dømme efter CKs arkiv lå gennemsnitsprisen på en overfart på cirka 1500 kroner pr. næse. En faglært arbejder tjente i 1940 små firehundrede kroner om måneden, så der var mennesker, der tjente mange penge – men som naturligtvis også satte livet på spil - hver eneste gang, de tog turen over Øresund med lasten fuld af mennesker på flugt. Sært nok ser det ikke ud til at én eneste af de modstandsfolk, der flygtede til Sverige, betalte for deres overfart, men om deres respektive modstandsgrupper havde klaret betalingen vides ikke.

Da det var cirkulæret og ikke loven, de forgældede jøder måtte holde sig til, blev hver eneste ansøgning nøje efterprøvet og vurderet. Erstatningen/hjælpen til gæld blev typisk beregnet ud fra ansøgerens finansielle situation ved tilbagekomsten. Hvis der var formue, fik han ingenting, var der megen gæld blev der i enkelte tilfælde givet op til 1500 kroner i hjælp. Al hjælp efter cirkulæret og al erstatning efter loven krævede i øvrigt en ansøgning og dokumentation, og alle ansøgninger blev behandlet omhyggeligt, uanset om ansøgeren var jøde, modstandsmand, kommunist eller andet, og uanset om han/hun var højt på strå eller befandt sig på samfundets bund. Ud over den midlertidige og akutte hjælp, som CK udredte i ugerne og månederne umid-

delbart efter krigens ophør, og som blev baseret på cirkulæret, rummer registrene oplysninger om, hvorvidt en ansøger fik yderligere erstatning efter loven af 1. oktober 1945. Tre af Gladsaxes voksne jøder fik efter krigen erstatning efter lovens afsnit tre om 'Godtgørelse for Lidelse og Tort i Anledning af Frihedsberøvelse m.v.'. Tre andre fik erstatning efter lovens afsnit fem om 'Støtte til Paabegyndelse eller Fortsættelse af Virksomhed eller Uddannelse samt til Genoprettelse af særlige Tab'. Men langt de fleste fik kun en starthjælp efter cirkulæret, så de kunne retablere deres bolig og/eller virksomhed og få styr på tilværelsen igen. Centralkontorets nødhjælp blev givet efter behov og så længe, det var nødvendigt, dog højst året 1945 ud. Derefter måtte de mennesker, der ikke havde fundet fodfæste inden 1946, over på diverse sociale ydelser.

Jøderne i Gladsaxe

Der levede cirka 8000 jøder i Danmark, da tyskerne natten mellem 1. og 2. oktober 1943 påbegyndte udrensningen af jøder i Danmark. Cirka 1500 af disse var i øvrigt flygtninge fra Tyskland. Det vi ved er, at små 500 jøder blev deporteret, mens cirka 7500 blev reddet til

Abraham Kurland blev født 10. juni 1912 og døde 14. marts 1999. Kurland flyttede til Bagsværd og blev medlem af Bagsværd Idrætsforening, hvor han var bryder. I 1932 vandt Kurland sølv som letvægter i græsk-romersk brydning ved de Olympiske Lege i Los Angeles. Kurland var jøde og flygtede til Sverige under besættelsen, men kom tilbage til Bagsværd efter krigen, hvor han fungerede som instruktør og træner, da hans egen bryderkarriere var slut. Kurland var ikke med på nogen af CKs lister efter krigen, så han ansøgte ikke om nogen form for hjælp, da han kom hjem fra Sverige.

Sverige. De danske jøder blev primært sendt til koncentrationslejren Theresienstadt, og 52 af dem døde.

Alene i Søborg har Lui Beilin i sin artikel 'Søborg er verdens navle' nævnt navnene på elleve slægter med adskillige familiemedlemmer, og i et båndet interview med ham og snedkermester Herman Kvetny, som selv var ud af en talrig Søborg-slægt, nævner de herrer yderligere tre slægter/familier. Blandt dem var skrædderen Leiser Altermann, som boede på hjørnet af Ru-

nebergs Allé og Gladsaxevej (i dag Gladsaxevej 114). Altermann var én blandt flere jødiske skræddermestre i Søborg, som også husede skræddermestrene Golmann, Weisdorff og Majew. Men Leiser Altermann var desværre også én af de cirka 500 danske jøder, der ikke nåede til Sverige og som i stedet blev deporteret og døde 72 år gammel i Theresienstadt i sommeren 1944. Det samme skete for Malka Brudzewsky, der var mor til skræddermester Chaim Leib Brudzewsky fra Rådhuspassagen i Budinge. Malka var normalt

bosiddende i København, men befandt sig i sin søn og svigerdatters hus, den dag Gestapo kom forbi. Også hun var 72, da hun døde i Theresienstadt.

Mindst syv af Gladsaxes jødiske borgere nåede ikke til Sverige, mens mindst 26 voksne jødiske medborgere nåede til Sverige, heraf fire, der var statsløse, og som derfor ikke var omfattet af loven om erstatning efter krigen. Den dag, jødeforfølgelserne skulle igangsættes, gik tyskerne ind og fra KTAS-telefonhuset gik der melding ud til samtlige telefoncentraler, at

INGEN måtte benytte telefonerne, at personalet skulle gå ud i frokoststuerne og forblive dér, indtil der gik melding ud til den ene person, der tilfældigvis havde modtaget opkaldet og fik ordre på at forblive på sin post indtil tyskerne atter tillod brug af telefoner. Der gik jævnfør tidligere telefonistinde Rigmor Berthelsen fra København flere timer, førend det skete. Lui Beilin har i artiklen 'Søborg er verdens navle' fra Historisk-topografisk Selskabs Årbog 1989-91 beskrevet, hvordan han 30. september 1943 blev kaldt op til forretningsfører og sognerådsmedlem A.K. Jørgensen fra Sygekassen Søborg. Jørgensen bad Lui Beilin om straks at kontakte Oluf Carlsson på Socialdemokratiets partikontor i København og fik at vide, at H.C. Hansen havde sagt, at han ikke længere måtte blive hjemme, og at han skulle varsko så mange jøder som praktisk muligt inden mørkets frembrud.

Børnene under 18 er gået under Centralkontorets radar, så vi ved ikke, hvor mange børn, der nåede med til Sverige. Flere familier fra Gladsaxe oplevede desuden at slægtninge bosiddende især i København, ikke havde været hurtige nok til at komme væk, og derfor endte deres liv i Theresienstadt. Både familierne Katz og Polack havde slægtninge, der omkom i koncentrationslejren. Marcus Kvetnys søn, Herman, var også tæt på

at blive taget. En stikker havde fortalt tyskerne, at Marcus Kvetny stadig boede i hjemmet på Søborg Hovedgade 37. Tyskerne bankede på døren for at afhente Marcus, som dog ikke var hjemme. Stikkeren fortalte, at sønnen Herman, boede ovenpå, men Herman stod ikke på tyskernes liste, så ham ville de ikke tage med, og alle Kvetnyer fra Søborg nåede Sverige.

Langt de fleste aktivt troende jødiske familier boede i nærheden af hinanden i Søborg, mens enkelte boede i Buddinge. Dem af jødisk afstamning boede langt mere spredt over kommunen, og det var der selvfølgelig en god grund til. Der skal nemlig ti voksne mænd til at danne en jødisk menighed. Skrædermester Weisdorff boede i en stor villa på Niels Finsens Allé 47, og han havde indrettet sin dagligstue til synagoge. Med alter og skab til en torarulle. Alle jødiske drengbørn gennemfører bar mitzva i en alder af 13 år. Pigerne har en tilsvarende højtid, kaldet bat mitzva, som de gennemgår, når de er 12. Børnene regnes for voksne, når de har gennemgået bar/bat mitzva. Ligesom folkekirkens konfirmation i tidligere tid dannede et tydeligt skel mellem barn og voksen.

Der er mange regler i det jødiske trosliv, som skal overholdes. En af dem er, at man ikke må køre hverken på cykel, i bil eller andet motordrevet køre-

Forretningsfører Aksel Kristian Jørgensen sørgede for, at Gladsaxe Kommune betalte de flygtede eller deporterede jøders husleje. A.K. Jørgensen var socialdemokratisk medlem af Gladsaxe Sogneråd fra 1937 til 1959, og var sammen med blandt andre den senere stadsarkitekt og kommunist Erik Børge Nilsson med til at gøre livet nemmere for de gladsaxeborgere, der måtte flygte til Sverige eller gå under jorden.

Her i huset på Niels Finsens Allé 47, Solbjerg kaldet, var der indtil jødernes flugt til Sverige, synagoge i dagligstuen hos familien Weisdorff.

tøj på sabbatten, der strækker sig fra klokken 18 om fredagen til klokken 18 om lørdagen. Kunne den jødiske menighed i lokalområdet ikke tiltrække nok mænd til en gudstjeneste i Weisdorffs dagligstue-synagoge, var der kun ét alternativ, nemlig at spadsere hele vejen ind til synagogen i Krystalgade. Jøderne i Søborg var i øvrigt generelt ikke ortodokse, men ligesom de fleste muslimske familier i dag, uanset hvor integrerede de i øvrigt måtte være, også fastholder en basal grad af tro, fordi tro, kultur og traditioner er blandet sammen, så gjorde – og gør – mange jøder det samme.

Der er forskel på assimilering og integration.

Lui Beilin skrev i flere artikler efter krigen om både flugt og hjemkomst. De jødiske hjem blev aflåst af myndighederne, som også sørgede for, at de blev passet, hvis ikke familien selv havde nået at arrangere sig med venlige naboer inden flugten.

De satte livet på spil

Heldigvis var det ikke alle, der satte livet på spil, døde af det. En af de modstandsfolk, der hjalp Søborgs flygtninge ud af landet hed Jørgen Harbom. Han havde ikke haft planer om at blive modstandsmand, men da han oplevede, at jøder, han var vokset op med, ikke læn-

gere kunne færdes ugeneret på gaden, blev han vred. Vrede er en fantastisk drivkraft for aktiv handling.

En anden, og meget aktiv modstandsmand, var Gladsaxes senere stadsarkitekt Erik Børge Nilsson. Under krigen var han ansat i Københavns Tekniske Forvaltning, men boede på Christianehøj i Buddinge. Nilsson blev som overbevist kommunist leder i modstandsgruppen BOPA. Da BOPA var på sit højeste, havde organisationen omkring 175 medlemmer. I alt blev 38 BOPA-medlemmer dræbt. De fleste som følge af stikkeri, et mindre antal blev dræbt i aktion. Det illegale arbejde førte snart til, at Nilsson måtte gå under jorden, og flere af hans dækadresser i Søborg kendes i dag, blandt andet boede han på et tidspunkt hos snedkermester Johannes Madsen. I tiden op til krigsafslutningen blev Nilsson bataljonschef under Frihedsrådets Kommandoudvalgs KL. A. 2 = københavnsledelsen afsnit 2, som det meste af Gladsaxe hørte ind under. Hovedkvarteret kom til at ligge på Hellerupvej og bataljonerne gik på tværs af kommunegrænserne. Men i dagene op til 4. maj mødtes folk fra Frihedsrådet, blandt andre de senere ministre i den første efterkrigsregering, Mogens Fog og Frode Jacobsen i overlærer C.C. Bingers lejlighed på Runebergs Allé 1. Erik Børge Nilsson var nemlig gift med Bingers datter, Birte.

Runebergs Allé, som ikke er synderligt lang, husede modstandsfolk i nummer 1 og nummer 13, mens der i nummer 11 og 19 boede medlemmer af DNSAP.

Centralkontoret (herefter atter forkortet CK) registrerede 65 frihedskæmpere i Gladsaxe efter krigen, der var berettiget til mere end blot erstatning for tabt arbejdsfortjeneste. Harbom er i øvrigt ikke med på listerne. Det kræver en forklaring. Modstandsbevægelsen havde en del mænd i reserven, som blev indkaldt ved befrielsen som ekstrahjælp til at opretholde ro og orden og til at arrestere de mange, der havde haft et

Erik Børge Nilsson blev stadsarkitekt i Gladsaxe Kommune i 1965. Under krigen var han ansat i Københavns Kommunes Tekniske Forvaltning, og han var en særdeles aktiv modstandsmand. Billedet er taget i 1981.

eller andet tilhørsforhold til tyskerne. Alle, der blev indkaldt omkring 4./5. maj 1945, blev derfor registreret som modstandsfolk, men uden ret til anden erstatning end for tabt arbejdsfortjeneste og eventuelt beskadiget tøj. 82 mænd fra Gladsaxe Kommune blev således indkaldt til tjeneste i modstandsbevægelsen 4./5. maj. Nogle var i tjeneste en uge, andre flere måneder. Fælles for dem var, at de modtog lønkomensation fra CK, svarende til, hvad de havde oppebåret på deres respektive arbejdspladser.

De 65 mænd, der havde været aktive i modstandsgrupperne gennem længere tid forud for krigens ophør, havde alle levet under jorden, været i Sverige, i koncentrationslejr eller fængsel, og fælles for de fleste var, at de vendte hjem til arbejdsløshed. De fik penge at leve for, at betale husleje eller terminer med, tøjpenge og nogle fik betalt deres fagforening og/eller sygeforsikring. Det skete naturligvis gennem CK. Langt de fleste havde kun brug for hjælp få uger eller måneder, men enkelte havde så svært ved at overkomme krigens strabadser, at de også fik julehjælp. I alt 24 frihedskæmpere fra Gladsaxe fik tildelt erstatninger efter loven om erstatning til besættelsestidens ofre af 1. oktober 1945. Tre af de herrer fik tildelt erstatning efter mere end ét af lovens afsnit. Således fik syv erstatning efter lovens afsnit

1 om 'Erstatning i Anledning af Sygdom, Invaliditet og Død'. Heraf var to døde, og deres efterladte blev tildelt pension, og fem var blevet invalide, enten på grund af mistede lemmer eller fordi, de var blevet skudt og havde fået ødelagt et eller flere indre organer. 14 fik erstatning efter afsnit 3: 'Godtgørelse for Lidelse og Tort i Anledning af Frihedsberøvelse m.v.'. Én fik erstatning efter afsnit 4: 'Erstatning af Tingskade' og fem fik erstatning efter lovens afsnit fem om 'Støtte til Paabegyndelse eller Fortsættelse af Virksomhed eller Uddannelse samt til Genoprettelse af særlige Tab'.

Alle, der fik udbetalt erstatning via CK i Gladsaxe, havde naturligvis været bosiddende i kommunen indtil krigens rædsler ødelagde deres normale liv. Kun ganske få havde derimod været aktive i Gladsaxe. Næsten alle sabotageaktioner og lignende foregik i København.

Sabotage og schalburgtage

Ingeniør Anders Frede Nielsens hus på Kildebakkegårds Alle 224 blev schalburgteret få måneder inden krigens afslutning. Forhistorien var, at A.F. Nielsen i sommeren 1942

75 ÅR
1945
2020

Anders Frede Nielsens hus på Kildebakkegårds Alle 224 har i dag adresse på Kildebakken 19. Det blev sprængt i luften den 8. februar 1945 klokken 13.40. Som det kan ses på billedet, blev nabo-uset også skadet ved sprængningen. Det var naboen, keramiker Kresten Bloch, der tog billedet. Bag sprængningen stod Brøndum-gruppen, som i maj året før havde sprængt forfatteren Karen Aabyes villa 'Kisum Bakke' på Højgårds Vænge 17 i luften.

havde haft en faldskærmsmand boende. Derefter blev familiens hus brugt som afleveringssted for våben til store dele af København. I efteråret 1944 fik Gestapo nys om våbnene. Flere frihedskæmpere var blevet arresteret, og én eller flere havde under tortur afsløret Nielsens adresse. 16. januar 1945 kom Gestapo første gang. De sprængte døren om natten, men A.F. Nielsen var ikke hjemme. Efter det forlod fru Nielsen huset med de vigtigste ejendele og børnene. I den følgende tid aflagde Gestapo jævnlige besøg, og 8. februar blev huset så sprængt i luften som en officiel gengældelsesaktion, altså Schalburg-tage. CK ydede efter krigen en mindre erstatning for tab af indbo, tøj mv, men henviste sagen videre til Frihedsfonden

for økonomisk erstatning for det ødelagte hus. Arkivet ved ikke, om Frihedsfonden ydede nogen hjælp, men A.F. Nielsen fik bygget et nyt hus - med eller uden økonomisk hjælp. Anders Frede Nielsen var afsnitsleder af Emdruplund-gruppens 1. bataljon, som blandt andet rådede over specialenheden eller 3. kompagni, som var unge mænd kendetegnet ved deres ukuelige livsmod og evne til at overvinde alle vanskeligheder.

Kildebakkegårds Alle 133 dannede rammen om et andet af krigens voldsomme dramaer. Modstandsbevægelsen havde fået et tip om at en hipo-vagt eller -chauffør boede på stedet. Både Socialdemokraten og Frederiksborg Amtsavis skrev om aktionen efter krigen, og de var ikke just enige om, hvad der skete.

Frederiksborg Amtsavis 2. juni 1945 var den eneste avis, der specifikt nævnede hvem modstandsbevægelsen var ude efter. De skrev, det var Hipomanden Helmut Valdemar Mortensen, som var næstkommanderende i Schiølergruppen, der opholdt sig i en lejlighed på 1. sal til højre. Men da selvsamme avis fik galt fat i, hvem af modstandsfolkene, der døde, og skrev, at det foruden Gunner Malling Kiær var en Magnus Nielsen og slet ikke nævner Børge Clausen, så kunne man godt blive lidt utryk ved den avis som kilde. Til gengæld har to historikere og forskere ved RUC, nemlig Jonas Lind og Lasse Bruun Jonassen i 2012 kulegravet Schiølergruppen, og ikke mindst retssagerne mod gruppens medlemmer, især Ib Gerner Ibsen (Schiøler) og Helmut Valdemar Mortensen, der begge blev fradømt livet under Retsopgøret.

Lind og Jonassen har på baggrund af arkivalier i Rigsarkivet skrevet om aktionen på Kildebakkegårds Alle. Schiølergruppen havde siden februar 1945 fået penge af entreprenør Børge Carlsen fra Buddinge. De havde bildt Carlsen ind, at de var danske politibetjente, som var gået under jorden, og derfor havde brug for penge. Carlsen blev dog mere og mere mistænksom og forlangte beviser for, hvem de herrer var. 14. april tippede Carlsen Mogens Seierøe Nielsen om Schiøler-

gruppen. Carlsen og Mortensen skulle mødes omkring udveksling af nogle lastbildæk på Kildebakkegårds Alle 133 den 15. april klokken 22. Hvad Mortensen ikke vidste var, at Carlsen havde fortalt det til modstandsbevægelsen. Da modstandsfolkene kom, stod Mortensen foran ejen-

dommens dør og røg. Knud Pedersen, som var leder af aktionen, gik hen og spurgte, hvem han var. Mortensen opgav falsk navn og stak af, da Knud Pedersen vendte ryggen til. Børge Clausen og Svend Christoffersen blev sendt op til lejligheden, som viste sig at være beboet af indtil flere

fra Schiøler-gruppen. Den ene skød gennem brevsprækken og sårede både Børge og Svend. Børge Clausen døde kort efter af sine sår, Svend Christoffersen nåede væk og overlevede. De øvrige modstandsfolk fik dræbt Svensson, som var den fra Schiøler-gruppen, som havde skudt gennem brevsprækken, men da de prøvede at få liget af Børge Clausen med sig, blev de omringet af Hipo'ere, som Mortensen havde tilkaldt. Den fulde historie, baseret på retsopgørets sager mod Helmut Valdemar Mortensen, kan læses hos Jonassen og Lind i 'Schiølergruppen – danske terrorister i tysk tjeneste 1944-45' side 13-14 og 108-109.

Det var A.F. Niensens specialenhed under Emdruplund-gruppen, der udførte aktionen den 15. april 1945. Hipo'erne var på dette tidspunkt af krigen jaget vildt, fordi Frihedsrådet i februar 1944 havde godkendt enhver likvidering af Hipo'ere. Så de var hævnlystne. Og da Mortensen rekvirerede hjælp kørte de hurtigt ud til Søborg, hvor der i løbet af ingen tid myldrede omkring

Efter krigen lod A.F. Nielsen sit hus genopbygge efter de originale tegninger. Billedet er taget af Lone Dam i 1995.

Den sidste parade - mindehøjtideligheden i Gladsaxe Kirke den 3. juni 1945 for de tre frihedskæmpere, der faldt på Kildebakkegårds Alle den 15. april 1945, hvor de blev dræbt af Hipostyrker.

150 Hipo-korpsfolk rundt - alle bevæbnede til tænderne. Ifølge Mogens Seierø Niensens søsters vidneudsagn, der blev afgivet 17. december 1945, kom mændene fra Gestapo, men Socialdemokratens journalister tilskrev Hipo-korpset den talstærke og voldsomme aktion, hvilket er bekræftet af Jonassen og Lind. 11 Hipoer blev jævnfør Frederiksborg Amtsavis dræbt. Plus tre af de unge frihedskæmpere, nemlig Gunner Malling Kiær, Mo-

gens Seierø Nielsen og Børge Clausen.

Men hvor Gunner Malling Kiær og Mogens Seierø Nielsen kom med på den mindetavle, der siden blev opsat i forhallen på Gladsaxe Rådhus, var Børge Clausen ikke borger i Gladsaxe, så han opfyldte ikke kriterierne for at blive mindet dér. Til gengæld blev alle tre unge mænd hædret med en stor mindesten på Gladsaxe Kirkegård. På stenen står navnene på frihedskæmperne: Mogens Seierø Nielsen, Gunner Bernhard

Malling Kiær og Børge Walther Helmer Clausen. Teksten på stenen siger: 'De faldt for Danmarks Sag den 15. April 1945. Drengene, I Drengene som døde. I tændte for Danmark i dybeste Mulm en lysende Morgenrøde'. Digtet er af Kaj Munk.

En helt ny vinkel på historien kom 6. august 2019, hvor Gladsaxe Byarkiv blev ringet op af Hugo Pedersen. Hans far, Knud Pedersen, som jævnfør Jonassen og Linds kildestudier i Rigsarkivet var leder af aktionen, fortalte

sine børn, at det slet ikke var meningen at komme i nærkamp med nogen fra huset. Modstandsgruppen havde sprængstof med til at lægge hele ejendommen i ruiner, men fordi de hørte et lille barn græde et sted i bygningen, ændrede de planer. Børge Clausen, der døde af kugler affyret af medlemmer af Schiøler-gruppen gennem brevsprækken på lejligheden 1. tv., havde kone og tre børn og var Hugo Pedersens onkel. Svend Christoffersen, der ligeledes blev ramt i armen, men som fik held til at undslippe, omkom siden på en båd.

Der var 12 sabotageaktioner i Gladsaxe under krigen. De fleste var rettet mod enkelthuse eller forretninger, hvis ejer(e) mentes at samarbejde med tyskerne. De sabotageaktioner er glimrende beskrevet af Arne Hermann i Historisk-topografisk Selskabs årbog 1995, så dem skal der ikke gås yderligere i detaljer med her.

To sabotageaktioner blev rettet mod store virksomheder i Gladsaxe. Nemlig mod Cheminova og Maskinfabrikken Iron. Virksomheden Cheminova flyttede til Sydmarken 10-12 i Mørkhøj i 1938. Den blev under 2. verdenskrig saboteret af modstandsgruppen Holger Danske den 2. januar 1945 og af BOPA den 14. februar 1945. Fabrikken blev beskyldt for værnemageri. Der var uenighed om

beskyldningerne. Sabotørerne mente, at fabrikken samarbejdede med tyskerne. Ejeren civilingeniør Gunnar Andreasen benægtede i sin erindringsbog 'Første Halvleg' (1983) at have haft noget som helst samarbejde. Cheminova flyttede senere til Harboøre.

Maskinfabrikken Iron blev grundlagt i 1906 og flyttede til Buddinge i 1935. Den var internationalt anerkendt som fremstiller af skibspumper. BOPA forsøgte i første omgang at sabotere Iron 25. februar 1943, men måtte opgive. 2. marts 1943 forsøgte de igen, og denne gang lykkedes det at sprænge fabrikken i luften. BOPA mente, fabrikken leverede skibspumper til tyskerne.

I oktober 1943 fandt tyskerne ud af, at Hareskov Kuranstalt var det ideelle sted at indkvartere sårede, tyske soldater. Derfor beslaglagde de den med 14 dages varsel. Da modstandsbevægelsen fik nys om det, satte de ild til hovedbygningen, der efter slukningsarbejdet stod som en ruin. Personalet kom ikke til skade ved branden, for de var alle til afskedsmiddag i lægeboligen da sabotagen skete. På det tidspunkt var der 47 ansatte ved Hareskov Kuranstalt. De fleste kunne opsiges med 14 dage til 1 måneds varsel. De blev derfor opsagt pr. 1/11 1943 eller 15/11. Ved nærmere eftertanke undersøgte interessentselskabet dog, om der var

økonomisk mulighed for at genopbygge kuranstalten og man forlængede derfor godt 30 af kontrakterne på månedsbasis, men med udgangen af marts 1944 måtte man opgive og fyrede blandt andet overlægen. De sidste seks ansatte, heriblandt oldfruen og bademesteren, blev afskediget pr. 1. april 1944. Tyskerne tog det ikke så tungt med tabet af Hareskov Kuranstalt. De kørte videre og beslaglagde i stedet Skodsborg Sanatorium.

Mindetavle og -sten

Mindesmærkerne

På endevæggen i Gladsaxe Rådhus' gamle forhal hænger en mindetavle over de af Gladsaxes sønner, der satte livet til for fred og frihed under krigen. Den vender vi tilbage til om lidt. Desuden står der ovenfor nævnte mindesten på Gladsaxe Kirkegård, som blev rejst efter en indsamling blandt borgerne i Gladsaxe. Hvert år omkring 4. maj hædrer den til enhver tid værende borgmester i Gladsaxe Kommune fortsat de tre unge mænd ved at lægge en krans foran den.

Mindestenen på Gladsaxe Kirkegård har sin egen historie. De tre unge frihedskæmpere, der måtte lade livet under aktionen på Kildebakkegårds Alle, blev fundet begravet i Ryvangen efter krigen. Søndag den 3. juni blev deres jordiske rester stedt til hvile på Gladsaxe Kirkegård, hvor sognepræst Richard Thomsen prædikede, og der blandt andet var deltagelse af den lokale modstandsleder og ingeniør Anders Frede Nielsen (ham med det bortsprængte hus på Kildebakkegårds Alle 224) fra partiet Dansk Samling samt den konservative folketingsmand Carsten Raft. De unge mænd havde både været aktive i Konservativ Ungdom og været tilknyttet modstandsgruppen Holger Danske. Lokale borgere opfordrede Folkebladet til at stå i spidsen for en indsamling til en værdig

mindesten, men Folkebladet kunne oplyse, at Sognerådet ved næstkommende møde få dage senere ville tage emnet op. Den konservative gruppe med Jørgen Jørgensen i spid-

sen stillede forslag om et mindesmærke. Sagen blev debatteret, men det, Sognerådet endte med at blive enige om, var et fælles mindesmærke uden navne for samtlige ofre,

Borgmester Trine Græse nedlagde denne krans på Gladsaxe Kirkegård 4. maj 2019. Det var her, Gunnar Bernhard Malling Kiær, Mogens Seierøe Nielsen og Børge Walther Helmer Clausen blev stedt til hvile 3. juni 1945. Mindestenen blev rejst for midler tilvejebragt ved en indsamling blandt borgerne i Gladsaxe Kommune. Stenen blev afsløret 2. september 1945, og siden da har den til enhver tid fungerende borgmester hædret de afdøde frihedskæmpere ved en kransnedlæggelse i dagene omkring befrielsen.

der indenfor kommunen var faldet under besættelsen. Jørgen Jørgensen fastholdt dog, at han mente, mindstenen på Gladsaxe Kirkegård udelukkende skulle rejses til minde om de tre, der faldt på Kildebakkegårds Alle. Sagen skulle op igen på mødet efter sommerferien, der lå i begyndelsen af september.

Det fik de afdødes gruppekammerater til at tabe tålmodigheden. De var i forvejen meget stærkt fortørnede over, at der ikke var blevet flaget foran Rådhuset den dag, de tre unge mænd var blevet stedt til hvile i juni måned. 16. august stod der derfor en opfordring i Folkebladet til at yde et bidrag til en to meter høj granitsten, som allerede var udvalgt til formålet af de afdødes kammerater. Og selvom Folkebladets redaktør manede til besindighed indtil Sognerådet havde haft møde i september, væltede bidragene ind. Store og små. Folk ydede det, de kunne. Om der var tale om 1, 2 eller 50 kroner. Stenen og omkostningerne til at anlægge gravstedet løb op i 3000 kroner i alt. Allerede 2. september blev mindstenen afsløret, og dagens hovedtaler var den konservative forsvarsminister Ole Bjørn Kraft.

Der findes et tredje mindesmærke over faldne modstandsfolk i Gladsaxe. Det er en mindeplade ved Højgård, der først blev opsat i december 1997, hvorfor man kan sige, den falder udenfor denne arti-

kels tidsgrænse. Men mindepladen hylder Ib Mogens Bech Christensen, hvis dæknavn var 'Knud'. Knud blev skudt 23. april 1945 udfør købmand Berthelsens butik på Bagsværd Hovedgade 225, lige overfor Højgård. Knud og hans gruppe havde været på skydeøvelse i Hareskoven, og blev standset af Hipo ved en vejspærring. Knud dækkede sine kammeraters flugt og betalte med sit liv. Knud havde specialiseret sig i at opspore skriftlige beviser på nazisternes og andre tyskvenliges arbejde under krigen, og hans indsats fik stor betydning for retsopgøret efter krigen.

Det mindesmærke, der ubetinget kom til at fylde mest i efterkrigsårene, var mindetavlen til rådhuset, der blev tegnet af arkitekt Vilhelm Lauritzen, og kom til at hænge i det, der i dag er den gamle forhal. Eftersom Modstandsbevægelsen havde overhalet Sognerådet indenom ved at rejse en mindsten på Gladsaxe Kirkegård, skulle Kommunen finde på noget andet. Ved Sognerådets møde 8. november fremlagde Kasse- og Regnskabsudvalget derfor et forslag om en mindevæg på Rådhuset. En mindevæg med navnene for alle ofre for besættelsesmagten, for så vidt de pågældende ved døden havde haft bopæl i kommunen. Forslaget blev enstemmigt vedtaget. Herefter begyndte arbejdet med at finde ud af, hvilke personer, der egentlig var værdige til optagelse på mindetavlen.

Det udelukkede Børge Clausen, som havde officiel adresse i Københavns nordvest kvarter. Siden har mundtlige overleveringer peget i retning af, at han havde boet under jorden og arbejdet på Egegård, men bevises kan det ikke. Sognerådet udarbejdede en liste med navne, lod den offentliggøre, og så kunne borgerne melde ind, hvis de mente, at nogen manglede.

I november 1946 var listen over besættelsestidens ofre færdig, og det samme var arkitekt Vilhelm Lauritzens forslag til mindetavlens udformning og billedhuggeren Henrik Starckes motiv. Forslaget blev vedtaget 5. november, dog med den tilføjelse, at der skulle tilføjes en linje af en kendt forfatter. Sognerådet pegede på Hans Hartvig Seedorf Pedersen, som påtog sig opgaven. Seedorfs forslag blev præsenteret og vedtaget ved sognerådsmødet 7. januar 1947. Derfor står der: 'Friheden vundet ved jer helliger mindet' for oven. Dernæst de 15 navne og så 'Navnene lever i sten daaden i tid' for neden. Den endelige tekst til

Mindepladen på Højgård sidder på sidebygningen.

tavlen med både sentenser og navne og måden at præsentere navnene på blev godkendt af Sognerådet 4. marts, hvorefter det sidste arbejde med mindetavlen kunne udføres, så den hang klar til afsløring 5. maj 1947.

I 1946/47 var der bred enighed om, hvem der skulle med på mindetavlen. Det var på intet tidspunkt oppe at vende, hverken i Sognerådet eller Folkebladet, hvorvidt Leiser Altermann fra Søborg, der omkom i koncentrationslejren Theresienstadt, hørte hjemme på tavlen. Men de to politifolk, der døde i KZ-lejr, er med. Brudzewskys gamle mor var, ligesom Børge Clausen, under ingen omstændigheder berettiget til at komme med på tavlen, fordi folkeregisteradressen lå i København.

Ved afsløringen, der i øvrigt først var fyldigt refereret i Folkebladet 10. juli 1947, var forhallen fyldt med pårørende, ministre, departementschefer, sognerådsmedlemmer og mange andre. Det Kongelige Kapel spillede musik af Grieg.

Sognerådsformand Frederik Willumsen bød velkommen, og forhenværende minister Frode Jacobsen holdt afsløringstalen, hvor han mindedes frihedskæmperne, sømanden, der gik ned med sit skib, de, der døde i koncentrationslejr og alle de andre sagesløse ofre for krigens terror. Højtideligheden afsluttede med at alle sang 'Der er et yndigt land'.

Kort om de faldne fra mindetavlen

Henry August Jørgensen (f. 9. april 1931, d. 27. april 1945) boede hos forældrene på Bagsværd Hovedgade 89, 1. til venstre. Han blev udskrevet af skolen 1. april 1945, og konfirmeret senere samme måned. Han opholdt sig på sit arbejde hos automekaniker Hans Thomsen, Bagsværd Hovedgade 106, da en gruppe

frihedskæmpere, der var på værkstedet for at hente benzin, blev angrebet af Hipo'er, der skød og ramte Henry Jørgensen i maven. Han kom på hospitalet, men kunne ikke overleve en operation og døde 2 dage efter. Henry Jørgensen er begravet på Gladsaxe Kirkegård.

Erik Stibolt Hansen (f. 16. marts 1922, d. 24. marts 1945) boede Aldershvilevej 118. Han var medlem af en frihedskæmpergruppe. Sammen med tre andre fra gruppen blev han den 24. marts 1945 standset af Hipo'er på Buddinge Torv. Han blev som den eneste af gruppen skudt. Hans lig blev senere fundet i Ryparken og begravet på Sorgenfri Kirkegård.

Knud Christensen (f. 16. februar 1922, d. 17. marts 1940) boede på Christopher

Mindetavlen for de faldne frihedskæmpere fra Gladsaxe blev højtideligt afsløret 5. maj 1947 på Gladsaxe Rådhus. Foto: P. Merwald-Jørgensen.

Hvert år den 5. maj eller så tæt på datoen som praktisk mulig lægger borgmesteren en krans til ære for de faldne under 2. verdenskrig ved mindetavlen i den gamle rådhusforhal. Billedet her er fra kransenedlæggelsen 2019.

Boecks Alle 109. Han sejlede som letmatros for DFDS og blev torpederet den 17. marts 1940 ombord på Argentina på vej fra Frederikshavn til Sydamerika.

Hans Peter Sylvester-Nielsen (f. 29. november 1902, d. 9. december 1944) boede Hedevænget 31. Han var politiassistent ved kystpolitiet i Gilleleje og blev interneret i Alsgades skole. Derfra gik turen til Vestre Fængsel, videre til Neuengamme og så til Buchenwald, hvor han døde af lungebetændelse. Hans Sylvester-Nielsen er urnesat på Bispebjerg Kirkegård sammen med de øvrige politifolk, der døde i koncentrationslejr.

Herbert Otto Leopold Ferdinand Zeemann (f. 1. april 1891, d. 15. august 1944) boede på Landerslevvej 29. Han var journalist på BT, og havde lang krigserfaring blandt andet fra sin tjeneste i den franske fremmedlegion. Zeemann gik tidligt ind i modstandsarbejdet, hvor han formentlig underviste modstandsbevægelsens folk i brug af våben og sprængstoffer. Herbert Zeemann blev arresteret og anbragt i Horserødlejren fra 29. august til 1. november 1943. Efter løsladelsen blev han skudt ned en sen aften i sit eget hjem af et medlem af Peter-gruppen. Herbert Zeemann blev begravet på Gladsaxe Kirkegård.

Kjeld Gustav Kaarsen (f. 30. november 1925, d. 6. maj 1945) boede Christophers Boecks Alle 133. Han var medlem af modstandsbevægelsen og skulle være vejviser for Frits Jacobsen på en tur til Bagsværd, hvor de skulle hente en bil. Kjeld Kaarsen var passager på motorcyklen. Føreren (Frits Jacobsen) mistede herredømmet over motorcyklen, da en ældre mand trådte ud på gaden, og Frits Jacobsen

75 ÅR
1945
2020

lavede en undvigende manøvre, som bragte motorcyklen på slingrekurs. Begge de unge mænd blev dræbt på stedet mod muren af købmand H. Petersens butik på Buddinge Torv. De ligger begravet på frihedskæmperkirkegården på Bispebjerg Kirkegård.

Hardi Jørgensen (f. 22. april 1905, d. 28. november 1944) boede Christopher Boecks Alle 92. Han var overbetjent ved Københavns Politi med arbejdsplads på Fælledvejen Station. Den 19. september 1944 blev han interneret og ført til Neuengamme og derefter Buchenwald. Hardi Jørgensen døde i Buchenwald af en infektionssygdom og blev begravet på kirkegården i Roskilde.

Mogens Seierøe Nielsen (f. 29. april 1923, d. 15. april 1945) boede hos sine forældre på Egegård på Klausdalsbrovej. Han var medlem af modstandsgruppen Holger Danske. Sammen med en gruppe på i alt 8 modstandsfolk var han på jagt efter Hipomanden og næstkommanderende i Schiølergruppen Helmut Mortensen. Under jagten blev han og to andre modstandsfolk skudt af Hipo. Mogens Seierøe Nielsen er begravet på Gladsaxe Kirkegård.

Børge Mogensen (f. 4. april 1923, d. 31. marts 1945) boede hos sine forældre på Toppen 16. Han var medlem af modstandsbevægelsen og skulle i forbindelse med aflevering af

noget illegalt materiale være vejviser til et sted på Nørrebro. Undervejs blev han overrasket af Gestapo, der dræbte ham med et nakkeskud. Børge Mogensen er begravet på Gladsaxe Kirkegård.

Niels Marius Madsen (f. 18. september 1881, d. 22. april 1945) boede på Gribsvej 8. Han blev tilfældigt skudt ned af en SS-mand i København på vej til Nørreport Station og dræbt på stedet. Niels Madsen blev begravet på Gladsaxe kirkegård.

Frits Jacobsen (f. 20. december 1923, d. 6. maj 1945) boede Bygmarken 41. Han var fører af den motorcykel som forulykkede i Buddinge og hvor også Kjeld Kaarsen blev dræbt. Begravet på frihedskæmperkirkegården på Bispebjerg Kirkegård.

Gunner Bernhard Malling Kiær (f. 20. august 1917, d. 15. april 1945) boede hos sine forældre på Alsikemarken 74. Han blev skudt af Hipo under den førnævnte aktion mod Helmut Mortensen og er begravet på Gladsaxe Kirkegård.

Kristen Jørgen Kristensen (f. 14. februar 1891, d. 20. november 1942) boede på Septembervej 116. Han sejlede som skibsfører for Århus Shipping Comp. med skibet M/S Victoria. Victoria forliste den 20. november 1942 med sin ballast udfør Sæby på vej fra Aalborg til Sverige og Kristen Kristensen omkom. Liget blev aldrig fundet.

Edgar Aksel Juul (f. 2. marts 1906, d. 28. november 1940) boede på Tolstojs alle 12, 1. Han var ansat som maskinmester i rederiet Dania og sejlede sidst med S/S Irene Maria, der i 1940 sejlede i konvoj fra England til Canada og blev antaget at være forlist ved krigshandlinger.

Svend Aage Larsen (f. 31. marts 1920, d. 18. marts 1944) boede på Stengårds Alle 251. Han var præmierløjtnant i hæren, men hæren blev afvæbnet 29. august 1943, hvorefter Svend Aage Larsen forsøgte at flygte til Sverige. Han endte i stedet i tysk fængsel, men undslap efter afsoningen til Sverige. Han var aktiv i modstandsbevægelsen fra foråret 1943, og i Sverige indgik han i kurer-tjenesten mellem Sverige og den danske modstandsbevægelse. Han og en kammerat omkom under en af deres livsfarlige ture. De to unge mænd var sejlet i kajak over Øresund i dårligt vejr, og begge druknede på tilbagevejen. Ligene drev i land i Sverige flere måneder senere, og blev først identificerede længe efter krigens ophør. Derfor blev de i første omgang begravet på Härslöv Kirkegård i Skåne. I april 1946 blev de overført til et gravsted på Bispebjerg Kirkegård.

Fremtiden forberedes i tide

Gladsaxe Sogneråd 1943 - 1946. Fra venstre ses: købmand J.C. Larsen, kommuneingeniør Henry Larsen, direktionstjener Erhardt Erhardtsen, forretningsfører A.K. Jørgensen, handelsgartner Jørgen Jørgensen, grosserer Georg Pagh Møller, forretningsfører TH. Clausen, kontorchef Carl Sørensen, landsretssagfører Axel Aage Bendtsen, murer Aage Baaring Hansen, arkitekt H. Madsen Hansen, kommunelærer Thorkild Hansen, forretningsfører Carl Jørgensen, sognerådsformand Frederik Willumsen og mekaniker Aage Bruhn Andersen.

Sognerådet så fremad

Der skulle egentlig have været sognerådsvale i 1941, men på grund af krigen blev det udskudt til 1943. Valget betød som tidligere nævnt fremgang for De konservative, men Socialdemokratiet havde fortsat det politiske flertal.

Sognerådet tog sig af stort og småt. Kommunen havde i 1940 lige godt 24.000 indbyggere, og embedsværket var godt nok voksende, men talte stadig kun omkring 100

mennesker. Kravene til administration og dokumentation var langt fra nået vore dages højder. Ud over den daglige drift med mælkeudvalg, rationering, forebyggelse af sult og sygdom, hjælp til de fattige og mange andre akutte emner, der skulle tages stilling til, prøvede sognerådet af al magt at foregribe den bolignød, som allerede var mærkbar med så mange husvilde, at Det Sociale Udvalg i oktober 1943 ligefrem foreslog at inddrage alle kom-

muneskolernes gymnastiksale for at indrette dem til midlertidige boliger. Så vidt nåede det ikke, kommunen fandt andre udveje, men alle befolkningsprognoser var enige om, at bolignøden kun ville blive værre udi fremtiden.

75 ÅR
1945
2020

Mens krigen rasede, var byggematerialer praktisk talt umulige at opdrive. Tilmed krævede det kommunalt tilsagn til et byggeri at kunne opnå de attraktive statslån til finansiering af nybyggeri. Teknisk Forvaltning modtog alle bygningsansøgninger, og uanset om de ønskede tilsagn til statslån eller ej, gik ansøgningerne videre til Teknisk Udvalg. Udvalget gennemgik hver eneste ansøgning og afgjorde, om de mente, byggeriet skulle godkendes eller ej. Især fra midten af 1943 og frem fyldte statslånsbyggerierne meget på sognerådsmøderne. Sognerådet var nemlig endelig beslutningstager, så alt hvad Teknisk Udvalg foreslog skulle tiltrædes af Sognerådet, førend det var gældende. Det skal dog siges, at Sognerådet almindeligvis tiltrådte udvalgets forslag, så kun i sjældnere tilfælde blev der langvarige diskussioner om et byggeris berettigelse. Kommunen gav stort set tilladelse til alle foreslåede etageejendomme, rækkehuse og boligblokke med plads til flere familier, mens der blev givet afslag til især mange villaer, hvor bygherren havde ansøgt om statslån med kommunegaranti.

I april 1944 indstillede Byplanudvalget til Sognerådet, at et fremtidigt rækkehusbyggeri på matrikel 8i og 8gk Bagsværd = Bagsværdvej 210, skulle forbydes.

Sognerådet tiltrådte forbudet, men efter krigen blev byggeriet alligevel tilladt, og rækkehusene stod færdige i 1949, hvor kommunen gik ind og præmierede byggeriet, fordi det var rigtig godt. Listen over byggerier, som blev godkendt i krigens sidste år og opført i årene derpå, er lang. Nævnes kan: Søndergård Park; Kallerupgård ved Lauggårds Allé, Maglegårds Allé og Gladsaxevej; DABs byggeri Stengårdsvænge; DABs Bindeledet og Arbejderbos rækkehuse på Lillemosevej.

Sognerådet måtte også tage stilling til, hvordan de mange fremtidige borgere skulle have dækket for eksempel skolegangen. I september 1943 godkendte Sognerådet derfor det endelige projekt til den fremtidige Stengård Skole, der blev taget i brug i 1950 og stod færdig og blev indviet i 1952. Men for at få byggetilladelsen og tilsagn om statslån, blev Stengård Skole godkendt på særlige betingelser, og resultatet kan ses på skolen den dag i dag. Skolen er nemlig bygget med særlig brede gange, hvor portører med hospitalssenge ville kunne passere hinanden. Skolen er indrettet, sådan at den under en ny krig ville kunne omdannes til nødhospital, derom vidner også fliserne på gangene og de brede døråbninger.

I december 1946 fremsendte Arbejdernes Fællesorganisation for Gladsaxe Kommune en skrivelse til

Sognerådet, hvor de henstillede, at Sognerådet fremadrettet kun gav kommunegaranti til statslån til sociale boligselskaber og ikke til private bygherrer. Sognerådet tog forslaget til efterretning, men faktum var, at udover et mindre antal mennesker, der ønskede kommunegaranterede statslån til at bygge villaer for, blev langt de største og fleste garantier udstedt til de sociale boligselskaber, og skrivelsen ændrede så vidt det kan ses ikke på Sognerådets praksis.

Hverdagsliv og stille modstand

Gladsaxe Sogneråd sørgede for bespisning af børnene i kommunens skoler under krigen. 7. marts 1944 foreslog Skoleudvalget at udvide bespisningen til også at fungere under længerevarende luftalarmer, og det var der bred enighed om, var en god ide. Det betød, at der fremadrettet nu også lå beredskabslagre af blandt andet kødkonserver og tørmælk i beskyttelsesrummene. Desuden var der i 1942 blevet nedsat et egentligt Folkebespisningsudvalg under Det Sociale Udvalg.

I vinteren 1944 så et nyt initiativ dagens lys. Det var Folkebladet – Søborg Ugeblad, der sammen med frivillige leverandører, oprettede en gratis bespisning for kommunens ældste borgere. Det startede i Borgernes Hus i Søborg og blev få måneder senere udvidet til også at omfatte Bagsværd Kro. Initiativet hed 'Fællesspisningen for de Gamle' og betød, at 25 gamle hver uge kunne få et gratis måltid mad. Menuen stod på hvidkålssuppe, grønkål eller guleærter og hvad restauratøren nu kunne få fat i af kød eller pølse. De ugentlige måltider fortsatte vinteren igennem. Sidste fællesspisningsmåltid foregik i begge bydele 22. februar 1945, og havde tillige nydt økonomisk tilskud fra et ægtepar i Bagsværd, som havde doneret 100 kroner til det gode formål.

Folkebladet lovede at forsøge at genoptage bespisnin-

Skolebespisning på Marielyst Skole. D. 7. december 1936 indførte Gladsaxe gratis skolebespisning for 55 udvalgte elever i vintermånederne. I starten bestod kosten af grød og mælk. Før forsøgets start blev børnene målt og vejede. Resultatet var udmærket, men for en sikkerheds skyld fortsatte man på forsøgsbasis i endnu et par år. Fra vinteren 1940 blev skolebespisningen permanent og gradvist udvidet til at omfatte alle kommunens skoler og elever. Foto: Strüwing.

gerne i efteråret 1945, hvilket også skete. Nu med plads til 30 ensomme gamle mennesker hvert sted hver uge. Folkebladet finansierede maden, hr. og fru Sort fra Borgernes Hus og hr. og fru Heinrichsen fra Bagsværd Kro lagde hus og køkkener til arrangementerne og damerne fra Kvindeudvalget i Bagsværd Socialdemokratiske Vælgerforening og Bagsværd og Søborg Husmoderforeninger serverede ved torsdagsmåltiderne. I vinteren 1945/46 nød i alt 676 mennesker godt af et gratis veltilberedt måltid mad i godt og ikke mindst

varmt selskab. Der var stadig isvintre, og der var stadig brændselsrationering.

I september 1944 blev kommunens beredskabslagre udvidet med sukker, hvedemel, havregryn, byggryn, smør og mere kødkonserver. Beredskabslagrene for mel, sukker, smør og mel kunne

75 ÅR
1945
2020

byens bagermestre købe af. Det betød, at sognerådet havde nogenlunde hånd i hanke med brødpriiserne i kommunen. Efter krigen overdrog Gladsaxe Sogneråd overdrog hele kommunens restlager af konserves og tømælk til Norgeshjælpen.

Ud over Norgeshjælpen, som Gladsaxe Sogneråd valgte at støtte, blev der også iværksat omfattende indsamlinger blandt kommunens borgere til Europahjælpen. Europahjælpen var arrangeret af et bredt spektrum af de politiske foreninger, Husmoderforeningerne i Bagsværd og Søborg, Bagsværd Socialdemokratiske Vælgerforenings Kvindeudvalg, Arbejdernes Samariterforbund og de lokale pengeinstitutter. De indsamlede penge skulle gå til de udbombede og skadelidte lande i Europa, og centralindsamlingen for Gladsaxe Kommune var til fordel for nødlidende i Ungarns hovedstad Budapest. I alt blev der indsamlet knapt 4000 kroner foruden 2097 smørmærker og 1885 suktermærker, og ligesom ved Koszalin-hjælpen (til nødlidende fra Gladsaxes venskabsby Koszalin) nogle årtier senere, blev der afsendt hele konvojer af lastbiler, fyldt med fødevarer og tøj, men afgjort flest fødevarer.

Billedet her er taget under folkestrejken i juni/juli 1944. Det er læge Kaj Jørgensens bror og svigerinde med cykler.

Arbejdsforhold

I løbet af 1943/44 blev det forbudt for kommunens rengøringspersonale at anvende varmt vand ved rengøringen. Forbudet kom formentlig fra Indenrigsministeriet, og var et led i kontrollen af brændselsforbruget. Sæbe var desuden rationeret og af yderst ringe kvalitet. Nye klude og gulvmobber kunne heller ikke anskaffes, ligesom især linoleum på kommunens skoler efterhånden blev slidt helt itu. 6. marts 1945 var besparelserne på kommunens ejendomme vedrørende lys, varme, gas mv. på Sognerådets dagsorden. Kommunen overholdt reglerne, men valgte at søge enkelte dispensationer. Forbudet mod at benytte varmt vand ved rengøring blev dog indskærpet af Sognerådet.

Det var ikke lige det svar Skoleudvalget havde håbet på. De vidste nemlig, at der allerede i februar var kommet et brev fra De Kvindelige Kommunale Arbejderes Organisation, hvor organisationen anmodede om et gratiale til al kommunalt ansat rengøringspersonale på 10 kroner om måneden. Gratialet skulle dog kun gå til udbetaling, hvis den pågældende medarbejder var fuld-tidsansat og havde nul sygedage. Sognerådet accepterede forslaget, for de kunne ikke give personalet bedre vilkår under omstændighederne, og i mangel af bedre muligheder, var det okay med en økonomisk kompensation for fysisk nedslidning.

Økonomisk kompensation var nødvendig. Allerede i april 1942 henvendte Vejarbejdernes Klub sig til Sogne-

rådet med en anmodning om 1200 kroner i godtgørelse for 'Transport af Kommunens Værktøj paa Arbejdernes Cykler for Tiden 1/4-41 - 31/3-42'. Vejarbejderne fik 50 kroner om året i cykelgodtgørelse på det tidspunkt, men Sognerådet valgte at forhøje til 75 kroner om året fremadrettet. Cykeldæk og -slanger blev hurtigt en mangelvare under krigen. Punkterede dæk kunne fyldes med halm eller snoede papirreb. Var dækket helt kaput, kunne erstatningsdæk laves af træ eller kasserede bildæk. Den slags løsninger var i sagens natur ikke just bekvemme endsige holdbare, men det var bedre og hurtigere end at gå - især, når der samtidig skulle transporteres varer eller værktøj.

Benzin blev straks ved krigens begyndelse kraftigt rationeret og snart sås biler forsynet med gasgeneratorer i

gadebilledet. Der var dog undtagelser, således at læger og ambulancer fortsat kunne få tildelt benzin. I april 1945 var der dog så lidt benzin tilbage i landet, at de praktiserende læger fik inddraget deres rationer. Det betød i praksis, at lægebesøg generelt blev indskrænket, og i Gladsaxe opførte nattevagtordningen helt, da kommunens læger ikke turde cykle rundt efter mørkets frembrud. I Gentofte blev lægevagten assisteret af redere fra Zonen, så der kunne natlægeordningen fortsætte. Lægerne i Gladsaxe opfordrede Sognerådet til at indføre samme ordning mellem Falck og lægerne i Gladsaxe, men heldigvis endte krigen få uger senere, og lægerne var blandt de første til atter at modtage benzin, så Gladsaxe Sogneråd nåede aldrig at tage stilling til lægernes ønske.

Alsangstævnet

1. september 1940

Som en del af den stille modstand mod den tyske besættelsesmagt, blev de fleste mere nationalsindede og royale end de var under fredelige forhold. Modstanden groede i folkedybet, og i sommeren 1940 begyndte jyderne at holde alsangstævner, hvor de sang fædrelandsange. At synge sammen bredte sig som en steppebrand udover hele landet og kulminerede 1. september 1940, hvor der fra uofficiel side blev opfordret til at holde alsangstævner over hele landet.

I Gladsaxe var det overlærer Ingvard Nielsen, som på det tidspunkt var ansat ved Bagsværd Skole, og som desuden var medlem af sognerådet, der tog sagen op. Han rettede en forespørgsel til Bagsværd Grundejerforening, og bestyrelsen tog emnet op på deres møde 19. august. Det var dog lidt for meget at tage stilling til på én gang, så punktet blev udskudt i to dage, og til mødet den 21. august blev både Ingvard Nielsen samt lærerne Larsen og Greisholm og dirigenten for Søborg Harmoniorkester inviteret.

H.C. Winthers vognmandsforretning på Runebergs Alle 19 eksisterede fra 1940 til 1947. Her en lastbil med gasgenerator fra ca. 1945 med telefonnummeret Søborg 3203.

Alsangstævnerne begyndte i Jylland, og bredte sig hurtigt over hele landet. 1. september 1940 blev der lagt op til, at der skulle være koordinerede alsangstævner over hele landet. Her ses alsangstævnet i Aldershvile Slotspark.

Og man må lade de herrer, at de arbejdede vanvittigt hurtigt og fik stablet et flot arrangement på benene på ganske få dage. Sognerådet gav tilladelse til at benytte Aldershvileparken. Søborg Harmoniorkester gav tilsagn om at spille. Lærer Larsen ledede cirka 200 skolebørns sang, og hr. Greisholm påtog sig at lede selve fælles-sangen. Desuden holdt Ingvar Nielsen et foredrag om modersmålet. Der blev trykt 2000 sanghæfter, som deltagerne kunne købe formedelst

15 øre pr styk, desuden blev der anskaffet et højttaleranlæg og lejet et flag til flagstangen.

Der skulle nå at udkomme ét nummer af Folkebladet for Gladsaxe Kommune inden 1. september, og avisen bakkede op, og satte en større artikel i: 'Det Alsangstævne, hvortil Bagsværd Grundejerforening har indbudt, faar endda det Fortrin for alle de øvrige Stævner – at det faar den skønneste Ramme om sig, som dansk Natur er i Stand til at yde. Naar Dannebrog fra den mægtige Flagstand foran Ruinen hejses over danske Mænd og Kvinder paa den store Plæne

med de ærværdige Bøge og Ege og den skønne Sø som Baggrund, vil alle Betingelser være til Stede for at dansk Aand paa den smukkeste Maade kan udfolde sig.'

Stævnet begyndte klokken 16.30 og cirka 2-3000 mennesker mødte op i Aldershvile Slotspark. Højttaleranlægget gjorde det muligt at følge det tilsvarende stævne i Fælledparken, ligesom det var derigennem, deltagerne hørte Københavns Rådhusklokker slå 18. På det tidspunkt istemte alle deltagerne i alsangstævner over hele landet Grundtvigs sang 'Moders navn er en him-

melsk lyd'. Sangen står fortsat i Højskolesangbogen.

Udgifterne til arrangementet beløb sig til 356 kroner, mens indtægterne på salg af sanghæfter beløb sig til cirka 229 kroner. Der var med andre ord et underskud på cirka 127 kroner, men det gik kommunen bagefter ind og dækkede, ved at yde et tilskud på 135 kroner til trykning af sangene.

Efterfølgende tog andre grundejerforeninger alsangen op i mindre skala. Borgerne fra Gladsaxe, Mørkhøj og Buddinge Byer samledes senere på måneden i Gladsaxe Rytterskoles have for at synge. Omkring 500 deltog. Men derefter løb alsangstævnerne lige så stille ud i sandet igen. Der var så meget andet at deltage i og forholde sig til.

Kongerøgelse og flagstænger

Da Kong Christian den 10. fyldte 70 år 26. september 1940 stod Søborg Grundejerforening, Gladsaxe Kommunes Håndværkerforening, Søborg og Omegns Handelsforening og Den konservative Forening bag en fest i Borgernes Hus. På dagen havde Handelsforeningen opfordret sine medlemmer til at lukke deres butikker tidligt, og i øvrigt deltage i festen. Ikke mange fra Handelsforeningen deltog dog, kunne man læse i deres bestyrelsesprotokol, men de fleste havde til gengæld efterkommet opfordringen til at ære Kongen ved at lukke tidligt.

Kongens fødselsdag blev endnu et nationalt samlingspunkt under krigen, og i forbindelse med 70 års dagen blev der produceret både en Kongenål og et Kongeemblem – almindeligvis kendt som et 'Kongemærke'. Emblemet var i sølv med rød emalje, og kunne fås i flere modeller til mellem fem og ni kroner. Emblemet blev solgt helt til Kongens død i 1947, mens Kongenålen, der var i gult metal, kun blev solgt i en ret kort periode omkring 70 års dagen. Kongenålen var så billig = 25 øre, at den blev allemandseje. Nålen blev solgt via skoleelever, og overskuddet fra både nåle og emblemer gik til Kong Christian X Fond, der støtter medicinsk forskning og kulturelle formål.

Fra kommunal side viste sognerødderne også deres nationale sindelag ved at investere i en flagstang i maj 1943, så der kunne flages med Dannebrog foran rådhuset, og året efter gik Sognerådet så vidt som at købe et sæt billeder af kongen og dronningen til ophängning på rådhuset. Det var Holbøll-komiteen, som opfordrede alle landets kommuner til at vise deres nationale sindelag på den måde. Holbøll-komiteen stod også bag Julemærkehjemmene, og salget af billeder støttede samtidig det gode formål. Det vides ikke, om de indkøbte billeder af kongehuset nogensinde kom op at hænge, men Folkebladet kunne 13. juli 1944 fortælle, at det var meningen, at de skulle

hænge på Rådhuset. Det er dog muligt, at billederne kom op at hænge over den dør, der førte fra borgmestergangen og indtil det lokale, hvor de borgerlige vielser fandt sted. Hvis man ser på Gladsaxefilmen fra 1946 er der i filmen et sted, hvor sognerådsformanden kommer ud fra det lokale, hvor han netop har viet et par, og der hænger netop to portrætter over døren, som meget vel kunne være det royale par.

Retsopgøret set fra Gladsaxe

Efter krigen – de brodne kar

Der var ifølge kommunens folkeregister 27.490 borgere i Gladsaxe ved krigens afslutning, og rigtig mange gik på gaden på befrielsesaftenen, hvor de fejrede det ved at skyde fyrværkeri af og synge fædrelandssange. I hjemmene blev mørkelægningsgardinerne revet ned. I dagene derpå havde frihedskæmperne travlt. For nu skulle kollaboratører af enhver art fængsles. I Gladsaxe blev 71 mennesker arresteret umiddelbart efter krigens afslutning, mens en først blev fanget i Tyskland to år senere og én aldrig blev fundet. Af de 71 blev fem løsladt igen efter få dages forløb, én blev henrettet i juli 1946, én mere blev henrettet i maj 1949 og en tredje blev henrettet 20. juli 1950. To endte med meget lange straffe (én fik livsvarigt fængsel og en anden fik 12 år) og resten fik mindre domme.

Hans Kristian Marius Jensen f. 1899 blev kendt som 'Marokko-Jensen'. Jensen meldte sig ind i DNSAP i oktober 1942, hvor han blev sabotagevagter. Året efter blev han marinevægter, men tyskerne afskedigede ham i maj. I september fandt tyskerne på ny noget at bruge Jensen til. Han blev ansat i HIPO-korpset, hvor han var med til at sætte det danske politi ud af spillet, og efterfølgende kaldte sig selv for 'Søborgs politimester'. Manden var brutal og åbenlyst vild med skydevåben, som han jævnligt 'legede' med

i sin have på Kiplings Allé 26. I praksis affyrede han jævnligt skud i forbindelse med anholdelser og visitering, og i ét tilfælde dræbte han en mand, en anden gang sårede han én, som døde af det efterfølgende. Ditlev Tamm har i 'Retsopgøret I' fra 1984 berettet om Marokko-Jensen, ligesom Arne Hermann i artiklen 'Gladsaxe Kommune under besættelsen' har skrevet fyldigt om Jensen. Marokko-Jensen blev dødsdømt og henrettet som én af de første under retsopgøret efter krigen.

Retsopgøret efter krigen, der med tilbagevirkende kraft gjorde al samarbejde med tyskerne ulovligt, selvom regeringen i de første krigsår ligefrem opfordrede folk til at samarbejde, og som ydermere åbnede mulighed for dødsstraf, kan diskuteres fra nu af og til dommedag. Det gode ved opgøret var, at danskerne i det store hele accepterede, at myndighederne straffede dem, der skulle straffes. Det betød, at Danmark undgik selvbestaltede hævnaktioner, eller fænomenet 'de lange knives nat'. Det dårlige ved retsopgøret var, at befolkningens generelle hævntørst kaldte på hurtige sanktioner, og det skulle være de voldsomste, nemlig: henrettelser. Og de sager, der var hurtigst at sætte punktum i, var ikke nødvendigvis dem, hvor personen faktisk havde mest på samvittigheden. Dem med de længste synderegistre og rigtig mange menneske-

liv på samvittigheden endte ofte med årelange retssager og straffe, der i praksis godt kunne hedde livstid, men generelt medførte benådning efter ti-tolv års forløb. Fordi deres straffe først blev udmøntet, da den værste hævntørst var slukket.

Da Jørgen Børge Axel Lorentzen blev dømt, var der dog næppe mange, der havde den store medfølelse. Lorentzen blev født i 1915, og under krigen var han bosiddende på Kildebakkegårds Allé 165 i en bolig, der for længst er revet ned til fordel for parkeringspladser ved Seniorcenter Kildegården. Lorentzen blev henrettet i maj 1949 som nummer 32 af i alt 46. Og hvor Marokko-Jensen, der var nummer to på henrettelseslisten, måske mest blev henrettet for at statuere et eksempel, så var der voldsomt meget 'kød' på Lorentzens sag. Der er skrevet adskilligt om ham og hans ofre i årenes løb, og det er hård læsning. Lorentzen stod bag en gruppe, der kaldte sig Lorentzen-gruppen. Tre andre fra samme gruppe blev ligeledes henrettet efterfølgende, mens ti endte med langvarige fængselsstraffe. Gruppen nåede i sin korte levetid at stå bag omkring 800 arrestationer, hvor ofrene blev mishandlet og ofte kørt til afsidesliggende steder – såsom Utterslev Mose eller Hareskoven – og likvideret.

Lærer Kragh fra Søborg Skole var én af de få kommunalt ansatte, der efter krigen blev afskediget på grund af nazistiske tilbøjeligheder. Afskedigelsen blev besluttet på et åbent sognerådsmøde og refereret i Folkebladet med navns nævnelse. Han står som nummer fem fra venstre på dette billede fra Søborg Skole anno 1926. Som nummer 8 fra venstre i midterste række står C.C. Binger, som omvendt var aktiv i modstandsbevægelsen.

Og så er vi nødt til at punktere en myte. Nemlig den, at den tredje fra Gladsaxe, som blev henrettet under retsopgøret, var Ib Gerner Ibsen. Myten er opstået, fordi lejligheden på Kildebakkegårds Alle 133 1. tv. øjensynligt var dækadresse for medlemmer af Schiøler-gruppen, hvis leder var Ib Gerner Ibsen, og som kom til at danne ramme om den frygtelige episode 15. april 1945, hvor tre modstandsfolk endte med at lade livet, og som er nærmere beskrevet tidligere. Både Helmut Valdemar Mortensen og Ib Gerner Ibsen blev henrettet

25. november 1949 på Christianshavns Vold. Mortensen klokken 1, Ibsen 1.30. Alle henrettelser foregik nemlig om natten. Men Gladsaxe Kommune udfærdigede rent faktisk et kartotek over fængslede og internerede ved krigens ophør, og her optræder hverken Ibsen eller Mortensen, endsiges den person, der officielt lejede lejligheden på Kildebakkegårds Alle 133, 1. th. Faktum er, at begge de herrer overlevede indtil de altså blev henrettet efter dom. Ib Gerner Ibsen blev dømt for 15 mord og tre mordforsøg, bombninger og

planlægning af undergrundsgrupper, som skulle fortsætte det nazistiske arbejde efter befrielsen. De øvrige medlemmer af Schiøler-gruppen fik langvarige fængselsdomme.

Den tredje fra Gladsaxe, som blev henrettet, var ifølge kommunens kartotek Niels Rasmus Ib Birkedal Hansen.

Han havde været den højst placerede dansker i Gestapo. Han var forhørsleder og leder af Birkedal-gruppen, som opstøvede modstandsfolk, torturerede og dræbte dem. Han flygtede efter krigen, og blev først pågrebet i Tyskland i 1947. Han påberåbte sig sindssyge, og prøvede på den måde at undslippe dødsstraffen. Han kom derfor under observation i Vestre Fængsels sygeafsnit i et par år, og der var afgjort tegn på sindssyge, men det stod lægerne uklart, om han spillede en rolle eller om han virkelig var sindssyg, og uanset hvad, mente lægerne ikke, at han havde været sindssyg allerede under krigen. Det fremgår desværre ikke af kommunens kartotekskort, hvor i Gladsaxe Hansen egentlig havde boet. Ib Birkedal Hansen var den sidste, der blev henrettet under retsopgøret. Det skete 20. juli 1950.

Seksten sager fra Gladsaxe var værnemagersager. En værnemager havde typisk tjent penge på at samarbejde med besættelsesmagten ved at levere varer eller andet. Fem blev arresteret for at have været soldater i den tyske Wehrmacht, mens tyve havde været knyttet til enten SS, Sommerkorpset, Hipo, Schalburgkorpset eller Frikorps Danmark. Resten af de arresterede fordelte sig på stikkere, marin vagter, tolke, chauffører og landsskadelig virksomhed. Fire blev arresteret uden angivelse

af årsag, den ene af de fire var ham, der fik en dom på 12 år, så når årsagen ikke var angivet, var det muligvis fordi, der var mere end én god grund til arrestationen.

Der var ikke mange ansatte i Gladsaxe Kommune med udtalte nazistiske sympatier. Sjællands Stiftamt skrev til sognerådet 12. juli 1945 og bad om det materiale, sognerådet var i besiddelse af vedrørende tjenestemænd, der havde udvist udansk optræden. En enkelt lærer fra Søborg Skole blev anklaget for nazistiske synspunkter og propaganda i timerne. Sognerådet havde helst afskediget ham med det samme, men Skoledirektionen bad om at få sagen for en tjenestemandsdømstol. Sognerådet accepterede, men betingede sig samtidig, at hvis IKKE domstolen afskedigede læreren, ville Sognerådet selv gøre det i medfør af Skoletilsynsloven af 1933 § 33 stk. 1 som forbød politisk propaganda. Lærer Kragh blev fritstillet efter sognerådsmødet i juni 1945, men han oppebar fuld løn indtil indtil sagen var slut med udgangen af 1946, fordi han var tjenestemand.

En enkelt af de ansatte kontorister på Gladsaxe Rådhus blev ved Østre Landsret idømt to års fængsel og frakendt almen tillid i fem år for sin tilknytning til besættelsesmagten. Han blev naturligvis afskediget og valgte efter endt afsoning at flytte til en anden del af landet, hvor han døde i 2012.

Om det var denne kontorist, der var årsag til, at senere borgmester Erhard Jacobsen mistede sit studiejob, ved vi desværre ikke med sikkerhed. Men i 1944 boede Erhard i Buddinge og læste til cand. polit. på Københavns Universitet. Som studenterjob havde han i begyndelsen af besættelsestiden en række vikariater i forskellige kontorer på Gladsaxe Rådhus. I Erhards sofa fra 2002 på side 155 står der: 'Vi førte hyppigt en – sikkert efter mange chefers mening – nok lidt for livlig diskussion om krigen. Jeg var naturligvis en af de mest højt-kæftede, og jeg forfægtede det synspunkt, som jeg fastholdt gennem hele krigsforløbet, at englænderne i sidste ende ville vinde. Så en dag lå der pludselig en politianmeldelse. Jeg skulle i retten, anklaget for utilbørlige udtalelser om tyskerne. En ansat på rådhuset havde foretaget denne anmeldelse.' Erhard blev frikendt, men efter den episode fik han ikke flere ansættelser på Gladsaxe Rådhus.

Retsopgøret var som nævnt nødvendigt for at kunne genskabe ro, orden og gensidig tillid mellem landets borgere. Men når tusinder blev anklaget og skulle have deres sag for retten i løbet af en meget kort årrække, skete der også fejl. En glarmester i Søborg blev taget af modstandsbevægelsen efter krigen og blev interneret. Han måtte lukke sin butik, men blev efterfølgende rensset, og fik en skadeserstat-

Flygtninge af enhver art

ning på 1300 kroner af Ankenævnet, hvilket blev omtalt i Folkebladet. Derefter kunne han starte ny forretning op. Glarmesteren boede i øvrigt privat på Svend Fleurons Alle, som en anden af fejlene kom til at berøre. Svend Fleuron var en på det tidspunkt kendt og anerkendt forfatter. Både her og i Tyskland havde han en stor læserskare, men det var populariteten i Tyskland, som gjorde, at han i krigens kølvand blev stemplet som kollaboratør og ekskluderet som medlem af Dansk Forfatterforening. Gladsaxe Sogneråd tiltrådte derfor 2. juli 1946 Teknisk Udvalgs forslag om at ændre Svend Fleurons Allé til Maglegårds Allé. Fleuron blev renset få år senere, og atter tilbudt medlemskab i Dansk Forfatterforening, hvilket han dog afslog. I Gladsaxe førte fadæsen ikke til nok en vejnavneændring, men til gengæld til en generel ændring i forbindelse med navngivning af veje efter personer. Ikke siden 1946 er en vej i Gladsaxe Kommune blevet opkaldt efter en nulevende person.

Hvor skal de sove i nat – evakuerede danskere

I kølvandet på krigen vendte mange danskere hjem fra Tyskland. Nogle skulle for en domstol og en tur i fængsel for deres medvirken i krigen. Men en stor del af de mennesker, der kom fra Tyskland, var mennesker med dansk statsborgerskab, som af forskellige årsager havde boet i Tyskland hele eller store dele af deres liv. Det kunne være danskere med sønderjyske rødder, voksne med danske forældre, der havde arvet deres danske statsborgerskab, men de fleste var faktisk tyske mænd/kvinder, der var gift med danskere og dermed havde opnået dansk statsborgerskab. Disse mennesker ville ganske naturligt gerne væk fra deres sønderbombede, tidligere hjemland. De blev benævnt 'evakuerede danske statsborgere', 'flygtninge', 'midlertidigt anbragte danske statsborgere' og lignende.

De evakuerede danske statsborgere fra Tyskland blev interneret i særlige lejre. Det var Socialministeriet, der finansierede lejrene, men lejrene var oprettet rundt i kommunerne 'efter Socialministeriets indtrængende Henstilling'. Kommunerne betalte for flygtningenes forsørgelse og forplejning, i det omfang, det var nødvendigt, og pengene blev refunderet af ministeriet.

Ildsjælen Nanna Rasmussen, som var aktiv socialdemokrat og fra 1954 medlem af Kommunalbestyrelsen, var i tiden efter krigen kasserer i Gladsaxe Røde Kors, ligesom hun var aktiv i Kvindeudvalget i Bagsværd Socialdemokratiske Vælgerforening.

Gladsaxe Kommunes Socialudvalg tog sig af alle spørgsmål vedrørende de evakuerede danske flygtninge.

På Bagsværd Hovedgade 274 – 290 ligger Højgård. Gården husede flygtninge under krigen. Flygtningene kom fra Tyskland, de fleste havde aldrig talt dansk, men fælles for dem var, at de havde dansk og ikke tysk pas. De var danske statsborgere, og de skulle sluses ind i det danske samfund. Det skete blandt andet fra lejren på Højgård. Billedet her er doneret af Inger Dybdahl og stammer fra 1955.

Livet som flygtning/ evakueret

De danske flygtninge fik lompenge, tøj, mad, en seng at sove i samt halm til madrassen og brænde til kakkellovne, desuden blev der ydet læge- og tandlægehjælp i nødvendigt omfang. Den 15. november 1945 blev driften af lejrene overdraget til Dansk Røde Kors, hvorefter kommunen ikke havde videre lod og andel i den. Det ser ud til, at Røde Kors også overtog lejekontrakten på Højgård, så Gladsaxe fik ikke mere med Højgård at gøre, førend kommunen købte gården i 1963.

De evakuerede havde sjældent haft nogen tilknytning til Gladsaxe før de ved tilfældighedernes spil havnede herude. De fleste var ankommet til en lejr i København, som var oprettet i De gamles By. Herfra

blev de fordelt på mindre lejre i andre kommuner. Den første lejr i Gladsaxe blev indrettet i Marielyst Skole, hvor to gymnastiksale, fire undervisningslokaler og skolekøkkenet blev stillet til rådighed for indkvartering af cirka 100 danske statsborgere. Men da Søborg Skole samtidig skulle huse tyske flygtninge, var presset på Marielyst Skole særdeles stort, så 29. august 1945, blev de danske, hjemvendte statsborgere samt deres personlige ejendele overflyttet til Højgård i Bagsværd.

Højgård blev indrettet sådan, at der ved maksimal spidsbelastning kunne bo 104 mennesker på stedet. Kredslægen skrev om stedet, at der var en hovedbygning og en bagbygning. Der var cirka 8 kubikmeter pr person, og hvis man kender Højgård, som er relativt lavloftet, så svarede

det til, at der til hver person var 1,75x2 meter gulvplads, hvis der var fuldt belagt. Det skete heldigvis kun i kortere perioder, fordi Røde Kors ved fuld belægning overførte grupper på 25-40 personer ad gangen til Strandhøj-lejren i Humlebæk. Røde Kors forsøgte også så vidt muligt at indrette lejrene sådan, at hver familie havde sit eget værelse, så flere familier ikke var nødt til at dele de begrænsede kvadratmetre, det betød til gengæld, at der i to værelser af ens størrelse kunne risikere at bo seks personer i det ene rum, mens der i naborummet 'kun' boede tre.

På Højgård fandtes der 3 toiletter, men fordi der skulle bo mange kvinder og børn på ejendommen, blev det påkrævet at installere yderligere 5 tørklosetter. Bad var der ikke på ejendommen, men de evakuerede blev tilbudt et ugentligt bad på Bagsværd Skole. Ikke helt overraskende var der rimeligt tit bud efter de lokale læger, og var der tale om noget smitsomt, blev den eller de syge meget hurtigt overført til Gentofte Hospital.

24. november 1945 skrev Socialforvaltningen til kredslæge Bondo, at der dags dato var indkvarteret 65 personer på Højgård.

Højgård som flygtningehjem

Danske statsborgere med tyske rødder boede i kortere perioder på Højgård i tiden fra 29. august 1945 til ultimo 1947.

For at blive integreret i Danmark skal man helst tale dansk. Sådan var det i 1945, sådan er det i dag. De evakuerede voksne på Højgård blev undervist i dansk af lærer Erik A. Richard, som her ses som nummer ni fra venstre på bageste række (med stribet slips). Lærerbilledet er taget på Stengård Skole omkring 1953.

Lejrene for de danske flygtninge/evakuerede var ganske åbne. På Højgård blev de voksne undervist i dansk af lærer Erik A. Richard, der senere underviste på Stengård Skole. Hr Richard kom ud til Højgård og underviste 3 gange 2 timer om ugen, mens børnene blev meldt ind på Bagsværd Skole. De evakuerede fik udstedt særlige legitimationskort, så de ikke blev forvekslet med de tyske flygtninge. Det var især vigtigt i de måneder, hvor flygtningene befandt sig på Marielyst Skole.

Mange af de danske evakuerede kom hurtigt i arbejde. I Gladsaxe Kommune var der et utal af gartnerier på den tid, og flere af dem benyttede arbejdskraft fra lejren. Plantereskolen Osborne fik megen arbejdskraft fra de evakuerede på Marielyst Skole i sommeren 1945, men mange andre gartnerier og planteskoler tilbød også arbejde. De evakuerede havde ingen pligt til at tage arbejdet, hvis de syntes, lønnen var for lav, eller at arbejdet ikke var interessant. Men de fleste tog hjertens gerne imod enhver form for

arbejde, uanset at det normalt var enten på time- eller dagsbasis og til en dumpingsløn, der gav anledning til ballade med fagforeningerne. Relativt hurtigt blev de evakuerede dog så integrerede i det danske samfund, at de også kom i fagforeninger. Derefter ebbede det ud med problemer med løndumping.

75 ÅR
1945
2020

Alle evakuerede over 17 år modtog 1 krone i lommepenge pr dag, dvs. 7 kroner om ugen. De evakuerede fik lov at beholde deres første løn ubeskåret, men derefter begyndte de at betale for deres ophold. Lommepengene røg også, hvis vedkommende fik egen indtægt. En voksen betalte som udgangspunkt 20 kroner om ugen og et barn under 15 år kostede ti kroner om ugen. Hvis vedkommende kun havde få timers daglig arbejde, eller kun arbejdede et par dage om ugen, betalte de ikke for opholdet i lejren, men til gengæld blev deres lommepenge reduceret med 25 %.

På Højgård havde beboerne desuden fået stillet have-redskaber til rådighed, så de kunne istandsætte og vedligeholde have og gårdsplads. De evakuerede fik tre måltider om dagen. Fra klokken 8-9 var der havregrød med mælk til alle. Klokken 12-13 var der middag og klokken 18-19 var der aftensmad og kaffe eller te. I månederne på Marielyst Skole blev maden blev tilberedt af frøken Andrea Ysbech-Nielsen, der normalt stod for skolebespisningen på Gladsaxe Skole. Rengøring stod de evakuerede selv for i en turnus-ordning.

Netop maden skulle blive et tema, der endte i Folkebladets spalter. Årsagen var, at lejrlederen på Højgård, Jørgen Brandstrup, i tre tilfælde, nemlig ved juletid, fastelavn

og i forbindelse med påsken 1946, havde fået tilladelse til at afholde fester. Jul og fastelavn var især møntet på børnene, og gav ikke anledning til den store palaver. Anderledes stillede det sig ved festen i marts 1946, som Gladsaxes Røde Kors leder efter nøje afvejning af sym- og antipatier, havde givet tilladelse til. Festen var for lejrens voksne, der var inviteret gæster udefra – primært fra Bagsværds borger-skab i form af lægerne Thykier og Jørgensen, pastor Hvidberg og overlærer Rasmussen – og underholdningen bestod af musik fremført af to unge kunstnere fra konservatoriet. Inden folk skiltes, blev der serveret et let trakterement, og her skilte vandene. For en af gæsterne omtalte efterfølgende maden som 'overdådig'. Og det faldt kasserer i Gladsaxe Røde Kors, Nanna Rasmussen, for brystet. I et harmdirrende indlæg i Folkebladet gjorde hun rede for danskernes følelser omkring tyskere. Uanset at de nok så meget havde dansk pas, var det ifølge Nanna Rasmussen dybt urimeligt, at alle andre spinkede og sparede for at sende fødevarer og penge til Europahjælpen, og så sad 'tyskerne' på Højgård og mæskede sig. Debatten strakte sig fra 29. marts til 9. maj, og der er ingen tvivl om, at Nanna Rasmussen talte den menige danskers hjertesag, men der er heller ingen tvivl om, at én fjer var blevet til fem høns. Faktum var, at lejren

rådede over en virkelig dygtig økonoma. Faktum var også, at Højgårds beboere havde doneret til Europahjælpen, ligesom mange andre borgere. Og faktum var, at beboerne på Højgård skulle udsluses i det danske samfund. Dertil krævedes ikke kun sproglige færdigheder, men tillige kulturelle.

En bizar historie om 70 senge

Højgård var blevet købt af Staten, nærmere betegnet Indenrigsministeriet tilbage i 1943, men i august 1945 lejede Gladsaxe Sogneråd den gamle gård til brug for flygtningene, for at få dem væk fra Marielyst Skole.

Enhver, der har været på Højgård ved, at det ikke er en overdådig stor ejendom, ligesom de enkelte værelser heller ikke er meget store. På Marielyst Skole, som de evakuerede kom fra, var der 50 hospitalsenge, udlånt fra Bispebjerg Hospital, foruden 50 feltsenge, som Socialministeriet havde lånt af Foreningen til Provinsbørns Ferieophold i København. Kun 30 af de sammenklappelige feltsenge kunne genbruges på Højgård, hvor det blev nødvendigt at investere i 37 pladsbesparende etagesenge.

Gladsaxe Kommunes Sociale Udvalg skulle nu finde en udvej for at komme af med resten af sengene. Dansk Røde Kors, som var blevet ansvarlig for lejren, lovede at fjerne sengene inden 8 dage. Det

skete dog ikke. Da kommunen havde rykket Røde Kors' ansvarlige i et par måneder, sendte en tydeligt irriteret kaptajn Kjær Andersen fra Røde Kors en vogn afsted for at hente sengene. 'Ganske vist til 'Højgaard' i Bagsværd, hvorfra Vognen blev dirigeret til Marielyst Skole, men ved Ankomsten hertil viste det sig, efter hvad Skolebetjenten oplyste, at Vognen kun var i Stand til at transportere 3-4 af Jernsengene på én gang. Chaufføren kørte derefter paa eget Initiativ hjem, uden at medtage selv denne, som det ganske vist syntes, ringe Last'.

Nu troede Gladsaxe Kommunes Sociale Udvalg, at Røde Kors ville sende en anden og rummeligere vogn, men det skete ikke. Og da kommunen rykkede igen, oplyste en meget afvisende forstander Sørensen, at Røde Kors hverken havde mere tid eller benzin at spille på sagen.

Derfor endte sengene ude på Marielyst Skoles sportsplads. De blev sat ud 30. august, og der stod de jo fint i sommervarmen. Men som månederne gik, blev vejret dårligere, og jernsenge har ikke godt af at stå ude i regn og sne, så 20. december meddelte kommunen Røde Kors, at nu havde de bekostet de 20 feltsenge afsendt med lastvogn til Fregatten Jylland, og aftalt med Bispebjerg Hospital, at de gamle jernhospitalssenge blev sendt til opugning.

Tyske flygtninge og danske frihedskæmpere på Søborg Skole 1945.

Og så kunne historien jo være afsluttet. Men det var den ikke. For De 50 feltsenge var jo oprindeligt lånt af Socialministeriet af Foreningen til Provinsbørns Ferieophold i København! Og foreningen blev ganske misfornøjet, da den via Røde Kors fik at vide, at dens senge nu var doneret til Fregatten Jylland. De klagede til ministeriet, der nu hed Arbejds- og Socialministeriet, men sagen blev henlagt af ministeriet efter kommunens udredning.

De uvelkomne

Efterhånden som østfronten brød sammen i slutningen af 1944, begyndte massive masser af mænd, kvinder og børn at søge væk fra Østpreussen. Østpreussen var et område i det nuværende Polen og Rusland, som allerede tilbage i 1200-tallet var blevet overvundet og kristnet af preusserne. Området har en særdeles turbulent forhistorie, men størstedelen af Østpreussen hørte til Preussen (ikke helt, men næsten = nuværende Tysk-

land) indtil 1. verdenskrig, og blev som det første område annekteret af Hitler-Tyskland i 1939. Så der var tale om tysktalende mennesker, med en historisk tilknytning til Tyskland. Men ikke nødvendigvis en samtidstilknytning, for de fleste havde levet hele deres liv i områder, der efter krigen kom til at tilfalde Polen og Sovjetunionen. Næsten hele den tyske befolkning blev jfr. Den store danske Encyclopædi fordrevet eller flygtede.

De flygtende østpreussere var oftest en pjaltet, udsultet forsamling af desperate mennesker, som havde levet som bønder eller håndværkere hjemme i deres landsbyer. Nu søgte de mod Tyskland, fordi de vidste, at blev de i deres hjemlande og -byer, ville de

med rimelig sandsynlighed ikke overleve, når krigen sluttede til de allieredes fordel – uanset om de så havde sympatiseret med nazismen eller ej. Og uanset om de havde boet der i generationer. Turen til Tyskland foregik for en stor dels vedkommende via Danmark. Cirka 250.000 østpreussere endte her i landet.

Og her i Danmark var de langt fra velkomne. Hverken den tyske besættelsesmagt eller danskerne havde meget

I 1945 gik der 870 børn på Søborg Skole, men ikke desto mindre var det Søborg Skole, der blev udvalgt til at huse tyske flygtninge. Børnene fra Søborg Skole måtte derefter gå på Marielyst Skole. Den 12. april 1946 fik elever og lærere Søborg Skole retur, og det blev blandt andet fejret ved at skolebetjent Larsen hejste Dannebrog i skolegården.

til overs for de tyske flygtninge, der blev anbragt i lejre rundt omkring i Danmark. Lejre, som altså var oprettet af besættelsesmagten, men som efter krav fra de allierede overgik til at blive et dansk ansvar efter krigens ophør i maj 1945. I de første dage overgik bevogtningen og forplejningen af de tyske flygtninge på Søborg Skole til militærafsnit 7. En ikke nærmere identificeret modstandsmand, som hed Leif Lehn, skrev i et desværre ikke totalbevaret spørgeskema fra 1983, som Gladsaxe Byarkiv har, at den modstandsgruppe, han tilhørte, sørgede for forsyninger af mad fra Gentofte Amtssygehus til flygtningene på Søborg Skole, fordi 'i dagene efter 4. maj var der ingen, der tog sig af dem.' Samme oplevelse havde stadsarkitekt Erik Nilsson, som også kunne fortælle at hele det tyske personale ved flygtningelejrene, såvel læger og plejepersonale som forsynings- og bevogtningstroppe forlod lejrene, så hvis ikke modstandsbevægelsen havde overtaget, var alt blevet kaos. De tyske flygtninge skulle jfr. Nilsson både beskyttes mod epidemier og mod overgreb fra den danske befolkning. Lægehjælpen til de tyske flygtninge i de første dage og uger efter befrielsen var næsten lig nu, og dødeligheden tårnhøj. Der kom dog kontrol over både sygdom og død henover efteråret.

I Gladsaxe rekvirerede den tyske besættelsesmagt Søborg

Skole til brug for de tyske flygtninge i begyndelsen af 1945. Det betød, at skoleeleverne fra Søborg kom over på Marielyst Skole, hvor der i et års tid måtte undervises i hold, sådan at nogle gik i skole om formiddagen, og andre om eftermiddagen. Endnu mere kaotisk blev det, da Marielyst Skole som ovenfor beskrevet kort efter blev reduceret med to gymnastiksale og en række klasselokaler, fordi de evakuerede danskere fra Tyskland også skulle have et sted at bo. Løsningen blev at sende de evakuerede ud på Højgård, mens de tyske flygtninge blev fordelt på henholdsvis badmintonhallen i Gladsaxe Idrætspark og Nybrogård i Bagsværd.

Flygtningelejre anno 1946

De evakuerede danskeres forhold var trange, men de havde friheden til at søge arbejde, og til at bosætte sig ude i samfundet, når de var klar til det. De tyske flygtninge var på tålt ophold og måtte på ingen måde færdes i det omkringliggende samfund. Kun ganske få betroede flygtninge, der gik lejrledelserne til hånd med alt fra at opretholde ro og orden til at sørge for en retfærdig fordeling af de knappe madrationer, kunne indimellem få tildelt en passérseddel og få adgang til at handle hos en af de lokale købmænd. En anden, og henad vejen ret udbredt måde at få tildelt en passérseddel på, var at påberåbe sig

Det kneb med pladsen, da badmintonhallen på Gladsaxe Stadion havde liggende gæster i vinteren 1945-46. De tyske flygtninge boede trangt, men var alligevel bedre stillet end de landsmænd, der måtte blive tilbage i Østtyskland, hvor den røde hær vandt frem indtil Tysklands endelige deling i zoner efter 2. verdenskrig.

tandsmerter. I foråret 1946 var problemet så stort i Gladsaxe Idrætspark, at den danske læge, der tilså flygtningene, og var den, der gav tilladelse til at gå til tandlæge, fik indskærpet, at det altså kun var i nødstilfælde, de skulle have lov at gå til tandlæge. Lægen skrev retur og svarede, at han absolut ikke havde forstand på tænder, og han var ikke i stand til at skelne mellem, om der var tale om 'ægte' tandsmerter eller noget, der kunne vente eller ville gå over af sig selv.

På Nybrogård var de cirka 300 flygtninge fordelt på tyve rum. I de mindste rum, kunne der kun ligge mellem 5 og 8 mennesker, i de større rum kunne der sove op imod 40 mennesker i alle aldre. I for-

året 1946 boede der så mange flygtninge på Nybrogård, at selv køkkenerne blev forsynet med feltsenge om natten.

Apropos køkkener, var al varm flygtningemad for børn og voksne fra 3 år og opefter beregnet med ½ liter pr. dag pr. person. Ugens menu lå fast. Hvid søbekål, kartoffelsuppe, havre- eller bygvælling, gule ærter (uden flæsk), hvidkålsuppe, sulevælling og bygvælling om søndagen. Sulevælling bestod af kartofler, gulerødder, byggryn eller rugmel, porrer og kålrabi. Børn indtil 15 år fik en halv liter sødmælk om dagen, og børn fra 0-3 år fik 100 gram grøntsager daglig. Ellers bestod kosten primært af rugbrød og sigtebrød med et skrabet lag af leverpostej,

pølse, ost eller smør. Dagsrationen for smør var 20 gram pr. næse uanset om man var 1 år eller 77. Dagsrationen for ost var 25 gram, og leverpostej eller pølse kunne man få 5 års alderen og op få 25 gram af daglig. Hvis flygtningen spiste op, fik han eller hun 1548 kalorier om dagen. Den eneste gang de tyske flygtninge fik kød og fisk under deres ophold i Danmark, var i julen 1945, hvor hver flygtning blev tildelt 125 gram okse- eller kalvekød samt 300 gram hvid fisk, fortrinsvis torsk. Til syge, gamle og svage kunne rugbrød erstattes med hvidt brød, ligesom de i enkelte tilfælde fik bouillon at drikke.

Set med vore dages øjne, lyder ovenstående menu næppe tiltalende, men den overvundne fjende måtte tage til takke. Og i forhold til koncentrationslejrene med deres hårde fysiske slid, hvor sulterationer på 1000-1200 kalorier var normen, var de tyske flygtninges forhold i Danmark ren luksus.

Nybrogård set fra luften cirka 1940. Nybrogård blev efter krigen indrettet til flygtningecenter, indtil flygtningene kunne sendes retur til Tyskland. Men selv i flygtningelejre er der mennesker og store følelser.

Ursula – kvinden, der forsvandt

Ursula var ældste barn i en søskendeflok på seks. Hun var født i Friedrichswald på grænsen til Nordrhein-Westfalen. Vi ved ikke, hvorfor Ursulas mor valgte at flygte til Danmark med sine seks børn. Formentlig havde krigen bragt hende selv, hendes mand og børn til Østpreussen, altså Polen eller de baltiske lande. Manden var formentlig død, og nu ville de gerne til Tyskland. Ved flugten var familien kommet afsted uden andet end det tøj, de gik og stod i. Da de blev indkvarteret på Nybrogård var tøjet så slidt, at de tre ældste piger måtte skiftes til at holde sengen, for der var højst tøj nok til at to ad gangen kunne være påklædt.

Ursula var ikke nogen skønhed. Hun var lille og kraftigt bygget med 'mørkeblondt Haar og havde i øvrigt temmelig ordinære Ansigtstræk'. Som 21-årig havde Ursula levet med krig og ufred i alle sine teenageår. Hun var nu på flugt og havde ingen personlige ejendele overhovedet, men hun mødte en venlig mand undervejs. En CB-vagt på Nybrogård. Ursula blev forelsket! Hun og Leif, som den udkårne hed, begyndte at ses, når de så deres snit til det. De opdagede, at et kældervindue ofte stod åbent. Og at der sjældent kom nogen i kælderen. Desværre var fraternisering med tyskerne strengt forbudt for de danske vagter. Leif var desuden gift allerede. Ursula og Leif blev opdaget lige inden jul 1945. Leif blev afskediget

i unåde. Ursula fyldte 22 den 7. februar 1946. Præcis en uge senere forlod hun Nybrogård via et hul i hegnet iført det meste af søstrenes tøjbeholdning = en enkel gul lærredskjole, en ulden mørkebrun vinterfrakke med sorte striber, brune silkestrømper (det var inden nylon var en mulighed) og et par sko af sort stof med træsåler. På hendes hovedpude efterlod hun en seddel: 'Wenn Ihr diese Zeilen lesen werdet bin ich längst nicht mehr. Lebt Wohl und gedenkt meiner in Frieden'. Ursula druknede sig muligvis i Bagsværd eller Lyngby Sø, men myndighederne fandt ikke liget. Leif lod sig efterfølgende skille fra sin hustru, og blev siden gift med en anden, som hed Ursula. Det har ikke med de tilgængelige arkivalier været muligt at se, om den Ursula, der forsvandt, var lig med den Ursula, Leif senere giftede sig med. Efternavnet var ikke det samme.

Fraternisering – et almindeligt problem

Ursula og Leif var ikke de eneste, der var eller blev forelskede. Jens fra Søborg var også forelsket i Grethe, som efter flugten var havnet i badmintonhallen. Jens var mælkekemand og leverede daglige rationer til de indespærrede. Han havde lært Grethe at kende i Wien flere år tidligere, hvor han havde arbejdet på en isfabrik. Grethes familie, som Jens også kendte, var alle døde under rejsen over Østersøen

fra Østprøjsen til Danmark. Jens og Grethe forlovede sig, mens Grethe var i flygtningelejren, hvilket jo var aldeles forbudt fraternisering. Men også fuldstændig menneskeligt. Jens og Grethe fik hjælp til at sende hinanden daglige beskeder, både af CB-vagterne, der vendte det blinde øje og det døve øre til, samt af en af de andre mælkekuske, som kom med mejerivarer til lejren. En masse vagter fik en påtale, og Jens fik ikke fremadrettet adgang til lejren. Det har desværre ikke været muligt at finde ud af, om Jens og Grethe fik hinanden efter krigen.

Et andet udbredt problem var, at CB-vagterne ganske enkelt fik medlidenhed med de tyske flygtninge. Især med kvinderne. Lola og veninden Heidi boede i badmintonhallen, og de begyndte at tale

CB-brandvagten fra Søborg Skole er på Skovtur i juni 1945. Stående fra venstre ses ukendt herre, Kaj Rasmussen, Christian Klysner, Alf Rasmussen, Poul Johansen, Henning Nielsen, og Preben Hansen. Siddende fra venstre ses Erik Vasby, Holger Jeppesen, måske leder Olsen og måske leder Simonsen samt to ukendte herrer. Faktum var, at rigtig mange unge mænd var indkaldt til CB-tjeneste. Og der var mange unge kvinder blandt flygtningene, så der var stor risiko for uønskede forelskelser.

med én af CB'erne, som hed Vagn. De blev opdaget en sen aften, hvor Vagn og en ven havde hjulpet de damer med at kravle ud gennem et hul i

pigtrådshegnet. Udflugten gik nu til København, hvor de så 'Danmark i lænker' i biografen Dagmar, hvorefter de tog hjem igen og blev anholdt ved hullet i pigtråden.

Ved forhøret kom det frem, at Vagn også havde haft held til at få både Heidi og hendes søster, Christa, med ud af lejren 1. juledag 1945. Han havde taget søstrene med sig hjem til svigerfamilien, hvor de havde danset om juletræ og drukket kaffe. Vagn blev kendt skyldig i grov tjenesteforseelse og fraternisering, men så vidt vides ikke afskediget.

Det var et trist syn at se de mange tyske flygtninge bag pigtrådshegn ved badmintonhallen på Gladsaxe Stadion, hvor de var interneret fra 29. november 1945 til august 1946. Foto: Fritz Bornkessel.

75 ÅR
1945
2020

Tyverier og terapi

I oktober 1945 oplevede de internerede på Søborg Skole, at deres få private ejendele i stor stil forsvandt. De køkkenansvarlige oplevede desuden, at der forsvandt madvarer, og da madvarerne i forvejen var rationerede og nøje afmålt til hver enkelt flygtning i lejren, var det meget slemt, at der blev stjålet af maden.

Den tyske lejrleder blev sat til at foretage undersøgelser, og snart havde han fundet frem til de to syndere, nemlig 23-årige Herbert og 31-årige Stanislaus. Stanislaus var hovedmanden bag tyverierne, for det var ham, der havde den faglige kunnen til at kunne dirke låse op. Da han blev bedt om at forklare, hvorfor han havde gjort det, var svaret: Kedsomhed. Herberts grund til at gå med Stanislaus var en ganske anden. Herbert

var nemlig en kraftig ung mand, og han var simpelthen konstant sulten. Den daglige ration på cirka ½ liter væl-ling og 400 gram brød var det, der gjorde Herbert til tyv. De to mænd blev overført til en særlejr for forbryderelementer, og da lejrchefen nu i forvejen havde kontakt med luftværnschefen, som var overordnet ansvarlig for samtlige lejre i Danmark, bad han også om at få forflyttet en tredje mand, som opildnede de øvrige flygtningefanger til oprør. Han kom dog ikke i en særlejr, men forflyttet blev han, for det var nødvendigt at opretholde ro og orden på den sparsomme plads.

Da tyvene ikke havde kunnet tage kosterne med sig ud af lejren, blev de uspiselige af slagsen efterhånden genfundet rundt i mærkelige afkroge af skolen. De havde blandt andet

stjålet en æske nipsenåle, en æske farveblyanter, et senepsglas med påklæbet seddel, hvorpå der stod 'nelliker', et pennalhus med blyanter, en persillehakker, en tom blikdåse, seks kladdehæfter, en lille gryde og diverse bestik.

At Stanislaus kedede sig, var ikke usædvanligt. Det gjorde de fleste, og jo længere tid, indespærringen havde varet, jo mere fokuseret var flygtningene på at komme hjem. Johannes Lymark blev lejrleder for flygtningene på Marielyst Stadion, og han fortalte i en, desværre udateret, artikel i Politiken, som Gladsaxe Byarkiv har i kopi, at uanset hvad de gjorde for at beskæftige, underholde og undervise flygtningene med og i, var deres standardspørgsmål: Hvornår kommer vi hjem? Men faktisk blev der gjort meget for at aktivere flygtningene. Marielyst blev fremhævet som mønsterlejr, hvad angik undervisning til børnene og aktiviteter for de voksne. De frivillige, der hjalp til i lejren, satte mange små håndarbejder i gang, som kunne sælges, sådan at aktiviteterne dels hvilede i sig selv, dels gjorde det muligt at sætte nye aktiviteter i gang. Og så var der foredrag og filmforevisninger. Der var simpelthen ansat en undervisningsansvarlig for Storkøbenhavn, som skulle sikre, at der foregik noget i lejrene.

Foredragene handlede oftest om Tyskland. Flygtningene skulle forberedes på det land,

*De tyske flygtningebørn får tiden til at gå med at klippe og klistre.
Foto: Fritz Bornkessel.*

10. / V. 1946.

Stundenplan
für das I. Schuljahr

	Montag	Dienstag	Mittwoch	Donnerstag	Freitag	Sonnabend
10 - 10 ⁴⁵	Deutsch	Rechnen	Deutsch	Rechnen / mündl.	Deutsch	Rechnen
11 ⁴⁵ - 12	Rechnen mündl.	Deutsch	Rechnen	Deutsch	Deutsch / mündl.	Deutsch
12 - 1	Rechnen schriftl.	Deutsch / frokosten	Singen	Rechnen / schriftl.	Rechnen	Singen
Nachmittag: abwechselnd 1 Stunde Turnen oder Zeichnen						
- 15 FEB. 1946						
R. Maudsløp						

Skoleskema for flygtningebørn på Nybrogård. Skoleskema for 1. skoleår. Det var kun børnene fra Højgård, der fik lov at gå på Bagsværd Skole. Børnene fra Nybrogård tilhørte den mest uglese kategori af flygtninge, dem, der levede bag pigtråd og kun afventede at blive sendt videre.

de vendte hjem til. Et land, som en del rent faktisk aldrig havde set før. Og som nu var under administration og under genopbygning. Og hvor varemanglen og rationeringerne var væsentlig værre end dem, de nu levede under i Danmark, men hvor de til gengæld ville kunne bevæge sig uden pigtråd omkring sig. Der var også opera- og koncertaftener, og foredrag om humor som middel til overlevelse.

I april 1946 søsatte Flygtningeadministrationens Oplysningsvirksomhed en ny plan. For det gik udmærket med at beskæftige børnene, som gik i skole i lejrene. Det gik også nogenlunde at holde de voksne beskæftigede med diverse håndværksmæssigt

arbejde, men de unge var rastløse. Nu blev der oprettet en særlig ungdomsskole.

Børnene i lejren blev inddelt i fire klasser. 1. klasse fra 6-8 år, 2. klasse var for de 8-10-årige, 3. klasse for de 10-12-årige og 4. klasse for de 12-14-årige. De yngste gik i skole tre timer om dagen, de ældste 4-5 timer. For alle børn i den skolepligtige alder var der tvungen deltagelse i skiftevis gymnastik og tegning/formning i en time om eftermiddagen. De ældste børn havde også folkedans og sang på deres skoleskema om eftermiddagen. Børnene gik i skole mandag til lørdag. På Nybrogård var der i alt 72 skolepligtige børn.

Struktur på flygtningeområdet

De tyske flygtningelejre blev som sagt oprettet af den tyske besættelsesmagt i krigens slutning. Da krigen var slut, overtog Gladsaxe Kommune hvervet for ganske få dage. Derefter var det Luftværnet, der officielt overtog ansvaret for samtlige de danske flygtningelejre. Luftværnschefen overlod det daglige arbejde til Socialtjenesten, der egentlig oprindeligt var oprettet for at beskytte de danske jøders ejendom, mens de var i eksil, under jorden eller i fangenskab. Men i praksis havde de lokale lejrledere et stort ansvar i det daglige. I Gladsaxe stod ekspeditionssekretær, senere kommunaldirektør, Wilfred Hansen i spidsen for Socialtjenesten. Som lejrchef hyrede han Westergaard og tildelte ham assistent Næsbye Larsen som medhjælper. For at mindske bureaukratiet blev Westergaard i løbet af efteråret decideret stedfortræder for Wilfred Hansen, hvilket betød, at han kunne tage beslutninger på stedet. Desuden udførte han brevcensur (der var et maximum antal linjer, så de tyske flygtninge måtte kun

Wilfred Hansen blev cand. jur. i 1933 og ansat ved Gladsaxe Kommune 1. april 1933. Ved krigens ophør var Wilfred Hansen ekspeditionssekretær og i spidsen for Socialtjenesten i Gladsaxe. I juli 1967 avancerede han til stillingen som kommunaldirektør. Her ses han på sit kontor 31. marts 1978.

sende ultrakorte beskeder), kontrollerede det tyske kontorpersonales arbejde, fordelte tøj til de trængende og talte med flygtningene. Westergaard brugte omkring 100 timer om måneden udenfor sin normale arbejdstid, på at rygte sit hverv som udpeget lejrleder. Næsbye Larsens arbejde gik fortringsvis ud på at kontrollere rengøring og hygiejne.

Efterhånden som månederne gik, blev brevcensuren så godt som ophævet. Det var stadig ikke tilladt de tyske flygtninge at skrive direkte til de tyske myndigheder, som havde oprettet søgekartoteker, hvorigennem splittede familier kunne håbe på at genfinde

hinanden. Det var ikke af ond vilje, at der blev sat en spærring på, men fordi de tyske myndigheder var begravet i henvendelser og bad om, at der kom en eller anden form for kontrol over henvendelserne. Derfor blev det de danske myndigheder, der på vegne af tyske flygtninge, gik i dialog med de tyske myndigheder.

I marts måned 1946 begyndte flygtningene at få tilladelse til at modtage pakker. Ikke pakker med mad og tobaksvarer. Det var stadig forbudt. Men tøj, blomster, tæpper, husgeråd, nipsenåle og alt muligt andet, som kunne gøre hverdagen lidt kønnere eller nemmere, blev tilladt. Ved samme lejlighed blev

kontrol med pakkerne udelukkende overdraget til lejrlederen, hvilket i praksis betød, at der kun blev foretaget ganske få stikprøver af pakkerne fremover. Og at der så, selvfølgelig, blev smuglet tobaksvarer ind i lejrene. Det ved vi, fordi lejrleder Westergaard allerede få dage efter den nye forordning omkring pakkerne, modtog en skrivelse fra politiasistent Klein, som havde visiteret tre flygtninge fra Gladsaxe, som skulle videre til en lejr i Jylland. De tre søskende blev pågrebet med 12 cigaretter, lidt tobak og 12 cerutter, der straks blev beslaglagt.

Begravelsesplads for tyske flygtninge på Bakkegården

Omkring 17.000 tyske flygtninge døde i Danmark. Over halvdelen var børn og de fleste dødsfald fandt sted lige omkring befrielsen, men der var også godt og vel 240.000 tyske flygtninge i landet. Samlet set blev omkring 14 millioner tyskere fordrevet fra deres hjem i krigens slutning.

Eftersom de fleste tyske flygtninge endte i København, inden de blev fordelt videre ud til diverse lejre over hele landet, fik København meget hurtigt et problem i form af for få gravpladser.

Overborgmester Viggo Christensen skrev derfor primo april til Magistratens 1. afdeling, hvorunder Københavns Begravelsesvæsen hører, og spurgte, hvilken løsning de kunne finde på problemet.

Hvor i København var det muligt at oprette en eventuel nødkirkegård?

Magistratens 1. afdeling undersøgte sagen i rekord fart, og kom frem til den konklusion, at der ikke var mulighed for at oprette yderligere kirkegårde i København, men til gengæld havde forvaltningen bedt ingeniørfirmaet A. Jespersen & Søn om at foretage grav- og boringer på tre ejendomme i Gladsaxe og Herlev Kommuner. Ejendomme, som var ejet af Københavns Kommune, forstås.

De fleste af de tyske flygtninge, der døde på Sjælland, blev bisat enten på Vestre Kirkegård eller Bispebjerg Kirkegård i København. På Bispebjerg er sat dette diskrete monument, der rummer navne, fødsels- og dødsår på over 600 flygtninge, hvoraf en overvældende del døde umiddelbart i kølvandet på befrielsen. Monumentet ligger nær Østre Kapel.

Udsigt over Bakkegårds jorder i 1927. Her omkring var der planer om at lave nødkirkegård for de tyske flygtninge.

Pilen pegede entydigt på matrikel 5a Bagsværd By, Gladsaxe Sogn = Bakkegård. Bakkegård havde et jordtiliggende på 1,6 hektar, og det var den nordligste del op mod Bagsværd Hovedgade, som var mest interessant, fordi arealet lå naturligt beskyttet af en bakkekam, fordi området var nemt at komme til med en rustvogn, og fordi jordbundsforhold og grundvandsstand gjorde det unødvendigt at dræne.

Gladsaxe Kommune havde ellers allerede i februar måned forespurgt Københavns Kommune om det mon var muligt at opkøbe dele af Bakkegårds jorder. Nu blev svaret nej, og Gladsaxe Kommune stillede derfor fire krav til den kommende begravelsesplads. For det første var der en vandboring på Bakkegård, som forsynede Vadstrupgård med vand. Københavns Kommune skulle derfor sørge for vandværksvand til Vadstrupgård og lukke boringen på Bakkegård. De tre andre krav handlede om

selve begravelserne. Der måtte ikke begraves lig af personer, der var døde af smitsomme sygdomme. Kredslægen skulle have lov at være med ved begravelserne og begravelserne skulle alle foregå under Begravelsesvæsenets tilsyn.

Heldigvis stilnede det massive antal dødsfald af efter de første måneder af krigens afslutning, så da alt kom til alt lykkedes det Københavns Kommune at klare den ekstraordinære situation ved at indrette områder af henholdsvis Bispebjerg Kirkegård og Vestre Kirkegård til de tyske flygtninge. Også tyske flygtninge, der døde i Gladsaxe Kommune blev gravsat i København.

I januar 1946 var enhver tanke om nødkirkegård i Bagsværd skrinlagt.

75 ÅR
1945
2020

Og Københavns Magistrat skrev derfor til Gladsaxe Sogneråd og spurgte, om de fortsat var interesseret i at 'erhverve nogle Arealer af 'Bakkegårdens' Jord i Bagsværd, beliggende Vest for den projekterede Hareskovvej ca. 9 Tdr. Land og Sydøst for Bagsværd Skole, Areal ca. 2,5 Tdr. Land'. Sognerådet takkede ja ved sognerådsmødet 5. februar 1946. På arealet ligger i dag blandt andet seniorcenter Bakkegård, og på bakkekammen, hvor Bagsværdvej og Bagsværd Hovedgade krydser hinanden, står Genforeningsstenen. Henover de kommende år, erhvervede Gladsaxe Kommune størstedelen af den jord, der oprindeligt havde hørt til Bakkegård.

Der har gennem årene cirkuleret historier om lokale begravelsespladser i Gladsaxe i forbindelse med flygtningelejren på Nybrogård, og en ditto begravelsesplads mellem træerne i den lille skov ved Mørkhøjgård. Der er ikke fundet én eneste skriftlig kilde, som kan bekræfte historierne, som derfor indtil andet er bevist henlægges under begrebet vandrehistorier.

Hverdagens helte – hvem var de så?

Alle de ufatteligt mange tusinde mennesker, som gjorde en forskel under og efter krigen, var helte. Modstandsfolkene og frihedskæmperne, der kæmpede for alt hvad både de og vi har kært, var det selvsagt. Men også husvagterne, der brugte deres sparsomme fritid på at gelejde folk til beskyttelsesrummene under luftalarmer; CB'ere og vagtværnsfolkene, der både under og efter krigen var med til at opretholde ro og orden, indtil det danske politi kom på gaden igen 13. maj 45; ikke-rygeren, der stak sin tobaksration gennem hegnet omkring flygtningelejren for at forsøge et nødstedt menneskes liv i stedet for at sælge den på det sorte marked; naboen, der passede en jødisk medborgers hjem; kontornusseren, som forfalskede papirer eller sørgede for at betale for flygtede eller deporterede medmenneskers boliger, mens de var væk; borgere, der sang fædrelandssange på alsangstævnerne; politikerne, som så fremad og som især gjorde forberedelser til de utallige nybyggerier, som så dagens lys, da byggematerialer atter kunne skaffes; alle de mennesker, der lod medmenneskeligheden vinde over vreden og hævn-gerrigheden, da først fjenden var besejret og ikke længere udgjorde en trussel, alle de mennesker var helte. De var hverdagens helte.

De var medvirkende til, at vi, deres efterkommere, kunne få et bedre og tryggere liv.

Kilder

Sognerådets forhandlingsprotokoller 1940-1944 og 1944-1947

Bortkomne rationaliseringsmærker mv. – 4 pakker 1939-1952 (grp. 16-8)

Rabatmærker 1 pakke 1939-1952 (grp. 16.8)

Besættelsestiden – evakuerede danskere fra Tyskland 1945-1950 (Det Sociale Udvalgs papirer vedrørende evakuerede danskere) (grp. 70.8)

Besættelsestiden – tyske flygtninge, fire pakker i alt (grp. 70.8)

Tysklandsarbejdere og interne-rede kollaboratører 1945-1950 (heri kartotek over gladsaxeborgere, der havde arbejdet for tyskerne og deres idømte straffe) (grp. 70.8)

Gladsaxe Kommunes Årsberetning 1944-45 og 1945-46

Ørnsholt, Svend Aage Hansen: Upublicerede erindringer, ligger på Gladsaxe Byarkiv (i penge-skabet) (en anden version blev efter krigen publiceret i Folkebladet)

Citater fra Danmarks Frihedsråd: Frit Danmarks Hvidbog, bind II side 257

Bagsværd Grundejerforenings arkiv: Bestyrelsens forhandlingsprotokol 1918-1946

Folkebladet - Søborg Ugeblad 1940-1947: Diverse artikler, de væsentligste kopieret som dokumentation for ovenstående tekst

Interview: Jøderne i Søborg del 1, 2 og 3 optaget 7. dec. 1988 (kan høres på Gladsaxebilleder)

Jørgen Olsens notater fra samtaler med C.C. Binger, Erik Nilsson, Erhard Jacobsen med flere

Samtale med Hugo Pedersen, søn af Knud Pedersen og nevø til Børge Clausen Sampson, Philip: Føljeton om Kildebakkegårds Alle offentliggjort på Facebook i Søborggruppen, haves i word-udgave på papir i arkivet

Gladsaxefilmen 1946

Frederiksborg Amts Avis 2. juni 1945 s. 5

Social-Demokraten 1. juni 1945 s. 11

Nationaltidende 2. juni 1945 s. 11 (nekrolog)

Social-Demokraten 3. september 1945 s. 3

You Tube: TDC-krigen - Rigmor Berthelsen fortæller om jødeaktionen

<https://www.cancer.dk/forebyg/undga-roeg-og-rygning/fakta-om-rygning/voksnes-rygevaner/>

<https://www.foa.dk/forbund/om-foa/foas-historie/1940erne/>

husmoderafloeserbegrebet-opstaar

Gladsaxe Kommunes forhandlingsprotokoller for Brændselsudvalget 1940-1942 og 1942-1950

Arbejdsløshedsudvalgets (senere Beskæftigelsesudvalgets) for-handlingsprotokol 1940-1955

Litteratur

Fra klondyke til moderne velfærdskommune s. 91-99

Olsen, Henning Ehlers: *Mit Søborg (Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe, årbog 1989-1991) (Om husvægter og folkestrejke)*

Beilin, Lui: *Søborg er verdens navle (Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe, årbog 1989-1991) (om jøder i Søborg)*

Beilin, Lui: *Civilbeskyttelsen i Søborg under anden verdenskrig (Historisk-topografisk Selskab, årbog 1995)*

www.befrielsen1945.dk/temaer/befrielsen/flygtninge/index.html

Voksnes vilkår fra ca. 1800 til 1950, udstillingshæfte af Eva Molin

Erhards sofa ved Jette Hvidtfeldt s. 155

Stengård Skole 50 år 1950-2000: Med administrationens øjne s. 13

Den Store Danske Encyklopædi: Tyske flygtninge fra østpreussen

Hermann, Arne: *Gladsaxe Kommune under besættelsen (Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe, årbog 1995)*

Schiøler-gruppen – danske terrorister i tysk tjeneste 1944-45 af Lasse Bruun Jonassen og Jonas Lind

Gads leksikon – hvem var hvem 1940-1945

Mørkt kapitel i dansk historie fortrængt: artikel af Uffe Christensen fra Jyllands-Posten 17.

75 ÅR
1945
2020

Gladsaxe Kommune arbejder for bæredygtig vækst og velfærd. Hverdagens helte udspringer af Gladsaxestrategiens mål om sundhed og trivsel hele livet og om en grøn og levende by. Disse kobler sig til FN's verdensmål om sundhed og trivsel, bæredygtige byer og lokalsamfund samt partnerskaber for handling.